

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Hana Pavlová

Jazykovědné termíny v mediálním diskurzu (Studie determinologizace)

Linguistics terms in mass media (Study of determinologization)

Praha 2018

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc.

Dovoluji si vyjádřit upřímné poděkování vedoucí své práce doc. PhDr. Ivaně Bozděchové, CSc. za milou spolupráci a cenné připomínky.

Velký dík patří mé mamince, bez jejíhož obětavého nasazení bych tuto práci jen těžko mohla dokončit.

Svému manželu Josefovi děkuji za podporu a nevyčerpatelný smysl pro humor.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Hradci Králové dne 20. 12. 2018

Hana Pavlová

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá jazykovědnými termíny v současném mediálním diskurzu. Práce si klade za cíl analyzovat jednotlivé výskyty jazykovědných termínů v korpusu SYN2013PUB a popsat jejich funkci, význam a kontextové zapojení, a na základě toho zachytit a popsat proces jejich determinologizace. První část práce přináší vymezení dosavadních přístupů k terminologii a k odborným termínům. Dále se zabývá specifiky lingvistických termínů, funkcí termínů v odborném stylu a jejich zapojením do publicistického stylu, otázkami vztahu běžné slovní zásoby a terminologie a s nimi souvisejícími pojmy terminologizace a determinologizace. Na základě jednotlivých příkladů z korpusu je dále ukázáno, jak lze determinologizaci v textu sledovat. Příklady jsou rozřazeny podle různých ukazatelů determinologizace, kterými jsou charakteristické prostředky publicistického stylu (ve kterých jsou zapojeny termíny), publicistické inovace kolokability termínů, specifické způsoby vysvětlování termínů v textu a významové, příp. formální změny termínů. Determinologizace je nahlížena jako neuzavřený proces, který může být u jednotlivých korpusových dokladů jazykovědných termínů proveden do různé míry.

Klíčová slova: termín, lingvistická terminologie, terminologizace, determinologizace, lexikální sémantika, definice, publicistický styl, běžná a odborná slovní zásoba

Abstract

The diploma thesis focuses on linguistic terminology in current mass media discourse. The main objective of this thesis is to analyze the occurrences of linguistic terms in the corpus SYN2013PUB and to describe their function, meaning and context and the process of their determinologization. The first part concerns the existing approaches to terms and terminology, the specifics of the linguistics terminology, the function of the terms in the professional style and their use in the journalistic style. Furthermore, the thesis deals with the relations between general lexicon and terminology, terminologization and determinologization. The analysis of the examples indicates, how to follow the determinologization in the texts. The examples are classified according to the indicators of determinologization. These indicators are typical means of journalistic style (which contains terms), journalistic innovation of the collocability, specific ways of explaining the terms and the semantics or formal modifications of the terms. The determinologization is considered an unfinished process, accomplished for diverse corpus occurrences of linguistic terms in various extent.

Key words: term, linguistics terminology, terminologization, determinologization, lexical semantics, definition, journalistic style, everyday and special vocabulary

Obsah

Úvod	9
1 Termíny a terminologie	11
1.1. Terminologie jako věda, teorie terminologie	11
1.2. Termín jako lexikální jednotka a jeho vlastnosti	12
1.3. Specifika lingvistické terminologie.....	15
2 Stylistické aspekty termínů	18
2.1. Termíny a (odborný) text.....	18
2.2. Mediální diskurz	20
2.3. Publicistický styl a termíny.....	20
3 Procesy terminologizace a determinologizace.....	22
3.1. Vztah terminologie a běžné slovní zásoby	22
3.2. Terminologizace.....	23
3.3. Determinologizace	25
4 Výzkum průběhu determinologizace a analýza příkladů.....	29
4.1. Metodologie výzkumu a výběr termínů.....	29
4.2. Role kontextu v procesu determinologizace.....	31
4.3. Ukazatele determinologizace.....	33
4.3.1. Publicistické výrazové prostředky a determinologizace	34
4.3.1.1. Obrazná vyjádření.....	35
4.3.1.2. Frazeologické a publicistické obraty	37
4.3.1.2.1. <i>Frazeologické obraty</i>	38
4.3.1.2.2. <i>Publicistické obraty</i>	40
4.3.1.2.3. <i>Ustálené frazémy s termíny</i>	41
4.3.1.3. Expresivní vyjádření, prostředky běžně mluveného projevu.....	44
4.3.1.4. Termín jako inovace, metajazyková vyjádření	45
4.3.1.5. Publicistické prostředky – shrnutí	48

4.3.2.	Lexikální spojitelnost (kolokabilita)	48
4.3.2.1.	Spojení termínů – podstatných jmen s adjektivy.....	48
4.3.2.2.	Ekvivalentní výrazy k termínům a (kontextová) synonyma	50
4.3.2.3.	Lexikální spojitelnost – shrnutí	51
4.3.3.	Vysvětlování termínů jako příklad determinologizace.....	51
4.3.3.1.	Vysvětlení v závorce.....	52
4.3.3.2.	Vysvětlení v textu – synonymum nebo ekvivalentní výraz.....	53
4.3.3.3.	Vysvětlení v textu – výklad	54
4.3.3.4.	Vysvětlování termínů – shrnutí	55
4.3.4.	Posuny významu, změny formy, chybná užití	55
4.3.4.1.	Příklad – termín <i>epiteton</i>	56
4.3.4.1.1.	<i>Původní význam termínu a jeho posuny</i>	56
4.3.4.1.2.	<i>Role kontextu</i>	56
4.3.4.1.3.	<i>Publicistické aktualizace</i>	57
4.3.4.1.4.	<i>Změna významu i formy</i>	59
4.3.4.1.5.	<i>Shrnutí</i>	61
4.3.4.2.	Příklad – termín <i>oxymóron</i>	61
4.3.4.3.	Příklad – termín <i>holá věta</i>	64
4.3.4.4.	Příklad – termín <i>eufemismus</i>	65
4.3.4.5.	Příklad – termín <i>kondicionál</i>	67
4.3.4.5.1.	<i>Hypotetičnost, nejistota</i>	67
4.3.4.5.2.	<i>Podmíněnost</i>	68
4.3.4.5.3.	<i>Zkreslení informací, opatrné vyjádření</i>	69
4.3.4.5.4.	<i>Shrnutí</i>	70
4.3.5.	Příklady změn významu a formy – shrnutí.....	71
5	Závěr	72
6	Seznam literatury	75

7 Přílohy	80
Příloha I.....	80
Příloha II.....	86
Příloha III.....	91
Příloha IV.....	93
Příloha V.....	95
Příloha VI.....	100
Příloha VII.....	106
Příloha VIII.....	107
Příloha IX.....	109
Příloha X.....	111

Úvod

Diplomová práce se zaměřuje na užití jazykovědných termínů v mediálním diskurzu, konkrétně v textech korpusu SYN2013PUB. Cílem práce je analyzovat jednotlivé výskyty jazykovědných termínů v tomto korpusu a popsat jejich funkci, význam a kontextové zapojení, a na základě toho zachytit a popsat proces jejich determinologizace. Teoretickým východiskem práce je vymezení tradičního pojetí terminologie a jeho konfrontace s novějšími pojetími (zejména komunikačním). Jednotlivé termíny jsou zkoumány jako textové jednotky, jejichž význam není určen jen postavením v systému, ale zejména funkcí v textu, která je dána také jejich kontextovým zapojením.

V první kapitole této práce se věnuji teoretickému vymezení terminologie jako vědy, dále termínům jako lexikálním jednotkám a také vlastnostem, které jsou specifické pro lingvistickou terminologii. Ve druhé kapitole se zabývám stylistickými aspekty termínů a jejich širšími souvislostmi, zvláště postavením a funkcí termínů v odborném a publicistickém stylu. Třetí kapitola pojednává o vztazích běžného lexika a termínů a o procesech terminologizace a determinologizace.

Čtvrtá kapitola se věnuje výzkumu determinologizace a analýze příkladů. Nejprve objasňuji metodologii výzkumu, dále se podrobněji věnuji kontextu a jeho roli v procesu determinologizace. Další podkapitola pak přináší podrobnou analýzu korpusových dokladů termínů a výsledky výzkumu, které jsou představeny na jednotlivých příkladech determinologizace. Tyto příklady (korpusové doklady) jsou rozděleny do čtyř skupin podle toho, jak je možné determinologizaci v textech sledovat (podle ukazatelů determinologizace). První skupinou jsou takové příklady, ve kterých se zjevně objevuje nějaký prostředek publicistického stylu, v němž je zapojen termín. Konkrétně jsou to obrazná vyjádření, frazeologické a publicistické obraty, expresivní vyjádření a prostředky běžně mluveného projevu a konečně termíny jako prostředky publicistických inovací a metajazyková vyjádření. Druhou skupinou jsou příklady, ve kterých jsou termíny spojeny s lexémy tak, že dochází k vytvoření nějaké lexikální nebo stylistické publicistické inovace. Ve třetí skupině je popisováno vysvětlování termínů jako příkladů determinologizace a ve čtvrté skupině jsou takové doklady termínů, u nichž dochází ke

zřetelnému významovému posunu nebo ke změnám formy. Řada dalších dokladů determinologizace je pak uvedena v *přílohách (I až IX)*, protože nebylo možné se podrobně věnovat všem příkladům.

Tato práce má přispět k výzkumu termínů, které nejsou jen součástí odborného diskurzu, ale mají své místo mimo jiné i v publicistickém stylu. Jazykovědné termíny jsou specifické svou metajazykovou povahou – potřebujeme je, pokud chceme pojmově uchopit a popsat jazyk. A to je činnost, která nepatří jen do odborné sféry, ale je součástí každodenní komunikace.

1 Termíny a terminologie

1.1. Terminologie jako věda, teorie terminologie

Terminologie jako součást lingvistiky je poměrně nová disciplína. Samotný termín „*odborný název*“ nebo „*terminus*“ byl zpracován už ve slovnících 2. poloviny 19. století (Roudný, 1977), ale bližší pozornost byla této problematice věnována u nás až ve 30. letech 20. století v Pražském lingvistickém kroužku (tzv. pražská škola), a to zejména v souvislosti s uvažováním o jazykové kultuře a úkolech spisovného jazyka (tamtéž). Přibližně od poloviny 20. století pak začaly vycházet jednotlivé odborné práce, které podaly přesnější definici a bližší rozpracování terminologie jako součásti oboru lexikologie. Jde například o heslo v *Ottově slovníku naučném nové doby*, jehož autorem byl Bohuslav Havránek, heslo v *Příručním slovníku jazyka českého*, práce Vladimíra Šmilauera, Aloise Jedličky a dalších (Roudný, 1977). Další rozvoj terminologie je spojen s rozvojem vědy a techniky a s aktuálními potřebami jazyka vyrovnat se s novými skutečnostmi.

Už v prvních definicích byly termíny popisovány jako takové jednotky slovní zásoby, které mají jednoznačný význam a které náležejí do odborné oblasti. Vladimír Šmilauer (1951) uvádí, že termíny mají přesně vymezený obsah i rozsah, a tudíž mají jasně daný význam, který není závislý na kontextu, a nevyjadřují expresivitu. Toto pojetí termínu představuje tradiční pojetí a vychází se z něj i v dnešním uvažování o termínech. V modernějších přístupech (např. Temmerman, 2000), se však objevují i nová pojetí terminologie a terminografie, která uvažují i o termínech v diskurzu, tedy jsou orientovány textově a zaměřují se také na kontext, kolokace, příp. valenci termínu a pracují s korpusy a dalšími texty (komunikáty).

Kromě pražské školy, která vycházela z funkčního přístupu, určovaly vývoj terminologie také další školy, a to zejména sovětská a vídeňská (Felber, 1984). Všechny tři terminologické školy řadíme k tradičnímu přístupu k terminologii, protože pracovaly s tradičním vymezením termínu a byly orientovány především na standardizaci terminologie (Bozděchová, 2009). Felber (1984) vymezuje tři základní přístupy k terminologické práci: věcný, filozofický a lingvistický – právě lingvistickým se tyto terminologické školy zabývaly. Felber v této souvislosti uvádí základní tři vlastnosti

terminologické teorie ve vztahu k lingvistice, přičemž vychází z práce Eugena Wüster, člena vídeňské terminologické školy. Zaprvé je to vymezení vlastních pojmů, tedy významů termínů. Druhou vlastností je, že terminologie přebírá gramatická pravidla z jazyka, a zároveň tato pravidla nemají pro terminologickou práci příliš velkou důležitost. Třetí vlastnost je synchronnost, tedy to, že terminologická teorie se zabývá jen současným stavem termínů. Zároveň však Felber (tamtéž) zdůrazňuje, že zásadní pro terminologa jsou pojmy, tudíž je nutné brát v potaz i tvoření termínů, které velmi úzce souvisí se vztahem termín – pojem. Standardizace pak usiluje o nastolení maximální shody mezi termínem a pojmem.

Modernější přístupy k terminologii se objevují zejména ve Francii a francouzské Kanadě (Bozděchová, 2009), patří mezi ně například socioterminologie. Tyto nové směry se vyznačují komunikačním přístupem k terminologii, neuvažují o ní pouze jen jako o systému pojmů, ale zabývají se zejména jejím zapojením v textu a v komunikaci (srov. Temmerman, 2000). Temmermanová také tvrdí, že terminologie může být zkoumána pouze v diskurzu. Navrhuje jako východisko terminologické práce tzv. „*understanding-approach*“, který je zaměřen na porozumění, a kritizuje tradiční „*meaning-approach*“. Zatímco tradiční terminologie pracuje s koncepty, které odpovídají významům termínů, přináší Tammermanová nový návrh, tedy pojetí termínů z hlediska kategorií a prototypů a uvažuje také o polysémii a synonymii termínů, kterou tradiční teorie odmítá, a dále o metaforickém modelu termínu. Komunikačně orientovaný přístup k terminologii se objevuje také v německé literatuře v souvislosti s aplikovanou lingvistikou a výzkumy komunikace a přenosu informací mezi odborníky a laiky (tzv. *Wissentransfer*, srov. např. Antos – Wichter, 2001; Busse, 1989).

1.2. Termín jako lexikální jednotka a jeho vlastnosti

Podle ESČ (2017, heslo *termín*) je termín „*pojmenování pojmu v systému pojmů některého vědního nebo technického oboru*“. Dále se v literatuře uvádí, že termíny nejsou užívány expresivně, nevyjadřují citové zabarvení, jejich význam je nezávislý na kontextu, (srov. Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983) a také, že u termínů je potlačena pragmatická, postojoivá a modální složka (Filipec, 1983). Toto vymezení vychází z tradičního přístupu

k terminologii, tedy z pohledu na jazyk jako systém, a pohlíží na termíny jako na stavební kameny systému terminologie ve smyslu soustavy odborného názvosloví.

V rámci tohoto pojetí termínů je stanoveno několik vlastností, které jsou pro termíny typické a zároveň představují požadavky, které jsou kladeny na terminologickou práci. První vlastností je spisovnost, která je považovaná za základní vlastnost termínu (ESČ, 2017). Základní proto, že termíny spadají jednoznačně do vrstvy spisovné slovní zásoby, což je dáno jejich postavením v systému jazyka, ale také i jejich komunikačním zapojením. Termíny jsou užívány především v odborném stylu, pro který je spisovnost typická, v nespisovném jazyce se o nich spíše neuvažuje. V procesu determinologizace je však o přechodu termínu do nespisovných vrstev slovní zásoby možné uvažovat zejména v souvislosti s profesní mluvou a profesionalismy, slangem a případně žargonem. Profesionalismy jsou jednotky, které do jisté míry vykazují vlastnosti termínů, ale zpravidla to bývají jejich kratší a úspornější ekvivalenty (Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983). Podle uvedeného pojetí sice patří do spisovné vrstvy¹ slovní zásoby, ale nahrazují kodifikované termíny např. odvozenými či metaforickými pojmenováními, složeninami, zkratkami, slovy přejatými apod. (tamtéž). Stylově odlišné od profesionalismů jsou slangové výrazy. Ty patří do nespisovné vrstvy jazyka, jsou expresivně zbarvené, metaforické, mohou být hravé a komické (tamtéž). Slovní zásobu určitým způsobem paralelní k termínům dále představuje žargon. Žargon však bývá vymezen ne jako soustava lexikálních jednotek, ale spíše jako vrstva slovní zásoby typická pro určitou sociokulturní skupinu, tedy druh sociolektu (ESČ, 2017). Vymezení žargonu vychází z komunikačních přístupů k jazyku, i když by o něm bylo možné uvažovat podobným způsobem jako o terminologii.

Kromě spisovnosti jsou termínům přiřazovány následující vlastnosti (srov. ESČ, 2017): ustálenost, systémovost, přesnost, nosnost a ústrojnost. Hauser (1980) řadí mezi základní vlastnosti i již zmiňovanou neexpresivnost a také jednoznačnost (nesynonymitu) – tu

¹ Na tom, zda jsou profesionalismy spisovné, se neshodují všechna pojetí, například Hauser (1980) je řadí do nespisovné vrstvy jazyka a považuje je za funkční jednotky slangu. Dodává však, že hranice mezi profesionalismy a termíny jsou neostře, což dokládá příklady ze sportovní terminologie, ve které jsou původní profesionalismy terminologizovány, např. *sjezdař*, *běžky*, *oštěpař ad.* (srov. Hauser, 1980, s. 25).

považuje za základní vlastnost, která zároveň odpovídá „požadavku maximální určitosti vědeckého vyjadřování“ (Hauser, 1980, s. 33). Z výčtu vlastností je patrné, že jde o vymezení, které se zaměřuje na termín jako na lexikální jednotku, která je součástí systému slovní zásoby, v širších souvislostech o komunikačních aspektech a možnostech kontextu se uvažuje jen omezeně.

Ustálenost znamená, že termíny jsou v oboru zavedené a neměly by se měnit. To ne vždy platí, protože někdy je vhodné termín změnit, například z důvodu motivické nejednoznačnosti (např. změna termínu *neurčitý způsob* na *neurčitek*, srov. Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983). S tím souvisí požadavek systémovosti, která je mnohdy narušena například existencí staršího, již zavedeného termínu, jehož motivace je spíše nahodilá. Otázkou pro terminologickou práci zůstává, zda je vhodné usilovat o změny v terminologii (případně i v běžném jazyce), které by systémovost posílily (srov. Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983). Měřítkem těchto snah stále zůstává požadavek srozumitelnosti odborných textů, tudíž je nutné nejen podporovat soustavnost terminologie a zavádět jen vhodně motivované termíny, ale také podpořit srozumitelnost textu celkovou výstavbou a funkčním uspořádáním (Hausenblas, 1962).

Požadavek na přesnost termínu vychází z toho, že má přesně pojmenovávat a plnit pojmenovovací i vymežovací funkci, tedy že motivace pojmenování (především slovtvorná motivace, srov. Filipec – Čermák, 1985) má co nejpřesněji odpovídat vlastnostem pojmu. Problémem pak může být příliš dlouhé pojmenování, které je sice maximálně přesné, ale v textu je pro svou délku a složitost téměř nepoužitelné, a tak zpravidla dochází ke kondenzaci (srov. Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983). Nosností termínu se myslí jeho schopnost být základem pro vytváření odvozenin, což je u delších víceslovných termínů také problémem. Dává se tak přednost jednoslovným pojmenováním, je-li to možné (tamtéž).

Ústrojnost termínu znamená, že vnitřní uspořádání odpovídá spisovné normě jazyka. V terminologické literatuře jsou také uváděny další vlastnosti termínů, jako např. průzračnost, motivovanost, jednoznačnost, mezinárodnost a další (ESČ, 2017). Dále se uvažuje o pojmovosti, intelektuálnosti (srov. Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983) a jako příznivá je uváděna jednojmennost (protiklad k synonymitě), synonymita termínů

je považována spíše za nevýhodnou, často se potom stává, že dojde k rozlišení významů původně synonymních slov (tamtéž). Obdobným problémem může být polysémie – to v zásadě odporuje základní tradiční definici termínu, že totiž každému termínu odpovídá pouze jeden pojem. V tomto případě je nutné zajistit jednoznačnost vhodným zapojením do textu, kontextem a syntaktickými vztahy.

Schwarzová (2005) shrnuje základní definici termínu do těchto tří bodů: zaprvé jde o jazykové vyjádření pojmu, zadruhé o specifickou jednotku slovní zásoby (její význam a formu) a zatřetí o jednotku určitého systému. Dále Schwarzová uvádí, že termín má dvě základní funkce, a to pojmenovovací a poznávací. Narušení těchto funkcí, spojené se změnami ve stylistické a významové platnosti termínů, lze posuzovat jako projevy determinologizace (tamtéž). Toto pojetí má blíže ke komunikačnímu (textovému) pohledu na termín, což je příznačné pro uvažování o determinologizaci vůbec, jelikož jde o probíhající proces.

1.3. Specifika lingvistické terminologie

Vlastnosti odborné terminologie se mohou pro jednotlivé obory lišit. Machová (2000) rozlišuje terminologii preskriptivní a pseudopreskriptivní. Preskriptivní terminologii míní zejména terminologii technických a přírodovědných oborů, pro které je typické, že při prvním užití určitého termínu tento termín vzniká požadavek závaznosti v jeho dalším užívání. Z hlediska terminografie jsou zde patrné snahy o unifikaci napříč jazyky, vydávají se např. terminologické normy a odborníci se snaží o jednotnost. Pseudopreskriptivní je terminologie humanitních oborů (tedy i lingvistiky), která není tak striktně závazná. Při prvním použití termínu je sice vymezen význam, ten však může sám jeho autor či jiní odborníci ve svých pracích dále rozšiřovat, zpřesňovat nebo měnit dalším užíváním. Pro pseudopreskriptivní terminologii je rozhodující, zda jsou termíny akceptovány širším společenstvím, takže u různých autorů může u jednotlivých termínů dokonce docházet „ke změně kontur pojmu“ (tamtéž, s. 213). Machová dále uvádí, že například konkrétně v americké lingvistice je nejednotnost velmi značná, protože lingvisté používáním vlastní terminologie ukazují jedinečnost své práce.

Na problém nejednotnosti terminologie upozorňuje ve své práci i Busse (1989). Připomíná, že lingvistika jako společenská věda přináší své poznatky formou

nejrůznějších konceptů, teorií a modelů, které si konkurují, jsou odlišné a někdy i protichůdné. Ústředním pojmem je pro něj *Vermittlung* (předání, zprostředkování znalostí) a hlavním úkolem lingvistické terminologie je popisovat a vysvětlovat, jak funguje jazyk, přičemž je kladen důraz na příjemce těchto informací, tedy na adresáta textů. Adresáty jsou nejen odborníci – lingvisté, nýbrž také odborníci jiných oborů, studenti, žáci atd. Jazykověda a lingvistická terminologie by měla být smysluplná natolik, aby zprostředkovala poznání všem skupinám adresátů, a to pokud možno jednotně. To je důležité proto, aby se lingvistika nestala vědou sama pro sebe, ale aby měla interdisciplinární přesah, což je při současném politickém postavení společenských věd² zásadní (Busse, 1989). Busse navrhuje za tímto účelem čtyři maximy. První z nich nabádá odborníky k otázce, pro jaké publikum je text určen. Tomu by měly odpovídat použité termíny a modely, jejich uvedení a používání v textu. Zadruhé, pokud jsou používány analogie a metafory, musí být srozumitelné a zřejmé. Zatřetí, pokud jsou adresátem ne-lingvisté, je důležité neznámé termíny vysvětlit pomocí běžných metafor, obrazů a analogií. Poslední maxima se týká charakteru a statusu lingvistického zkoumání. Tomu je třeba dobře porozumět a vyvarovat se přílišného odklonu k analogiím z přírodních věd a pseudoformalismu. Busse ve svých návrzích zdůrazňuje především to, že lingvistika, resp. lingvistická terminologie má být přístupná a orientovaná na adresáty, protože jako na humanitní vědu jsou na ni kladeny určité společenské nároky a lingvistika jako obor musí v této situaci obstát.

Lingvistickou terminologii je dále možné diferencovat ze dvou hledisek, a to z pohledu horizontálního a vertikálního (Kocourek, 2002). Vertikální pohled rozčleňuje terminologii podle odbornosti na školskou, popularizační, vysokoškolskou a teoretickou, horizontálně je terminologie diferencována podle jednotlivých oborů a odvětví lingvistiky, příp. jazykových plánů (tamtéž).

Snahy o jednotnou lingvistickou terminologii se projevují především publikováním lingvistických slovníků, případně mluvnic a dalších příruček. Při zpracovávání termínů

² Tím má Busse na mysli určité nebezpečí, které může hrozit společenským vědám, pokud nebudou dost interdisciplinární a zaměřené na adresáta – totiž že jim nebude dopřána dostatečná společenská a politická pozornost a s tím související finanční podpora.

pro výzkum jsem vycházela zejména z Lotkova *Slovníku lingvistické terminologie*. Jeho autor uvádí, že cílem tohoto slovníku je zachycení a výklad existujících lingvistických termínů, ne jejich normalizace (Lotko, 2003). Je určen zejména pro studenty filologických oborů a obsahuje na dva tisíce jednoslovných a víceslovných hesel, která jsou excerpována z dřívějších lingvistických slovníků a prací.

2 Stylistické aspekty termínů

2.1. Termíny a (odborný) text

Hausenblas (1963) ve svém vymezení termínu uvažuje o termínech pouze v odborném stylu, přičemž toto pojetí uvádí do kontextu celostního pojetí termínu. Navrhuje čtyři aspekty, o kterých je nutné v souvislosti s termíny podle něj uvažovat. Prvním aspektem je pojetí „*termínu jakožto pojmenování jevu skutečnosti*“, druhým „*termín jako složka terminologické soustavy*“, dále „*termín jako součást odborného textu*“ a poslední „*místo termínů ve slovní zásobě*“ (Hausenblas, 1963, s. 7–8). Všechny tyto aspekty by podle jeho názoru měly být brány v potaz při terminologické práci a žádný z nich by neměl být opomenut – ale právě třetímu aspektu je věnováno příliš málo pozornosti. Ani současná terminologická literatura tento aspekt příliš nezohledňuje, tedy kromě nejnovějších přístupů založených na textovém a komunikačním pojetí, i když ty se věnují termínům nejen v odborném textu. Hausenblas ve své práci (tamtéž) nahlíží na termín jako na součást odborného textu, a to jak prakticky, tak teoreticky odborného, a zabývá se termíny jako jednotkami odborného sdělení. Připomíná, že je to právě potřeba odborné komunikace, na jejímž základě termíny vznikají, příp. dochází k jejich změnám. Potřeba termíny zkoumat vychází z požadavku přesné komunikace na odborné úrovni – termíny a odborný text spolu tedy od počátku velmi úzce souvisí a je proto nezbytné je zkoumat společně. Termíny mohou v textu fungovat jako různé slovní druhy, mohou být různě motivované (popisné nebo značkové), termín může být do textu začleněn v podstatě dvojím způsobem. Buď jde o běžný termín (příp. o motivovaný) a jeho význam se nevysvětluje, nebo jde o termín neznámý, a pak je v textu vysvětlen (např. definicí, odkazem na jiný termín apod.). Za stěžejní bod terminologické srozumitelnosti pak Hausenblas považuje výstavbu odborného textu: „*zpřesňování v užívání terminologie je nemyslitelné bez zdokonalování, propracovávání výstavby odborného jazyka*“ (tamtéž, s. 15). Zároveň platí, že termíny jsou nutnou součástí odborného stylu, objevují se v každém odborném textu (Filipec, 1995).

Termíny jsou vymezovány z hlediska stylu jako lexikální jednotky typické pro odborný styl (srov. např. PMČ, 2012), Sochor (1955, s. 9) uvádí, že termín je „*stálá veličina*

odborného textu“. Pohled na termíny i v dalších stylech přináší ve své práci například Poštolková (1984) nebo Horecký (1956).

Poštolková charakterizuje termín z hlediska tří různých typů textů (stylů), a to odborného, popularizačního a uměleckého. V odborném textu je komunikačním záměrem přenos specializovaných informací mezi odborníky daného oboru. Popularizační texty mají zprostředkovat informace neodbornému publiku, styl je tedy této funkci přizpůsoben, protože je třeba text do značné míry upravit za účelem snazšího porozumění (např. vysvětlit termíny, podat srozumitelná vysvětlení atd.). Pro umělecký text je charakteristická estetická funkce jazyka – pokud tedy jsou v tomto typu textu obsaženy termíny, bývají zpravidla podřízeny estetické funkci a mají úlohu uměleckých prvků. Umělecký záměr tedy převyšuje užití termínů v jejich původním významu. Poštolková zkoumá na konkrétním materiálu, jak termíny v textech fungují. Věnuje pozornost způsobu vysvětlování či zpřesňování termínů, zapojení synonymních a opozitních výrazů, způsob definování termínů (pokud se definice v textu objevuje), vymezuje různé způsoby výkladu termínů. U popularizačních textů pak upozorňuje na zmírňování terminologičnosti textu (v některých pojetích je to pojímáno jako determinologizace, srov. Horecký a kol., 1989), které je provedeno zejména výkladem termínů nebo jejich nahrazením synonymy, analogií nebo metaforami, příp. zapojením nadřazených pojmů (srov. kap. 4.3.3). V uměleckém stylu je pak situace zcela odlišná, protože termíny jsou zcela podřízeny uměleckému záměru a jsou využívány jako inspirace, oživení textu, metafory, příp. hrají roli v sémantice uměleckého díla.

Horecký (1956) se ve své práci věnuje postavení termínů nejen v odborné literatuře, ale také v publicistice, próze a poezii. Uvádí, že v publicistickém stylu mají termíny (zejména technické) jednak funkci pojmenovavací, protože pojmenovávají „*ty věci, o kterých se píše*“ (s. 132), jednak funkci charakterizační, protože charakterizují prostředí, o kterém se píše. Horecký také zdůrazňuje, že v publicistickém stylu je nutné, aby termíny textům nedominovaly, ale byly přizpůsobeny stylu a případně vysvětleny. V uměleckých textech mohou mít termíny funkci pojmenovavací nebo mohou být použity jako prostředky básnické aktualizace.

2.2. Mediální diskurz

Pojem diskurz je v lingvistice sice velmi rozšířený, ale není jednoznačný, protože jej různí lingvisté používají v různých významech. Ve stylistice je běžné pojetí diskurzu ve smyslu komplexu komunikátů, tedy psaného nebo mluveného textu jako útvaru vyššího než promluva (srov. Hausenblas, 1984). Pojetí, která jsou blízká sociolingvistice (např. kritická analýza diskurzu), míní diskurzem nejenom text (komunikát), ale také další, zejména pragmatické skutečnosti, které se s textem pojí, jako je kontext v nejširším slova smyslu (tedy i kontext institucionální, situační, kulturní), sociální skutečnosti, sociokulturní praxe apod. (srov. Kaderka, 2001). Pro účely této práce se kloním k prvnímu pojetí, tedy k diskurzu jako komplexu komunikátů, přičemž zdrojem textů mediálního diskurzu je pro tuto práci korpus SYN2013PUB, což neumožňuje zkoumání diskurzu, jak ho chápe sociolingvistika, protože kontext v širokém slova smyslu lze v korpusu zachytit jen velmi omezeně, pokud vůbec. Korpus SYN2013PUB si sice nedělá nároky na reprezentativnost (Škrabal, 2017), ale poskytuje dostatečně velké množství textů na to, aby bylo možné na něm ukázat funkční a významové posuny jazykových termínů a popsat probíhající proces determinologizace.

2.3. Publicistický styl a termíny

Nejen v odborném, ale i v publicistickém stylu mají termíny své místo. Běžné, obecně známé termíny se v něm využívají obvykle bez vysvětlení, případně jsou více kontextově zasazeny, méně známé termíny bývají vysvětleny (Horecký, 1956). Publicistický styl plní funkci informativní a přesvědčovací, případně ovlivňovací a působící, zároveň se velmi často mění a přizpůsobuje se době a je pro něj příznačná také výrazová a funkční smíšenost (Chloupek, 1986). Je to tedy styl příznačný pro determinologizaci (Holubová, 2001). Dále se publicistický styl vyznačuje modelovostí a stereotypností vyjádření, která je současně vědomě porušována a dochází tak k aktualizaci vyjádření (Čechová a kol., 2008). Chloupek (1978, s. 320) uvádí, že „trvalé hledání nového způsobu vyjádření a zároveň zevšedňování tohoto vyjádření“ je podstatou publicistického stylu.

Těmito aktualizovanými prostředky mohou být metafory, obrazná vyjádření, frazémy, módní výrazy apod. Jde většinou o dobové výrazy z odborné sféry, které jsou užívány

v nových souvislostech (tamtéž) a dochází k rozšíření, případně ke změně jejich významu, a tedy k determinologizaci. Termíny mohou být součástí výše jmenovaných aktualizovaných prostředků, jako jsou obrazná vyjádření (např. *okořeněný adjektivem, chuchvalce adjektiv*), aktualizované frazémy (např. *cedit skrze zuby adjektiva*), spojení s módními výrazy (např. *onálepkován adjektivem, inflace adjektiv*), dále lze z prostředků aktualizace jmenovat expresivní vyjádření (např. *nabubřele velkolepé adjektivum*), metajazyková vyjádření (např. *řečeno s užitím módního adjektiva, vysloužil si novinářské adjektivum*) a jiná inovovaná spojení (např. *kárová naléhavost adjektiva*).³ Použitím v aktualizovaných spojeních se termíny ocitají v novém kontextu a mohou získávat nové významy nebo významové odstíny⁴ (podrobněji se tomu věnuji v analýze příkladů v kap. 4).

Publicistický styl se člení na zpravodajský, analytický a beletristický (ESČ, 2017). Zpravodajské texty přinášejí zpravidla zejména informace o událostech v politice nebo ve společnosti. Tyto texty mohou být také odborné, proto je pro ně příznačné použití termínů v původním, terminologickém významu. Naproti tomu analytické texty přesvědčují, ovlivňují, nepřinášejí pouze informace, ale jsou v nich předkládána hodnocení událostí, je zde patrná také expresivita. Zde se často objevují aktualizované termíny nebo termíny v aktualizovaných spojeních a kontextech, které přispívají k inovaci automatizovaných vyjádření. Podobně je tomu také u beletristických textů. Ty mají navíc funkci estetickou, která je používána také jako prostředek aktualizace (tamtéž), termíny zde tedy také mají své místo.

³ Všechny uvedené příklady pocházejí z korpusu SYN2013PUB.

⁴ Pojmem *významové odstíny* se rozumí sekundární významové rysy, které jsou patrné v kontextu nebo jsou dány konotacemi (srov. Filipec – Čermák, 1985).

3 Procesy terminologizace a determinologizace

3.1. Vztah terminologie a běžné slovní zásoby

Terminologie (soubor termínů pro určitý obor) je v odborné literatuře nahlížena jako samostatný útvar jazyka či podsystém lexika, který má ale úzký vztah s běžným, zejména spisovným jazykem (Poštolková, 1984). Oba tyto systémy se částečně překrývají a vzniká tak tzv. přechodová oblast (tamtéž). Ta je tvořena takovými jednotkami slovní zásoby, které jsou užívány jednak jako termíny, jednak v běžném jazyce neterminologicky. Tato oblast slovní zásoby však není stálá, ale je ovlivňovaná procesy, které zasahují a formují tyto systémy. Z hlediska terminologie uvažujeme o dvou základních procesech, a to o procesu terminologizace, jímž se jednotka běžné slovní zásoby stává termínem, a determinologizaci, kdy se naopak termín dostává do běžné slovní zásoby.

Oba tyto procesy jsou uvažovány v kontextu tradičního (pojmového) pojetí termínu. Termíny se míní základní jednotky terminologické soustavy, které mají jednoznačný význam a nepřipouští se (příp. jen částečně) ani synonymie, ani polysémie. Poštolková uvádí, že proces terminologizace „*probíhá obvykle nejen jako ustálení formy a významu, ale také jako sepětí jen jednoho pojmenování s jedním denotátem*“ (Poštolková, 1984, s. 80). Determinologizace je proces opačný – termíny tuto svou předpokládanou pojmovou jednoznačnost ztrácejí vlivem zapojování do nových textových a kontextových situací a dále vlivem neterminologického užívání, tedy užívání mimo odborné texty a mimo soustavu odborných termínů daného oboru. Podle *Slovníku slovanské lingvistické terminologie* jde o ztrátu „*odborného významu slova a jeho přechod do neterminologické vrstvy*“ (SSLT, 1977, s. 204).

Koncepce terminologizace a determinologizace vychází z tradičního pojetí termínu a z nároků kladených na terminologie jednotlivých oborů i na terminologii jako celek. Potřeba, aby byly termíny přesné, jednoznačné a funkční v odborném stylu, je východiskem pro uvažování o terminologizaci i o determinologizaci. Hausenblas (1962) k tomuto pohledu přidává ještě další aspekt – ve své stati se zamýšlí nejen nad tím, jaký je současný stav terminologie, jaké jsou její problémy a nedostatky a jak je možné je odstranit, ale zabývá se také postavením termínů vzhledem k ostatním prostředkům odborného jazyka. Hausenblasovo pojetí je v tomto smyslu více orientované na text,

protože je přikládána značná důležitost celkové výstavbě odborného textu, kontextu a motivovanosti termínů. Terminologie se musí zabývat také recepcí a interpretací – o terminologizaci a determinologizaci tedy nelze uvažovat pouze v kontextu slovní zásoby a soustavy termínů jednotlivých oborů, ale je nezbytné vidět je v širší souvislosti a zabývat se konkrétním užitím termínů, jejich postavením v textu a zapojením do kontextu, neboť to je zásadní nejen pro porozumění, ale také pro případné hodnocení a další užití.⁵ Na terminologizaci a determinologizaci tak je nutné nahlížet jako na neuzavřené procesy, které lze (alespoň částečně) zachytit pouze důkladným zkoumáním textového materiálu.

Terminologizaci a determinologizaci je třeba zasadit do souvislosti s obecnějšími vývojovými tendencemi jazyka, a to zejména s těmi hlavními, které se projevují v současném jazyce (zejména v publicistice a v běžném jazyce), tedy s tendencí k intelektualizaci a s tendencí k demokratizaci (srov. Janovec, 2007). Především první z nich je s problematikou termínů úzce spojena, a to nejen zvyšováním podílu odborného textu vůbec (a tedy mj. častějším používáním termínů), ale také pronikáním odborných poznatků do běžné praxe a tím do běžného jazyka (srov. Horecký a kol., 1989).

3.2. Terminologizace

Podle *Slovníku slovanské lingvistické terminologie* se terminologizací rozumí „proces, jímž neoborné slovo dostává odborný význam“ (SSLT, 1977, s. 204). Slovo, které bylo součástí běžného jazyka, tedy získává nový význam a nové stylistické příznaky a zařazuje se do systému (terminologické soustavy) určitého vědního nebo technického oboru (Horecký a kol., 1989). Průběh terminologizace je takový, že se význam zpřesňuje, dochází k ustálení významu a formy, resp. ustaluje se pojmenování a jeho spojení s pouze jedním pojmem. Terminologizovat se může buď primární, nebo sekundární význam původního slova (srov. Poštolková, 1984).

⁵ Hodnocením se myslí hodnocení v tom smyslu, jak jej užívá teorie jazykového managementu (srov. např. Nekvapil, 2011). Lze předpokládat, že účastník komunikační situace si terminologického užití netermínu nebo naopak termínu v neoborném textu povšimne, případně jej bude hodnotit nebo upravovat, a tedy že proběhne jednoduchý jazykový management. Tím se začne *managementový proces* (tamtéž).

Existují různé typy terminologizace, z nichž nejčastější je sémantická terminologizace, při které je patrná významová motivace, a to buď na základě vnější podobnosti (metaforizace), nebo na základě podobné funkce (tamtéž). Při sémantické terminologizaci stojí v popředí význam původní jednotky, který je přenesen na termín a který se v terminologickém užití zpřesňuje a získává jednoznačný význam v konkrétním oboru. Zejména pro technické obory je tento způsob tvoření termínů příznačný, v teoretických oborech se uplatňuje spíše terminologizace abstrakt (Poštolková, 1984). Terminologizace také může proběhnout vytvořením nového spojení slov (kolokačního termínu). Z dalších typů terminologizace lze jmenovat syntaktickou, příp. sémanticko-syntaktickou, a dále slovotvornou a sémanticko-slovotvornou terminologizaci a terminologizaci přejatých termínů (tamtéž). Dále se uvažuje také o tzv. transterminologizaci, tedy přechod termínů z jednoho oboru do jiného (Bozděchová, 2009).

Hausenblas v souvislosti s terminologizací zmiňuje „*stupeň terminologizovanosti*“ (Hausenblas, 1962, s. 249). Upozorňuje na to, že ne všechny termíny mají stejnou terminologickou platnost, a rozlišuje termíny podle míry terminologizovanosti. Určité termíny s velmi obecným významem lze nadřadit vícero oborům, jde o termíny, jejichž význam může být vymezen v jednotlivých oborech zvlášť, ale existuje také jejich širší význam. Kromě této obecné terminologizovanosti jsou připomínány také termíny slabě terminologizované, jejichž význam a použití nejsou vyhraněné. V podstatě jde o pojmenování, která jsou používána do jisté míry synonymně s termíny, ale nejsou tak přesná, tudíž jsou používána pro ty skutečnosti, u kterých není potřeba tak velká míra terminologické přesnosti. Stupeň terminologizovanosti pojmenování tedy odpovídá potřebě přesnosti vyjádření (jako příklad Hausenblasovi slouží pojmy *system* – *soustava* – *souhrn*, které jsou v lingvistice terminologizované v různé míře). V obdobném významu je v literatuře používán též pojem „*polotermín*“ nebo také „*mezioborový termín*“ (srov. Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983, s. 30), Filipec (1995) rozlišuje termíny jednooborové, víceoborové a nadoborové. Čermák (2010) poukazuje v této souvislosti na fakt, že i běžné výrazy (uvádí příklady *sůl*, *noviny*, *chléb* ad.) mohou mít terminologickou platnost a že ačkoliv to slovníky ve svých definicích ignorují, je jen málo konkrétní, která

nejsou zároveň termíny. Jednoznačné rozlišení mezi termínem a netermínem může tedy být problematické, jak se ukázalo i při mém výzkumu (srov. kap. 4.1 a 4.2).

Terminologizací lze v širším pojetí označit také proces, v němž se termíny ve velké míře dostávají do ne odborných textů, vzniká tzv. přesycenost termíny a s tím nebezpečí nesrozumitelnosti textu pro laického recipienta (Horecký a kol., 1989). To je dáno rozvojem vědy a techniky a také rozšiřováním vzdělání a šířením odborných poznatků do běžného života, což je spojeno i s možnostmi nejnovějších médií. Tomu odpovídá pojetí determinologizace jako snahy o zvýšení srozumitelnosti odborného textu, například snížením počtu odborných termínů nebo jejich vysvětlováním (tamtéž). Jinde je tento postup nazýván „*zmírňování terminologičnosti*“ (Horecký, 1956).

3.3. Determinologizace

Determinologizace je proces, kdy se nějaká lexikální jednotka, která je termínem, zařazuje do běžné slovní zásoby, přestává mít některé rysy termínů a pozbývá určité funkce typické pro termín, zejména ztrácí systémovou a pojmovou jednoznačnost (Horecký a kol., 1989). Podle Holubové je „*základním předpokladem přechodu terminologické jednotky do sféry neterminologické změna komunikačních podmínek, na nichž je termín jakožto lexikální jazykový prostředek zapojen do textu*“ (Holubová, 2001, s. 157). Když se tedy mění komunikační podmínky, přestává být termín vázaný k terminologické soustavě, stává se součástí jiné komunikační situace, a je tak zapojen do textu ne jako termín v plném slova smyslu, ale jeho význam je daný aktuálním postavením v textu a vztahem ke kontextu. Mění se tím také stylistická platnost termínu, protože dochází k přechodu z odborné vrstvy slovní zásoby do hovorové, případně publicistické (Schwarzová, 2005). To je spojeno se ztrátou „*významové určitosti*“ (Schwarzová, 2005, s. 208). Termín ztrácí přesnou významovou platnost (přestává být přesným pojmenováním pojmu) a získává obecnější význam, případně se jeho původní význam mění či posouvá.

Poštolková (1984) uvádí jako příklady determinologizace taková slova, která se do běžné slovní zásoby dostala častým užitím, jako např. *televize* nebo *tranzistor* (tamtéž, s. 93). Z hlediska obsahu pojmu probíhá dle Poštolkové (determinologizace tak, že obsah termínu, jinými slovy jeho „*racionálně pojmový význam*“ (tamtéž, s. 93) je změněn, čímž

dochází také ke změnám vztahů v systému jednotek terminologické soustavy. Vzniká tak nová lexikální jednotka, která už není plně termínem, ale má s původním termínem stejnou formu. Poštoľková to označuje termínem „*různosystémová polysémie*“ (tamtéž). Původní termín vytváří v novém neterminologickém užití nové vztahy k jiným jednotkám slovní zásoby, než měl v původním terminologickém užití, mění se tedy jeho postavení ve slovní zásobě a jeho strukturní vlastnosti. Dalším znakem determinologizace je to, že se termín rozšiřuje do obecného povědomí, stává se součástí běžné slovní zásoby a je také běžně užíván (tamtéž). Zároveň se změnou místa jednotky v systému se mění její užití z hlediska textových a kontextových vztahů a pragmatiky.

Konkrétní průběh determinologizace vypadá dle Poštoľkové (tamtéž) takto: prvním krokem v tomto procesu je vyšší frekvence užívání určitého termínu, který může být například módní. Tímto častým užíváním dochází k výskytu termínu i v jiných než odborných kontextech. Na základě změny v používání se pak mění význam nebo významový odstín lexikální jednotky, např. díky metaforizaci nebo generalizaci. Význam se pak mění dále – dochází k tomu, že výraz je užíván synonymně s nějakou jednotkou běžné slovní zásoby, která mu významově zcela nebo částečně odpovídá. Pak je možné tyto výrazy zaměňovat a původní termín tak nabývá pevně daný význam, čímž získává své místo v běžné slovní zásobě. Těmito změnami se původní termín mění jak z hlediska významu, tak z hlediska funkce. Determinologizované termíny mohou představovat tutéž skutečnost, avšak jejich obsah se je změněn absencí přesných terminologických rysů, zejména se ztrácí přesnost, a to jak obsahová, tak přesnost v užívání. V této souvislosti se uvažuje jak o různosystémové polysémii, tak o různosystémové homonymii (tamtéž).

Hlavním rysem determinologizovaného termínu je tedy změna v užívání, která jde ruku v ruce se změnou jeho postavení v terminologickém systému. Je to dáno zejména změnou v užití nového netermínu v textu a s tím spojenou změnou komunikačních podmínek. Mění se autor i příjemce textu, ale také zpravidla komunikační záměr a souvislosti užití termínu (Holubová, 2001). Dalšími rysy procesu determinologizace je rozšíření původního významu termínu, konotační změny a také vznik nových jednotek, které jsou od nového netermínu odvozené. Termíny se tímto procesem přesouvají z periferie slovní

zásoby do jejího centra, mění se jejich použití (jsou např. používány expresivně) a jejich běžné kolokace.

V literatuře je determinologizace rozdělována na částečnou a úplnou, případně se hovoří o determinologizaci v širším a užším smyslu (Poštolková, 1984). Toto rozdělení vychází z míry determinologizace, tedy v jakém rozsahu je proces proveden. Holubová charakterizuje částečnou determinologizaci, která odpovídá determinologizaci v širším slova smyslu, jako přechod termínu „*do neterminologického podsystému slovní zásoby sice ve svém pojmovém významu, kdy základní identifikační rysy významu zůstávají zachovány, ale další diferenční rysy mající rozlišovací platnost v rámci dané pojmové soustavy ustupují do pozadí*“ (Holubová, 2001, s. 157). Termín se tedy stává netermínem tak, že jeho významové rysy zůstávají, ale je již vyčleněn z původní odborné sféry, Poštolková označuje původní a determinologizovaný termín jako „*různosystémová stejnovýznamová slova*“ (Poštolková, 1984, s. 105). Netermíny jsou také případně nově vzniklé odvozeniny od původního termínu. Částečná determinologizace je častější než determinologizace úplná a zároveň má i větší dosah, protože obohacuje běžnou slovní zásobu o nové pojmy, zatímco determinologizace úplná pouze doplňuje ty již existující synonymickými výrazy (Holubová, 2001). V případě úplné determinologizace (v užším slova smyslu) se totiž původní pojmový význam ztrácí a termín přechází do jiné pojmové kategorie v běžném jazyce (tamtéž). Původní význam se mění a termín získává v běžném jazyce nové významy, které mohou být odvozené od původního termínu (mohou být např. abstraktní), případně může jít o nové významové odstíny (Poštolková, 1984) – tak dochází k významové a funkční diferenciaci mezi původním termínem a novým netermínem.

Typickým typem textu, kde k determinologizaci dochází, jsou texty funkčního publicistického stylu (Holubová, 2001). Právě v těchto typech textu jsou termíny zapojovány do nových kontextů a stávají se součástí neoborného jazyka. Tím dochází ke změně významů termínů, která je dána zejména textově a kontextově. Tento kontext je v publicistických textech dán zejména jiným povědomím o světě, jiným, zpravidla nižším stupněm odbornosti mluvčího i adresáta v porovnání s texty čistě odbornými, jiným zaměřením a jinou funkcí textů publicistického stylu v porovnání s odborným stylem.

Termíny tak ztrácejí původní význam, nabývají nové, posunuté nebo obecnější významy, nové možnosti spojitelnosti v textech, případně expresivitu (Buzássyová, 1983).

4 Výzkum průběhu determinologizace a analýza příkladů

4.1. Metodologie výzkumu a výběr termínů

Cílem výzkumu bylo na základě korpusových dokladů jazykovědných termínů ukázat, jak probíhá v publicistických textech jejich determinologizace, popsat její průběh a různé typy kontextových okolností, na jejichž základě lze termíny posuzovat jako determinologizované. Výhodou práce s korpusovými daty byl zejména jejich rozsah, dostupnost a zpracování. Při vyhledávání jednotlivých termínů a práci s korpusem jsem se však potýkala s několika problémy.

Prvním problémem byla nepřesná anotace některých termínů a nerozlišování různých lexikálních jednotek v případě polysémie (nebo v případě použití nějakého termínu jako *propria* – např. *nexus* jako název institutu, *flexe* v názvu poukázek *flexi pasy* atd.). Částečně jsem tento problém vyřešila vyhledáváním pomocí nástroje *Kolokace* – např. u termínu *pád* jsem se zaměřila na kolokace s lemmaty *první, druhý, třetí, čtvrtý, pátý, šestý, sedmý*, čímž jsem získala poměrně rozsáhlý materiál, avšak omezila jsem tak výzkum determinologizace termínu *pád* pouze na tato spojení. Podobně jsem například u termínů *kmen* a *kořen* vyhledala kolokace s lemmatem *slovo*. V některých případech jsem si vyhledávání usnadnila použitím negativního filtru (buď použitím funkce *kolokace* a následně filtru, nebo rovnou funkcí *filtr*), například u termínu *hláska* jsem vyřadila kolokaci *vojenský*, u termínu *koncovka* jsem vyřadila lemmata *utkáni, zápas, domácí*, u termínu *vid* jsem vyřadila *slech* a *ani* atp. Tento postup byl v mnoha případech vhodnější než vyhledávání pomocí *CQL dotazů*, protože mi umožnil mít přehled o filtrovaných dokladech vyhledávaného výrazu. *CQL dotazy* jsem pak používala především na vyhledávání víceslovných termínů. V mnoha případech jsem však neměla jinou možnost než procházet jednotlivé výskyty a vybírat z nich potřebné doklady termínů, často jsem kombinovala toto ruční vyhledávání s výše uvedeným použitím filtru. V některých případech jsem z důvodu opravdu velkého množství výskytů musela termín z výzkumu úplně vyřadit, protože bych jeho vyhledáváním strávila neúměrně dlouhou dobu (např. u lemmat *aspekt*, u nějž je počet výskytů 10709, nebo *doplněk*, který je v korpusu 19742krát). Seznam takto vyřazených termínů uvádím v *příloze X*).

Na druhý problém jsem narazila při výběru termínů pro výzkum. Vycházela jsem z Lotkova *Slovníku lingvistických termínů pro filology* (2003), který obsahuje základní lingvistické termíny a jejich definice. Jednotlivé termíny jsem pak vyhledávala v korpusu SYN2013PUB a prováděla jsem důkladnou analýzu jejich použití. Ne všechna hesla z tohoto slovníku však korpus obsahuje a ne všechna hesla byla pro mou práci využitelná. Z výzkumu jsem předem vyřadila takové termíny, u nichž jsem uvažování o determinologizaci nepovažovala za relevantní. Těmito termíny jsou názvy jazyků (např. hesla *dánština, kambodžština, němčina*) a s nimi souvisejících věd (např. *hispanistika, japanologie*). Také jsem vyřadila termíny náležící jiným oborům (např. *antikva, dysfázie, scanner*). Další skupinou hesel, které jsem z výzkumu vyřadila, jsou termíny velmi obecné nebo výrazně nadoborové (např. *heslo, kapitola, pauza*). U těchto termínů se sice o determinologizaci teoreticky dá uvažovat, ale jsou to termíny natolik obecně rozšířené, že tento proces nelze zachytit, a to například i proto, že už je proveden ve velké míře. Na podobný problém jsem narazila při analýze termínů, které byly přejaty z běžné slovní zásoby (např. *adresát, kanál, přívlastek*), a tudíž je rovněž nerozlišitelné, zda se v konkrétním případě jedná o slovo běžné slovní zásoby, nebo o determinologizovaný termín. Jako příklad uvedu několik dokladů termínu *přívlastek*⁶:

*Nejbarevnější, nejsilnější, nejtanečnější – tyto a mnohé další **přívlastky** zdobí v očích kritiků i samotných muzikantů nové, už šesté studiové album ...*

*Reakce ve Francii? Katastrofa. Noční můra. Zhroucení. Těmito **přívlastky** charakterizoval tisk ostudný výprask ...*

*Krádeže mají v policejních statistikách několik **přívlastků** – kapesní, na nádražích, během jízdy v dopravních prostředcích a vloupáním do objektů ...*

⁶ Termín *přívlastek* je větný člen sémanticky modifikující nebo specifikující substantivum, syntakticky vztahovaný zvl. k subjektu nebo objektu (Lotko), podle SSČ je to rozvíjející větný člen blíže určující podst. jm. Jiné, neterminologické významy nabízí dále SSJČ, a to definicí *slovo n. skupina slov vyjadřující vlastnost, vztah n. poměr někoho, něčeho k jinému* a také definicí *charakteristická vlastnost; příznak*. V korpusových výskytech je těžké odlišit, zda jde o determinologizovaný terminologický význam, nebo o jeden z dalších významů, jaké lze nalézt v SSJČ.

*... Václav přidal i krásnou branku z trestného kopu, která bohužel nemá **přívlastek** vítězná ...*

*České republice se podařilo připravit jeden ze zákonů, které mají **přívlastek** epochální ...*

Třetím problémem byla časová náročnost analýzy jednotlivých korpusových výskytů termínů. Podrobné analýze jsem z tohoto důvodu podrobila vždy prvních 50 náhodných výskytů termínů (pokud bylo výskytů méně než 50, zkoumala jsem je všechny). Domnívám se, že i přes jistá omezení, která vznikla v důsledku uvedených problémů, poskytuje zkoumaný materiál relevantní vzorek pro výzkum a popis procesu determinologizace.

Příklady korpusových dokladů termínů uvádím v této práci vždy s takovým kontextem, který je relevantní pro porozumění, většinou jde o větu nebo souvětí. Jazykovědné termíny jsem v příkladech znázornila tučně, případné další relevantní části (např. frazémy apod.) jsou uvedeny podtrženým písmem. Seznam všech zkoumaných termínů uvádím v příloze X.

4.2. Role kontextu v procesu determinologizace

Termíny jsou typické pro odborný styl, avšak tím, že se vyskytují v publicistickém stylu, se dostávají do nových kontextů⁷ a obklopuje je jiné textové okolí než v odborných textech. V korpusovém výzkumu jsem se zabývala především textovým okolím termínů, které může měnit jejich stylovou platnost a specificky ovlivňovat jejich kontextový nebo lexikální význam. Dochází tak ke změnám významových odstínů nebo k posunutí či rozšíření původního terminologického významu. Kvůli možnosti srovnání za tento původní význam považuji význam vymezený ve slovnících a odborných příručkách. Pokud u termínu dochází k narušování a zániku přesného terminologického významu,

⁷ Samotný pojem kontextu se v různých pojetích liší, Mareš (2017) uvádí různou šíři pojetí kontextu. V této kapitole (a zároveň v celé této práci) se kontextem rozumí *jazykový (slovní) kontext*, tedy „*aktuální nebo potenciální textové okolí potřebné pro popis kolokací slova a precizaci jeho významu*“ (Mareš, 2017).

který je (resp. měl by být)⁸ v odborném textu zajištěn přesným terminologickým užitím⁹ (tedy upevňován odborným kontextem), směřuje proces k významové diferenciaci a tedy k determinologizaci v užším slova smyslu neboli úplné (viz kap. 3.3).

O determinologizaci v širším slova smyslu neboli částečné (viz kap. 3.3) lze uvažovat v případě, že je termín použit sice ve svém terminologickém významu, ale tento význam není zcela přesný, protože se termín vyskytuje v neodborném textu a nelze u něj nalézt přesně definované významové rysy. Prakticky jde o takové výskyty termínů v textu, ve kterých je původní význam termínu nezměněn, ale text, jehož je termín součástí, má jiné charakteristiky než text odborný, a mění se tak kontext. Toto vymezení se ale ukázalo jako problematické, což vysvětlím v následujícím odstavci.

V korpusu SYN2013PUB, ze kterého jsem pro svou práci čerpala, se kromě publicistických textů objevují i texty odborné. V těchto textech se termíny vyskytují převážně ve svém původním terminologickém užití, přičemž i kontext zůstává odborný. Je samozřejmě obtížné zachytit přesnou hranici mezi odborným textem (zejména popularizačním – srov. kap. 4.3.3) a neodborným, protože styly se v některých případech prolínají a nelze pak jednoznačně stanovit hranici mezi přesným terminologickým a neterminologickým významem a také je obtížné určit, zda determinologizace nějakým způsobem probíhá či nikoliv. To je dáno právě typy textů, ve kterých se tyto termíny vyskytují. Publicistický funkční styl má široký záběr a velké stylové rozpětí a může mít jak funkci pouze informativní (ve zprávách apod.), tak i přesvědčovací, může být odborný, analytický, výkladový, objektivní, ale i subjektivní, expresivní, poetizující, metaforický atd. (srov. Čechová a kol. 2008). Často se tedy objevují texty, které nejsou ani pouze odborné, ani pouze publicistické, ale mohou mít rysy obou těchto stylů a tedy jsou to texty stylově

⁸ Pojmová povaha termínu je sama o sobě relativizována, pokud uvážíme, že termínům jsou přisouzeny určité významy na základě kontextu. Novější přístupy k terminologii proto prosazují výzkum termínů, který se zakládá na textových materiálech, především na jazykových korpusech (srov. Bozděchová, 2009; Temmerman, 2000).

⁹ *Terminologickým užitím* je myšleno užití termínu v *terminologickém významu* v odborném textu. V neodborných textech může být terminologický význam zachován, avšak užití v tom případě je neterminologické. V práci používám také termín *terminologická platnost*, což je širší pojem než *terminologický význam*.

smíšené. Přestože si v nich termíny uchovávají svůj původní (slovníkový) význam a tento původní význam není kontextem ovlivněn (nebo jen velmi málo), nelze zcela jasně říci, že mají termíny skutečně původní přísně vymezený pojmový obsah právě proto, že nejde o terminologické užití (tedy v jednoznačně odborném kontextu). Zároveň ale tyto případy nelze charakterizovat jako determinologizaci, a to ani v širším slova smyslu (částečnou), protože se v nich nerýsuje žádný její zřetelný (stylový) ukazatel. Neostré hranice mezi původním terminologickým užitím a determinologizací v širším slova smyslu tedy odpovídají neostrým hranicím mezi odborným a neodborným stylem (případně populárně naučným stylem s rysy publicistického stylu) ve zkoumaných textech.

Několik ukázek těchto případů uvádím níže jako příklad:

*Existuje syndrom zvaný NIMBY, **akronym** tvořený počátečními písmeny anglických slov Not In My Back Yard ...*

*My máme pro své nejdůležitější sousedy název pocházející z **adjektiva** němý.*

*Můžeme vynechávat mezery mezi slovy a za **interpunkčními znaménky**, resp. můžeme psát zcela bez **interpunkce** ...*

***Archaismy** v hovorů ministra zahraničí nejsou nesympatické. Alespoň nás vrací ke kořenům ...*

*Vzhledem k tomu, že jde o dítě z **bilingvní** česko-anglické rodiny ...*

*... vysvětluje, co je **sexistický** jazyk, jak správně používat mužské a ženské tvary, osvětluje problematiku **generického maskulina** a ukazuje jazykové chyby v praxi a jejich možné řešení ...*

*Zajímavé například je, že Číňané mluví pouze v **infinitivech** ...*

Těmto typům dokladů termínů se z důvodu nejednoznačnosti stylového zařazení už dále v práci nevěnuji, domnívám se, že v těchto případech by šlo o otázku osobního názoru a interpretace. Dále se zaměřuji na podrobnou analýzu těch dokladů termínů, u kterých k determinologizaci prokazatelně dochází.

4.3. Ukazatele determinologizace

Hranice mezi determinologizací a původním terminologickým užitím jsou tedy neostré. V následujících oddílech se budu věnovat takovým dokladům termínů v textu, ve

kterých se vyskytují jednoznačné ukazatele determinologizace. Za tyto ukazatele považuji především specifické rysy publicistického stylu, jejichž důsledkem jsou při použití odborných (jazykovědných) termínů zřejmé změny kontextu a kolokability termínů, dále jsou těmito ukazateli inovovaná lexikální spojení s termíny, determinologizující způsob vysvětlování termínů a změny významu nebo formy, mj. i chybná použití termínů. Tuto podkapitolu rozděluji do čtyř oddílů (podle vyjmenovaných ukazatelů determinologizace), ve kterých přináším podrobnou analýzu jednotlivých příkladů. V prvním oddílu se budu věnovat zapojení jazykovědných termínů do publicistických výrazových prostředků, kterými jsou obrazná vyjádření, frazeologické a publicistické obraty, expresivní vyjádření a prostředky běžně mluveného projevu a také použití termínů jako prostředků publicistických inovací a metajazyková vyjádření. Ve druhém oddílu popisuji lexikální spojitelnost (kolokabilitu) jazykovědných termínů v souvislosti s determinologizací, ve třetím oddílu se zaměřím na vysvětlování odborných termínů v publicistickém (resp. populárně naučném) stylu, které ukazuje na determinologizaci. Čtvrtý oddíl pak přináší příklady pokročilé determinologizace, při které dochází ke zřetelným změnám významu, příp. formy.

4.3.1. Publicistické výrazové prostředky a determinologizace

„Trvalé hledání nového způsobu vyjádření a zároveň zevšedňování tohoto vyjádření“ (Chloupek, 1978, s. 320) jako podstata publicistického stylu je východiskem pro uvažování o determinologizaci vlivem publicistických prostředků, o nichž ve své práci pojednává např. Čechová (Čechová a kol, 2008). Publicistický styl je typický svou modelovostí a stereotypností, v textech se objevují automatizované prostředky, zároveň je ale vyjadřování stále inovováno a aktualizováno, stereotypnost je vědomě porušována, a to zejména výběrem jazykových prostředků (tamtéž).

V publicistickém stylu se termíny stávají součástí těchto prostředků, dostávají se do nových kontextů a mohou v nich získávat nové významy a významové odstíny. Zapojení termínů do těchto prostředků můžeme posuzovat jako počátek determinologizace, protože se prokazatelně mění stylová platnost termínů. Termíny se dostávají do publicistické vrstvy, v níž ztrácí charakteristiky tradičního vymezení termínů – jsou například používány expresivně, mění se jejich konotace vlivem neoborného kontextu

(např. se jazykovědné termíny objevují v odborných textech o politice, motorismu, cestování apod.), termíny samy nebo jejich nejbližší textové okolí má rysy mluvenosti včetně výskytu nespisovných výrazů, objevuje se ironie, emocionálnost, evaluativnost atd. Termíny tak neplní svoji funkci prostředků, které zaručují přesnost vyjádření, jak je tomu v odborném stylu (srov. Bečka, 1992).

Čechová ve své práci pojednává o různých výrazových prostředcích typických pro publicistický styl. Ne všechna užití výrazových prostředků, které Čechová ve své práci nabízí, můžeme automaticky označit jako způsoby determinologizace. Některé jsem nezařadila vůbec, protože nejsou pro posuzování determinologizace relevantní (např. *výrazy zobecňující sdělení, vytýkácí opis* nebo *nepravé věty vedlejší*), u některých je souvislost s determinologizací naopak zřejmá (zejména *obrazná vyjádření* a s ní spojená emocionalita nebo *frazémy a jejich modifikace*). V následujících kapitolách se budu věnovat jednotlivým příkladům a poukáži na to, jak vlivem zapojení termínů do specifických prostředků publicistického stylu dochází k determinologizaci.

4.3.1.1. Obrazná vyjádření

Obrazná vyjádření spojená s emocionalitou jsou nezbytnou součástí publicistických textů – mohou vyjadřovat kladné nebo záporné hodnocení, upoutávají pozornost, činí projev procítěnějším, dodávají mu živost, naléhavost, působivost (srov. Čechová a kol., 2008; Minářová, 2011). Může jít o metafory, přirovnání, personifikace, kontrast a další prostředky. Jsou-li jazykovědné termíny zapojovány do těchto obrazných vyjádření, lze to posuzovat jako determinologizaci, protože se tak dostávají do prostředků publicistického stylu¹⁰ a jsou tak součástí prostředků stylové aktivizace. V některých případech jsou navíc patrné posuny významů. Dokladem jsou následující příklady:

*... popularizuje národní zálibu v houbaření pomocí klíče, který se místo stopkovýtusných zaobírá kouzly **prozódie** přetavené v říkadla. **Metrum** i **rým** jsou tu sice občas okousané jako samy exponáty z mechu a kapradí, ale v karnevalu*

¹⁰ Podotýkám, že i v odborném stylu se mohou vyskytovat obrazná vyjádření a metafory (typicky například v esejistických textech, srov. Jedlička, 1989). Je tedy věcí interpretace, v jakých případech lze zapojení termínů do obrazných vyjádření posuzovat jako determinologizaci.

rytmů dospějí až k muchomůrkám bílým, lysohlávkám, houbám na nádobí a kuchyňským eposejím ...

První uvedený doklad použití jazykovědných termínů je užití metaforické obraznosti v delší části textu. Uvedený text by se dal označit jako básnický, využívá prostředky uměleckého stylu (knižní výrazy, obraznost, básnické přívlastky apod.), za pozornost stojí také kolokabilita termínů (*metrum i rým jsou okousané, kouzla prozódie apod.*). Zároveň je text sám obrazem, ukazuje, jak je obrazná příručka houbaření, kterou popisuje. Význam termínů zůstává původní terminologický, ale termíny jsou použity především jako prostředek stylové aktivizace, což již může být posuzováno jako determinologizace.

*Že je třeba pracně nakládat. Po slovíčkách, po větách, **pádech, časech a kondicionálech**. A že to může být skoro stejná dřina jako nakládat po lopatách třeba vagonu uhlí ...*

*... vzrušený, neklidný **text** je dobře namíchaný koktejl výraziva z nejrůznějších slojí **slovní zásoby**, včetně naprosto svobodného zacházení se **syntaxí** ...*

*... **vlastní jména** ožívají a tropí do **rýmu** a **rytmu homonymní** rotyku ...*

Další tři příklady jsou také doklady rozsáhlejších metafor, obraznost se vztahuje nejen k jednotlivým termínům, ale k táhne se rozsáhlejšími úseky textu. V prvním případě je učení se *cizímu jazyku* přirovnáváno k *nakládání uhlí*. Druhá ukázka kombinuje obraz *textu* jako *koktejlu*, jehož přísady jsou *slova*, a obraz *slojí*, odkud *slova* pocházejí. Třetí ukázka je obrazem *vlastních jmen* v tanci nebo pohybu.

... v minulé sezoně byl ze všech Čechů v NHL vůbec nejhůř placeným hráčem. Docela paradox: v další sezoně k němu už zase patří předpona „nej“ ...

Úplným peklem jsou slovesné vidy a předpony ...

Tyto dvě ukázky dokládají metonymické vyjádření. V prvním případě je *předpona nej-* metonymickým vyjádřením úspěchu (v hokejové kariéře), ve druhém případě je spojení *úplným peklem* vyjádřením pro obtížnost.

To je smršť adjektiv kterými se v Ostravě ještě před dvěma roky nikdo neodvážil pojmenovat katastrofální průmyslové znečištění města ...

... žonglovala kupříkladu s eufonií v písničce...

... uslyšíme jen bezradné šermování plytkou slovní vatou ...

Další tři ukázky jsou obraznými vyjádřeními, spojením termínů se slovy, které jsou používány v obrazném, přeneseném významu – vznikají tak lexikálně aktualizovaná spojení. Prvním je spojení *smršť adjektiv*, druhé *žonglovat s eufonií*. Třetí příklad je obrazně nedokonalý, termín *slovní vata* je sám o sobě už obrazným pojmenováním¹¹ a spojením se slovesem *šermovat* vzniká významově podivné spojení, který je ještě absurdnější ve spojitosti se slovesem *slyšet*. Ačkoliv v sobě toto obrazné vyjádření mísí několik obrazů, které nejsou kompatibilní, je z něj zřejmá emocionalita a hodnotící (kritizující) význam – rozšiřují se tak konotace použitého termínu.

V souvislosti s Evropskou unií a členstvím České republiky v ní však vtrhlo do českého lexika jednak slovo „euro“ (a hned začalo zlobit v deklinaci ...

Jako poslední uvádím doklad personifikace, která je v tomto příkladu tažena delším úsekem textu. Je zde evidentní také emocionalita, hodnocení a kontextová expresivita (použitím sloves *vtrhnout* a *zlobit*, jehož konotace jsou spjaty s dětským chováním).

Použití obraznosti je typické také pro frazémy. Mnohé zde uvedené příklady, stejně jako další doklady uvedené v *příloze I* by se daly zařadit i do následující kapitoly o frazémích. Mnohé rovněž obsahují prostředky, které svědčí o determinologizaci, jako je například expresivita, kontaktní prostředky, kolokviálnost, inovativní kolokabilita a další prostředky stylové aktivizace.

4.3.1.2. Frazeologické a publicistické obraty

Použití frazeologických obrátů (frazémů, rčení, úsloví, přísloví, pořekadel) z různých stylových vrstev je pro publicistický styl příznačné (srov. Čechová a kol., 2008). V mnohých případech tyto prostředky úzce souvisí s obraznými vyjádřeními, obsahují emocionalitu a evaluativnost a projevuje se v nich persvazivní funkce publicistického

¹¹ Termíny – obrazná pojmenování vybízejí v publicistice k dalšímu rozšiřování obraznosti, dalším takovým dokladem je například termín *sémantické pole* (... **sémantické pole** slov normální člověk bylo tehdy ještě přeoráno normalizací ...; Z válek na **sémantických polích** ...; Jen se rozhlédněme po **sémantických polích** češtiny; ... jsem převzal z etymologického slovníku při brouzdání **sémantickým polem** vampýr ...; Plenění **sémantických polí** slov působí jazykovou slepotu ...).

stylu. Frazeologické obraty jsou užívány jak modelově, tedy v ustálené podobě, tak inovativně – jsou rozšiřovány, mění se jejich sémantické okolí, jejich forma a způsob použití a zapojují se v nich lexikální jednotky z různých stylových vrstev (např. ... *kamenem úrazu se však staly částice neboli partikule ...*).

Blízké frazeologickým vyjádřením jsou tzv. publicismy. Tyto stylové prostředky v žurnalistice vznikly a jsou to ustálené obraty, které byly vytvořeny jako prostředky aktualizace, zařadily se však do běžného použití v publicistice a automatizovaly se (srov. Minářová, 2011). Zapojením termínů do publicistických prostředků vznikají inovovaná spojení, čímž dochází k míšení prostředků odborného a publicistického stylu a vznikají stylově i významově aktualizovaná vyjádření, typická pro publicistický styl.

Zvláštní skupinu tvoří takové frazémy se zapojením termínů, které lze označit jako ustálené, a proto lze termíny v nich považovat za determinologizované ve velké míře. Původní význam jednotlivých složek (a tedy i termínů) v těchto frazémech totiž ustupuje do pozadí a frazém má význam jako celek. Níže uvádím příklady rozdělené do tří oddílů – zapojení termínů do frazeologických obratů, dále do publicistických obratů a třetí oddíl věnuje ustáleným frazémům s termíny. Další příklady pak uvádím v *příloze II*.

4.3.1.2.1. Frazeologické obraty

... práci s texty výrazně zpomaluje a zdržuje. Berme to jako takový danajský dar od české jazykovědy počátku 90. let, s nímž se dodnes nepodařilo mnoho ani takzvaným Dodatkem k Pravidlům českého pravopisu ...

Tehdy ještě mladí lidé v tomto věku nebyli hrrrr, ale měli v sobě zafixované i citoslovce prrr ...

V prvním příkladu je termín zapojen do kulturního frazému, který pochází z antické mytologie, což je jedna z typických oblastí frazémů, ze kterých publicistika čerpá (srov. Minářová, 2011). Frazém vyjadřuje také evaluativnost prostřednictvím přirovnání a zároveň se zde vyskytují kontaktní prostředky a vyjádření spoluúčasti příjemce textu (*příznejme si, berme to*). Druhý příklad je ukázkou modifikace, proměny frazému, což je pro publicistiku příznačné (srov. Čechová a kol. 2008). Kolokviální frazém *nebýt tak hrrr* je rozšířen o druhou část *mít v sobě zafixované i citoslovce prrr*. Termín *citoslovce* má v tomto příkladu terminologickou platnost, zapojením do modifikovaného frazému se ale

mění jeho stylová platnost. Jeho význam není fixován odborným kontextem, jak je to pro termíny typické, ale konkrétním užitím příkladu slova, které *citoslovce* označuje (tedy slovo *prrrr*). Lze uvažovat tedy pouze o částečné determinologizaci, protože význam termínu se v tomto kontextu v zásadě nemění.

*Ale nakonec se jelo do Všetát a tím řetězové demonstrace v Praze skončily. Když se na to dívám zpětně, myslím si, že to byla dobrá **tečka** nebo **pomlčka** za Palachovým týdnem. V té době společnost nebyla ještě připravena na to, že by mohla změnit režim ...*

V tomto příkladu se vyskytuje frazém *dobrá tečka* (za něčím), který je rozšířen (modifikován) přidáním termínu *pomlčka*. Termín *pomlčka* je použit obrazně, nejde o *rozdělovací znaménko pro přestávku v řeči apod.* (SSČ), ale o vyjádření, že nějaká událost nebo činnost pokračuje dál (podobný význam má termín *pomlčka* v příkladu *...,aktivní důchod“, což je pomlčka mezi dospělostí a stářím...*). Dochází tak k posunu významu termínu *pomlčka*, resp. dochází k užívání termínů v obrazném, přeneseném významu.

Ministerský předseda jimi ozřejmoval nejen svoji schopnost ukout neologismus bez mrknutí oka, nýbrž také svůj postoj k naší komunistické straně ...

Tento doklad je ukázkou zapojení termínu jednak do frazému, jednak do obrazného vyjádření. Frazém *bez mrknutí oka* je zde vyjádřením pohotovosti, obrazné vyjádření *ukout neologismus* toto vyjádření pohotovosti ještě zesiluje, protože *neologismus* je v něm prezentován jako výrobek, na kterém se tvrdě pracuje, který se musí *ukout*, podobně jako kus železa. Termín *neologismus* jako *nově utvořený jazykový prostředek* (SSJČ) tak dostává v tomto kontextu nové konotace (významový odstín).

Dnes přibývají neologizmy jako pověstné houby po dešti ...

... vím, že je to sousloví jak vypadlé z proslovu Václava Havla, ale to ještě není důvod strčit ho do šuplíku s názvem: „Pravda, láska a další nudné věci“ ...

Uvedené dva příklady jsou ukázkou zapojení termínů do přirovnání. V prvním příkladu je přirovnání *jak houby po dešti* spojeno s termínem *neologismus*. Zároveň je toto přirovnání metajazykově reflektováno (*pověstné*). Ve druhém příkladu se objevuje termín *sousloví* ve spojení s přirovnáním *jak vypadlé z proslovu Václava Havla* a dále s frazémem

strčit do šuplíku. Obě dvě konstrukce jsou obrazné a termín *sousloví* v nich figuruje jako něco hmotného, co může odněkud *vypadnout*, být *strčeno do šuplíku*, zároveň je zde přítomná emotivnost. Význam termínů se v těchto přirovnáních nemění, mění se však jejich konotace a stylová platnost.

... dočasná manželka do dusného ticha skrže zuby cedí adjektiva typu „nádherné“, „nepopsatelné“

Tehdy si písničkář ještě nedělal hlavu z pleonasmu „čas se pomalu vleče“ ...

Ano, všimněte si, že jednoduché stupňování přídavných jmen pomocí přípon je na vymření ...

... žádné substantivum se neobejde bez zdobného adjektiva a přirovnáními se taky nešetří ...

Tyto čtyři příklady svědčí o zapojení termínů do frazémů, které by se převážně daly označit jako hovorové, resp. kolokviální, vlastní mluvené komunikaci. Termíny v těchto příkladech dostávají nové konotace (významové odstíny) nebo se mění jejich stylová platnost, ale původní významy jsou zachovány. V prvním příkladu je použití frazému spojeno s obrazností a emocionalitou, což podporuje také spojení *dusné ticho* a spojení *adjektiva typu*. Ve druhém příkladu je původní význam termínu fixován příkladem („čas se pomalu vleče“ je vskutku *pleonasmus*), determinologizace tak spočívá zejména ve změně stylové platnosti. Ve třetím příkladu se kromě zapojení termínů do frazému (*být na vymření*) objevuje také prostředek kontaktu s příjemcem textu (*ano, všimněte si*). Ve čtvrtém dokladu je pak ve spojení s termíny použito frazému *neobejít se bez*, za ustálené vyjádření blízké frazému lze označit i spojení *nešetřit* (*něčím, zde přirovnáními*). Spojení *zdobné adjektivum*, tedy spojení *knižního, poněkud zastaralého* výrazu *zdobné* (srov. SSJČ) s odborným termínem *adjektivum* hodnotím jako stylistickou aktualizaci.

4.3.1.2.2. Publicistické obraty

To je zajímavá věc, jak se někdo snaží „pravdu a lásku“ zařadit do pejorativního ranku ...

KDU-ČSL na ní naplňuje podstatu své pomlčky v názvu.

... toto **souvětí** je teď nejspíš žhavým tématem v Pusté Polomi ...

Lechtivou premisu film akcentuje úctyhodným arzenálem sexuálního slangu, ve kterém se vyžívají Andyho přátelé ...

Například onehdy jsme se s přáteli dostali do bouřlivé diskuze o slovních družích ...

Jeho **argot** je produktem politiky mimo kamery, u nás často i před nimi ...

Našlo se poctivé české substantivum „přílepek“

Uvedených sedm příkladů dokládá spojení termínů s publicistickými obraty (publicismy). První dva příklady jsou doklady publicistických frazémů se slovesnými komponenty (*zařadit do ranku, naplňovat podstatu*), následující příklady jsou spojení substantiva s atributem shodným (*žhavé téma, úctyhodný arzenál, bouřlivá diskuze*) a neshodným (*produkt politiky mimo kamery*). Poslední příklad je pak ustálené spojení adjektiv (*poctivý český*). O posunech významu lze uvažovat zejména u prvního příkladu použití termínu *pejorativní*. *Pejorativní*, tedy *hanlivý* (SSČ), bývá význam slova, příp. slovo (srov. SSIČ, ASCS), spojení *pejorativní rank* je velmi inovativní a rozšiřuje kolokabilitu termínu.

4.3.1.2.3. Ustálené frazémy s termíny

Jako poslední skupinu příkladů uvádím takové doklady zapojení termínů do frazémů, které můžeme označit jako ustálené.

Pod vedením prezidenta Hamída Karzáího se v očích Afghánců naopak stala synonymem korupce a neschopnosti

Prvním příkladem je termín *synonymum*. ASCS přímo uvádí použití tohoto termínu v publicistice ve významu *jev nebo jeho název spojovaný, asociovaný s nějakým význačným příznakem*. V tomto významu je termín *synonymum* i v uvedeném příkladu. V korpusu se kromě uvedeného spojení *stát se synonymem (něčeho)* vyskytuje i *být synonymem (něčeho)*, např. *jaderná energie je **synonymem** pro jaderný holocaust* nebo *oficiálně nejbohatší muž planety, Bill Gates, je **synonymem** dravosti a praktik na hraně zákona*. To je zároveň dokladem, že nemusí jít jen o *jev* (jak je to uvedeno ve slovníku), ale že s nějakým příznakem může být pomocí uvedeného termínu spojována i osoba.

Nahrávač Jarda Škach tam hraje dlouho, mluvil o klubu jen v superlativech. Říkal mi, jak to tam funguje ...

Druhým příkladem je termín *superlativ*. *Vyjadřovat se o něčem, o někom v superlativech* znamená podle ASCS *s největší chválou* (obdobně lze tento význam nalézt i v SSČ a SSJČ), frazém je označen jako knižní (stejně tak v SSČ a SSJČ). V publicistice se objevuje tento frazém v nejrůznějších kontextech a obměnách. Kromě *mluvit se* objevují tato slovesa: *hovořit, hodnotit, psát, pokračovat, popisovat, vyjadřovat se, vzpomínat, doplňovat, předhánět se* atd. Posun významu termínu je zřejmý i v dalších dokladech užití, např. ve spojení *nešetřit superlativy* (např. *I před kamerou se fanoušci vzájemně špičkovali a nešetřili **superlativy** vůči svým idolům*) a v dalších spojení (např. *Lze se dočíst samé **superlativy**, vysloužit si jen **superlativy**, zaplavit kulturní rubriky tiskovin a internetových stránek **superlativy** apod.*).

Obdobně se používá také frazém *mluvit (hovořit) v minulém/přítomném/budoucím čase* ve významu *mluvit o již minulých / o právě probíhajících nebo aktuálních / o teprve očekávaných událostech, jevech apod.* Níže uvádím několik příkladů:

Dnes o něm už, bohužel, můžeme mluvit jen v minulém čase, protože tento mimořádný umělec letos v září zemřel ...

Po pondělí 6. září se o Ivančickém viaduktu hovoří již v minulém čase. Louka pod ním byla vyklizena, sejmutá torza odvezena ...

Ty popsal v rozhovoru s Bleskem. O Karlu Svobodovi hovořil stále v přítomném čase, tak jako by stále žil ...

Zapatismus ukázal, že v modernosti je nutné o domorodcích mluvit v přítomném čase a že řešení jejich otázek je současný problém...

Na to, že budou pracovat přesčas a o víkendech, jsou však připraveni. Hovoříte v budoucím čase. Znamená to, že se do postižených oblastí teprve chystají?

O Nymburku mluvíte v budoucím čase, takže příští sezonu budete zase oblékat jeho dres?

Tato použití jsou zároveň metajazykovými reflexemi, které zdůrazněním gramatické kategorie času poukazují na časové zařazení děje. Tuto reflexi jsem zachytila například i v interview (viz poslední dva výše uvedené příklady), kde plní specifickou funkci pro

tematickou organizaci rozhovoru (prostředek navázání na předchozí repliku a zároveň příprava následující otázky). K tomu ještě jeden příklad:

*... bazén i wellness budou přístupné jak ubytovaným hostům, tak jednotlivcům, kolektivům, ale i rodinám s dětmi. *Mluvíte v budoucím čase. Kdy se tato část hotelu SKI oficiálně otevírá?*

V těchto příkladech termíny mohou mít terminologickou platnost, ale nemusí – dokladem je příklad s velmi podobným významem termínu, kde termín ve skutečnosti označuje kategorii přítomného času, byť s významem budoucnosti:

*„Současná maximální rychlost je sto třicet kilometrů v hodině. Proto namontujeme novou převodovku, se kterou se dostaneme na povolených sto padesát,“ těší se Macík. Používá **budoucí čas**, protože převodovku zatím nemá ...*

Obdobná metajazyková reflexe je součástí dalšího frazému *(ne)být na místě*, který dokládají následující čtyři příklady:

*... což považuji za ohromný úspěch a znamení, že by to mohlo jít. Ale ten **kondicionál je na místě** ...*

*A na mistrovství světa v Jihoafrické republice by byl býval dělal jedničku německému národnímu týmu. **Podmiňovací způsob a minulý čas jsou na místě** – Robert Enke spáchal v úterý sebevraždu ...*

*... a hlavně v něm byla provozována restaurace pro kolemjdoucí žíznlivé pocestné. Ale to už plácám, protože **minulý čas není vůbec na místě**, když tenhle podnik ke spokojenosti všech stále funguje ...*

*Vodácký ráj Podle znalců z příhraničí přetáhne Berzdorfer See českým rekreačním oblastem mnoho turistů. **Budoucí čas** je zatím ještě na místě, zatopený někdejší povrchový důl se teprve plní vodou a na otevření čeká ...*

Tento frazém se vyskytuje ve spojení s termíny *podmiňovací způsob*, *kondicionál* a také *minulý* a *budoucí čas*. Význam termínů se zde též posouvá, nejde už o označení slovesného způsobu nebo času, ale vyjadřuje se čas nebo způsob reálný, tedy událost nebo děj, které se zpravidla odehrají za určitých podmínek nebo se odehrály v minulosti či budoucnosti.

Tyto posuny významu spojené s metajazykovou reflexí se objevují u uvedených termínů i v dalších dokladech, výběrově se podrobněji zabývám posuny významu termínu *kondicionál* v kapitole 4.3.4.5.

4.3.1.3. Expresivní vyjádření, prostředky běžně mluveného projevu

Použití expresivity v publicistickém stylu je prostředkem působení na adresáta. V expresivitě se projevuje přesvědčovací funkce publicistických textů, která působí silně emocionálně, a vyjadřují se jí určité hodnotové postoje. Prostředky expresivity se uplatňují také jako prostředky stylové aktualizace.

Termíny nemají podle tradičního vymezení příznak expresivity (viz kap. 1.2), nicméně v následujících příkladech je expresivita využita. U zkoumaných jazykovědných termínů se objevuje expresivita inherentní (... *slabost pro **zdrobněliny** má, jak známo, Václav Klaus. „Slovíčka“, „větičky“, „straničky“. Klausova **deminutiva** připomínají dětskou řeč ...*), dále by se některé doklady daly považovat za expresivitu adherentní (např. ... *kde nejsou dialogy a místo slov znějí jen **citoslovce** a skřeky...*). Především se ale jazykovědné termíny vyskytují v expresivním kontextu, jak ukazují následující doklady.

*... Kreténe ... Hňupe ..., a dál s malou znalostí **interpunkce, pravopisu a aktuálního členění větného** se rozlévají bláboly ...*

*Ten odporný **nominativ** v oslovení! Takhle se vyjadřuje jen buran, Paroubek nebo zloduch.*

*Ale proboha – neponechávejme ho (i jiné) v iluzi, že **sloveso** „komunikovat“ se pojí se čtvrtým **pádem!***

V prvním příkladu je expresivita vytvořena jednak použitím vulgarismů (*kreténe, hňupe*), jednak obrazností (*bláboly se rozlévají*) a zapojením hovorového výrazu *blábol*. Termíny jsou k výrazům, které vyjadřují expresivitu, připojeny poměrně volně, v příslovečném určení jako fakultativním doplnění (srov. PMČ). Tím, že jsou v expresivním kontextu, však můžeme jejich použití posuzovat jako částečnou determinologizaci. Ve druhém příkladu je expresivita ještě blíže termínu (*nominativ*) prostřednictvím spojení s přívlastkem *odporný*, který zároveň vyjadřuje hodnocení. Expresivita kontextu je dále posílena i použitím expresiv ve druhé větě příkladu (*buran, zloduch*) a vykřičníkem. Ve třetím příkladu se kromě expresivity vyjádřené vykřičníkem za větou objevují také prostředky kontaktu s adresátem (expresivní zvolání *ale proboha* a imperativ *neponechávejme*). Další příklady uvádím v příloze III.

*V latině dokonce existovala **substantiva ženského rodu s mužskou deklinací**; tuhle „nehoráznost“ zaplat'pámbu v češtině nemáme ...*

Aby nás příště už neoblafli v těch titulkách samý zápory!!!

Další dva příklady jsou ukázkou zapojení prostředků běžně mluveného jazyka. V prvním příkladu je to výraz *zapat'pámbu*, který zároveň vyjadřuje hodnocení, ve druhém příkladu je to použití slovesa *oblafnout* a odchylky v tvarosloví typické pro obecnou češtinu (*samý zápory*). Expresivita je v prvním příkladu vyjádřena dále také výrazem *nehoráznost*, kterým je vyjádřena emotivnost a hodnocení. Zároveň je tato expresivita metajazykově reflektována použitím závorek. V textu je výraz *nehoráznost* označením pro *substantiva ženského rodu s mužskou deklinací*, expresivita se tedy přímo vztahuje k termínům. V druhém příkladu vyjadřují expresivitu kromě zmíněných prostředků běžně mluveného jazyka také tři vykřičníky za větou, emocionálnost je posílena vyjádřením spoluúčasti příjemce textu (*aby nás neoblafli*).

Dalšími příklady zapojení termínů do textu, který má rysy běžně mluveného projevu (obsahuje hovorové výrazy, nespisovné prvky apod.), uvádím v *příloze IV*. Pro doplnění zde ještě doložím příklad zapojení termínů do kolokviálního frazému: *Ale posléze našli, mí rádcové, našli! Je to **slovo**, přesněji **sloveso** „chvátat“*. – tím mimo jiné poukazuji na propojenost jednotlivých publicistických prostředků.

4.3.1.4. Termín jako inovace, metajazyková vyjádření

Lingvistická terminologie sama o sobě je mnohdy prostředkem publicistických aktualizací, což vychází z jejího metajazykového charakteru. Použitím lingvistické terminologie se v textu komunikuje o jazyku, reflektuje se aktuální text nebo jazyk, často se přidává se významový rys evaluativnosti a emocionality. Minářová (2011, s. 235) uvádí, že *„autorovo jazykové ztvárnění nejen odráží jeho schopnost kultivovaného projevu, jeho kulturu řeči, ale často bývá žurnalistický text i odrazem autorových schopností hodnotit jazyk a příslušné vyjádření“*. Pro hodnocení jazyka a textů se tedy přímo nabízí zapojení lingvistické terminologie, což dokládají následující příklady a rovněž další doklady metajazykového charakteru vyjádření uvedené v *příloze V*.

Ano, řeč je o (pozor, přichází kupení **přídavných jmen** – otec by mi dal výchovnou facku ...) mezinárodní etapový cyklistický závod žen „Tour de Feminin“.

... má při čtení její druhé knihy, řečeno s užitím módního **adjektiva**, komparativní výhodu ...

... anglické pojmenování mělo v tomto případě plnit funkci nobilitační; že tu jde, jinými slovy, o projev **jazykového snobismu**...

... si německý orientalista a byznysman Hans-Peter Raddatz nejen vysloužil novinářské **adjektivum** kontroverzní, ...

Neobáváte se, že by výsledný text učebnice byl nakonec tak „**hyperkorektní**“, že by v podstatě nic neříkal ...

Uvedených pět příkladů ukazuje použití metajazykové reflexe, které zároveň lze označit za publicistické aktualizace. Ty jsou vytvořeny především kontextem a kolokabilitou. V prvním příkladu je metajazykové vyjádření ohraničeno závorkami a uvedeno výrazem *pozor*, který je zároveň prostředkem kontaktu s adresátem. Dále je vyjádřen osobní hodnotový postoj mluvčího spojený s vyjádřením emocionality (*otec by mi dal výchovnou facku*). Druhý příklad obsahuje vsuvku *řečeno s užitím módního adjektiva*, která kromě metajazykové reflexe obsahuje také hodnocení, za pozornost stojí spojení *módní adjektivum*, kterým je vytvořen inovovaný významový odstín (*adjektivum* podléhá módě). Ve třetím příkladu se objevuje vsuvka *jinými slovy*, která má metajazykový charakter, zároveň je to vyjádření, které se podobá vysvětlení (k tomu viz kap. 4.3.3). Ve čtvrtém příkladu je metajazykové hodnocení obsaženo v přívlastku *novinářský*, v pátém příkladu je vyjádřeno uvozovkami.

Dále uvádím další specifické případy (rozdělené do tří skupin příkladů) tohoto způsobu zapojení termínů. V první skupině případů je nějaké slovo nebo nežádoucí skutečnost nahrazena konstrukcí s termínem, která funguje jako eufemizující opis, příp. zneurčitění propozice.

Paroubek stačil veřejnost hlučně oslovit a obklopil se lidmi taktěž vybavenými výkonnými mluvidly. S programem je to už slabší.

Jednou přirovná „euroústavu“ k exkrementu (nevysloví však jadrné české neutrum ani femininum, pamatuje si z domova, že to se neříká, a tak pronese světácky po anglicku „shit“) ...

Co huř, některé věci, které ministerstvo vypustilo do světa, by se bez větší námahy daly nazvat **antonymem pravdy**, a mlžení je z posledka standardem **informace** ...

Kdyby jejich let skončil **dvojnásobným žuchnutím a dvojím citoslovcem „au“**, bylo by vše v pořádku.

... snímky z dovolené, nad kterými bylo třeba **vytvářet obdivné citoslovce ACH!**

Rozhodl se proto exministr **přejít z verbální komunikace na gesta**, pomocí nichž pak Topolánkovi na dálku ukazoval, co si o něm, nebo v daném okamžiku myslí ...

To je krve jak na jatkách! Kruci! Nadávám velmi hlasitě a ve větách volně napojených **juxtapozicí užívám hojně vulgarismů a lexémů s příznakem expresivity** ...

„To myslíte vážně? Já se na to ...“, ozývalo se z některých koutů sálu. Spolu s autory této **verbální komunikace** se přikláním k názoru, že ...

Ve druhé skupině uvádím příklady, ve kterých jsou termíny použity jako doklad složitosti dané problematiky.

... pere se statečně s nepředvídatelnými úskalími českých **deklinací, konjugací, syntaxe, sémantiky** a mnohým dalším, je nádherná pocta české kultuře a českým tradicím ...

... jsou ochotni sedět v lavicích na filozofické fakultě a poslouchat šílenosti o **konjugaci a deklinaci** ...

Léta strávená biflováním seznamu představitelů Jakobínského dramatu, všech možných podmínek pro **diftongizaci a monoftongizaci** ...

Tak si říkám, kolik studentů je traumatizováno v mých hodinách literatury **časomírou, polysyntonem, synestézií, onomatopoií** ...

Podobné jsou následující příklady, ve kterých se pomocí lingvistických termínů naznačuje, jak moc je nějaké slovo užívané. Využívá se sice metajazykového charakteru lingvistických termínů, avšak jejich význam není používán přesně (např. slovo *reforma* je **časováno** a **stupňováno**), z textu je zřejmá emocionalita a nadsázka.

... měl rád slovo *reforma*. **Skloňoval** ho, **časoval**, **stupňoval**, **ohýbal**, jak se dalo ...

První pád – bodový systém, druhý pád – bez bodového systému, třetí pád – bodovému systému, čtvrtý pád – všichni vidíme koho a co ...?! Bodový systém máme teď k snídani, k obědu i k večeři, někteří z nás i ke svačině, místo procházky a večerních zvyklostí ...

4.3.1.5. Publicistické prostředky – shrnutí

Z uvedených příkladů je evidentní, že se nejedná o taxonomickou kategorizaci jednotlivých typů determinologizace, ale spíš o hledání rysů textu, na kterých se ukazuje, že termíny jsou použity jinak než v odborném stylu. I když výrazové prostředky typické pro publicistiku nenabízejí vyčerpávající přehled všech možností, jak lze termíny posuzovat, jsou vhodným východiskem pro uvažování o determinologizaci a poskytují uchopitelné charakteristiky publicistického stylu, který má jinak velmi široký stylový záběr.

4.3.2. Lexikální spojitelnost (kolokabilita)

V publicistickém stylu vstupují termíny do nových kontextů a dochází ke spojení termínů s výrazy, které jsou pro odborný text netypické (publicismy, hovorové prostředky apod.). Tyto výrazy spojením s odborným termínem opět vytvářejí publicistickou aktualizaci (např. díky obraznosti, emocionalitě, expresivitě atd.). Už v předchozí kapitole (4.3.1) se objevuje řada příkladů, v nichž spojení některých slov upoutá pozornost. Zde uvedu několik dalších příkladů lexikální spojitelnosti, které nelze zahrnout do předchozí kapitoly, protože nejsou jednoznačně přiřaditelné k žádnému z uvedených publicistických prostředků. Zároveň je ale nutné je zmínit, protože i kolokabilita sama o sobě může svědčit o změnách ve stylovém uplatnění, případně o posunech významu termínů.

4.3.2.1. Spojení termínů – podstatných jmen s adjektivy

Ve spojení s jazykovědnými termíny se vyskytují shodné přívlastky (zejména adjektiva), které jsou významově vágní, metaforické, metonymické, kolokviální nebo emocionální, mají tedy nějaký příznak, který ve spojení s odborným termínem vytváří především stylový kontrast, a tím aktualizované vyjádření. V řadě uvedených příkladů můžeme také sledovat další prostředky aktualizace, avšak ne natolik výrazné, aby bylo

možné je spolehlivě zařadit k některému z uvedených prostředků v předchozí kapitole (4.3.1). Příkladem může být termín *hyperbola*, který se v korpusu vyskytuje ve spojení s těmito adjektivy: *ošidná, komická, reaganovská, expresivní, fantaskní, extrémní*, nebo termín *disputace* ve spojení s přívlastky *nesrozumitelná, vzrušující, rozvleklá, rozpracovaná, jazyk i mysl tříbící*. Příklady s delším kontextem a podrobnějším popisem uvádím níže:

Berlín by vůbec nebyl špatný. Jednak by utlumil inflaci hitlerovských adjektiv (je až s podivem, s jakou oblibou se hry z roku 1936 přiřazují nejenom k Pekingu, ale čerstvě i k Soči) ...

... francouzská intelektuální úroveň i české křupanství, obojího je mocen a přeskakování mezi těmito póly patří mezi nejzábavnější pasáže knihy. Obvykle jde o úvahy nad českou povahou: francouzsky duchaplné, trefné, nelítostné a elegantní díky onomu odstupu ze zahraničí ... a pak zakončené nějakým záchodkovým souslovím ...

Tyto dva příklady jsou ukázkou kondenzovaných vyjádření, které jsou publicistickému stylu vlastní (srov. Čechová a kol., 2008). Z uvedených příkladů je kondenzace evidentní, protože ani v širším kontextu není zcela jednoznačný význam těchto přívlastků. V prvním příkladu lze navíc o celém spojení *inflace hitlerovských adjektiv* uvažovat jako o publicismu.

Nicméně je to působivý neologismus, ačkoli snad poněkud nadsazený ...

... ani na skřipci by nepoužil ošoupané sloveso ...

... nalézt přepychovou aliteraci ...

Angažoval lékaře z Libanonu, jehož němčině propůjčilo předešlé studium v Paříži šarmantní francouzské nosovky ...

Výše uvedené čtyři příklady dokládají použití pojmově vágních adjektiv, jež nesou především význam hodnocení. Jde o adjektiva, která nenáleží do odborného stylu a lze je označit za módní nebo publicistická. Odborné termíny spojením s těmito prostředky přebírají částečně jejich význam a emocionalitu a také jejich stylovou platnost – dochází tak k determinologizaci.

4.3.2.2. Ekvivalentní výrazy k termínům a (kontextová) synonyma

V některých případech jsou termíny determinologizovány uvedením (kontextového) synonyma nebo antonyma nebo slova v souřadném spojení, přičemž zpravidla jde o výraz z běžného jazyka nebo o publicistický prostředek. Příkladem tohoto spojení jsou následující doklady:

*Informačně jejich **dialog** vydá na jeden časopisecký **interview**, zbytek je **slovní vata**, mejdanové plkání ...*

*... kde nejsou **dialogy** a místo **slov** znějí jen **citoslovce a skřeky** ...*

*... na to se jeho básně příliš často hemží **novotvary, hermetickými kejklemi, hříčkami či duchaplnými banalitami** ...*

*Je to smutné, i když jsou tam **fórky, hříčky, metafor** a **narážky z mladších let** ...*

*Básnička se „neskrývá“ do pojmově obrazných **kalambúrů a jiných spletitostí**.*

*... pouze ověřují, že ještě mohou operovat svými **dávno zrezlými nástroji**, jako jsou **trochej nebo kalambúr** ...*

V prvním příkladu následuje za termínem *slovní vata* přístavek *mejdánové plkání*, jde tedy o synonymické vyjádření, které termín duplikuje. Spojením s emocionalitou tohoto kontextového synonyma se termín se významově posouvá, k jeho původnímu terminologickému významu se přidává negativní hodnocení. Ve druhém příkladu je termín *citoslovce* v souřadném spojení se slovem *skřeky*, jehož expresivitu v kontextu částečně přebírá. Podobné je to i ve třetím a čtvrtém příkladu, ve kterých jsou termíny souřadně spojeny s expresivními výrazy (zejm. *kejkle, fórky*). V pátém příkladu je termín *kalambúr* explicitně zařazen do kategorie *jiných spletitostí*, čímž se opět přidává evaluativnost (termín je hodnocen jako *spletitý, složitý*). Obdobně jsou i v šestém příkladu hodnoceny termíny *kalambúr* a *trochej* jako *zrezlé nástroje*, je zde přítomno také obrazné vyjádření (*operovat nástroji jako trochej a kalambúr*). Další příklady těchto spojení obsahuje příloha VII.

4.3.2.3. Lexikální spojitelnost – shrnutí

Spojením termínů s prostředky z hovorové a publicistické vrstvy jazyka je narušována přesná významová platnost termínů a mění se i jejich stylistická platnost. Dochází tak ke změnám v postavení termínů ve slovní zásobě a ke konotačním změnám, například se přidává emocionalita a evaluativnost. Vzhledem k tomu, že jazykovědné termíny jsou nejčastěji substantivy, jsou vybrané příklady determinologizace především spojení termínu – substantiva s adjektivem (přívlastek shodný) a souřadná spojení (kontextová synonyma). Další příklady včetně dalších typů spojení (např. spojení se slovesem, s neshodným přívlastkem ad.) uvádím v *příloze VI*.

4.3.3. Vysvětlování termínů jako příklad determinologizace

Některá pojetí (srov. např. Horecký a kol., 1989) zařazují vysvětlování termínů v textu také jako jednu z možností, jak text determinologizovat, případně používají označení „*zmírňování terminologičnosti*“ textu (Horecký, 1956). To odpovídá domněnce, že vysvětlováním termínů je snižována míra odbornosti textu, což je motivováno zejména snahou o jeho srozumitelnost pro nepoučeného adresáta a projevuje se kromě vysvětlování také snižováním počtu odborných termínů a jejich nahrazováním neobornými synonymy nebo analogiemi, případně jejich výraznějším kontextovým zasazením, které by umožnilo snazší porozumění odbornému textu nebo konkrétnímu termínu.

I v odborných textech (a nejen v nich) se samozřejmě objevuje i vysvětlování termínů, u kterého není důvod, aby bylo posuzováno jako determinologizace. V následujících příkladech je důraz kladen na ty případy, u kterých lze determinologizaci jednoznačně nalézt (další příklady uvádím v *příloze VIII*), pro zdůraznění rozdílu jsou uvedena i vysvětlení, která nejsou hodnocena jako determinologizace. Determinologizace je evidentní, zejména pokud je vysvětlení neúplné či nepřesné nebo je nějakým způsobem vyjádřena snaha o zmírnění odbornosti textu. O determinologizaci může svědčit dále také použití prostředků kontaktu s adresátem (srov. Minářová, 2011). Následující příklady determinologizace dokládají mj. blízkost populárně naučného stylu k publicistickému (srov. Čechová a kol., 2008).

4.3.3.1. Vysvětlení v závorce

*Falešný závěr z **amfibolie** (mnohoznačnosti) ...*

*... soubor 50000 nejběžnějších **apelativ** (slov obecných) v abecedním uspořádání ...*

*...v jazyku policejních protokolů, plných **anakolutů** (vybočení z vazby) a šroubovanosti ...*

*Prolíná se v nich angličtina, těžkopádné, doslovné překlady (**kalky**) a **terminologie**.*

V uvedených čtyřech příkladech jsou termíny vysvětleny pomocí synonymických výrazů, které jsou uvedeny v závorce za termínem. Ve čtvrtém případě jde v podstatě o totéž, jen na rozdíl od předchozích případů je výchozím výrazem český ekvivalent termínu a termín pocházející z cizího jazyka je v závorce. U těchto příkladů nevidím důvod je hodnotit jako determinologizaci. Jinak je tomu u následujících příkladů:

*... pojednání o **kalambúru** (zhruba řečeno – slovní hříčka založená na podobnosti zvuků a odlišnosti významů)*

*Předpokládám, že až vystřízlivíte, dojde vám, že existuje cosi jako moravské **dialekty** (nebo **nářečí**, chcete-li). Nechte, prosím, mluvit Moravany, jak jim zobák narost ...*

V těchto dvou příkladech jsou termíny také vysvětleny synonymy nebo ekvivalentními výrazy v závorce, ale krom toho jsou v závorce ještě další výrazy, které mohou být považovány za prostředky determinologizace. Je tomu tak u prvního příkladu, kde výraz v závorce upozorňuje na to, že ačkoliv termín má v textu své místo, probíhá zde metajazyková reflexe, ze které vyplývá nejenom to, že se neočekává čtenářova znalost termínu, ale také, že není důležité, aby termín nabýval své původní přesné významové platnosti (*zhruba řečeno* lze v běžné komunikaci chápat jako výraz zmírnění důležitosti). Zde je determinologizace evidentní. U druhého příkladu jde o neodborný text – jsou zde přítomné kolokviální výrazy (*dojde vám, jak jim zobák narost*), prostředky kontaktu s adresátem a přímé oslovení. Synonymní termín v závorce je bezpochyby uveden z důvodu srozumitelnosti textu, ve výrazu *chcete-li* pak shledávám vyjádření spoluúčasti příjemce textu a také jisté zlehčení, jakoby znevážení použití termínu, zejména spolu s předchozím výrazem *cosi jako*. To lze opět posuzovat jako determinologizaci.

4.3.3.2. Vysvětlení v textu – synonymum nebo ekvivalentní výraz

... **Alexie** – ztráta již naučené schopnosti číst ...

Jde o **kalky**, doslovné překlady, u nichž se gramatika podřizuje angličtině ...

... používat místo slovních spojení a frází **akronymy** čili slova zkratková ...

K největším pokrokům posledních let patří stamilionové textové banky neboli **jazykové korpusy**...

Lidé, kteří jsou **bilingvní**, tedy hovoří dvěma jazyky na rovnocenné úrovni, jsou méně náchylní k demenci ...

Na prvních pěti příkladech nejsou patrné žádné příznaky determinologizace, vysvětlení jsou uvedena přímo v textu, a to různými způsoby. V prvním případě a druhém případě je vysvětlení zavedeno graficky, pomlčkou nebo je odděleno čárkami, v dalších třech případech jsou vysvětlení uvedena slovně, a to výrazy *čili*, *neboli* a *tedy*. Ve výše uvedených příkladech nezaznamenávám determinologizaci, v následujících příkladech však ano:

... s elegancí sobě vlastní poeticky popsat náslovným rýmem neboli **aliterací**...

Povolání vymýšleč nových slov však neexistuje, a tak vymýšlí nová slova alias **neologizmy** kdekdo.

Měli totiž nejen velmi podobné **vokály**, ale hlavně **konsonanty**, tedy **souhlásky**, jejichž charakteristickým rysem je šum. Ten vzniká postavením a pohybem **mluvidel**. Lidově řečeno, oběma jim stejně narostla huba ...

V prvním příkladu je také použit výraz *neboli*, ale předcházející obrat *s elegancí sobě vlastní* v souvislosti s popisem a následnou slovní hříčkou (spojení *poetický popis* je *aliterací*) bychom zařadili k publicistickému stylu. Podobná slovní hříčka se objevuje i ve druhém příkladu (výraz *vymýšleč* je neologismem). Namísto *neboli* je ale použit výraz *alias*, jehož konotace jsou ale podstatně jiné – jde o výraz, který je typický pro uvedení přezdívky (srov. ACSC). Termín je zde takto zlehčen, odsunut na úroveň „pouhé“ přezdívky, což lze opět považovat za publicistickou inovaci. Ve třetím případě jde o vysvětlení pomocí výrazu *tedy*, vysvětlení je ale dále rozvedeno a v závěrečném shrnutí

je užito expresivního výrazu *huba*. Tyto tři příklady vysvětlení tedy lze posuzovat jako determinologizaci.

4.3.3.3. Vysvětlení v textu – výklad

*Vznikem a původem vlastních jmen se zabývá takzvaná **onomastika** ...*

*...jde o **jazyk tónový**, kde změna výšky hlasu mění význam slova...*

***Příslovečné určení** je termín, jímž označujeme tvarově neřízené doplnění slovesa, **adjektiva** nebo **adverbia** v jakékoli větněčlenské platnosti ...*

Ve třech výše uvedených příkladech výkladu nejsou patrné příznaky determinologizace (i když za zvážení by stál výraz *takzvaná* v prvním příkladu), naproti tomu lze v následujících příkladech pozorovat cílené zmírňování terminologičnosti textu:

*Jiný nedostatek, který se honosí odborným názvem **anakolut**, je popsán **kontaminací** podobný, ale postihuje slova v textu na větší odstup, prostě na dálku. Jeden příklad jsem zaznamenala ...*

*Ale abych zbytečně neodbočoval a písemně vysvětlil, co ta **agrafie** vlastně je ... Je to prý ztráta schopnosti psát ...*

*Pozor, horní jednoduchá **uvozovka** je „šestka“, na rozdíl od **apostrofu** (označuje vypuštění **hlásky**), který je „devítka“ (aukční síň Sotheby's)*

Ve všech třech uvedených příkladech je termín vysvětlen pomocí delšího výkladu v textu a všechny tři texty obsahují kolokviální prvky. V prvním případě probíhá odklon od odborného užití, což je zřejmé díky použití slov *honosí se odborným názvem*. Tento odstup je dále posílen srovnáním s termínem *kontaminace* a také výrazem *prostě*. Podobné odlehčení odborného tématu lze vidět i ve druhém příkladu, kde je explicitně vyjádřena nutnost vysvětlit odborný termín (*...abych zbytečně neodbočoval a písemně vysvětlil...*) a také je použita modální částice *prý*, která zde opět zlehčuje závažnost odborného tématu. Ve třetím příkladu je pak zjevné zjednodušení odborného tématu použitím schematického vysvětlení termínu a také se objevuje kontaktní výraz *pozor*.

4.3.3.4. Vysvětlování termínů – shrnutí

Vysvětlování termínů má v různých textech různou podobu, v některých je determinologizace zřejmá díky kontextu, způsobu vysvětlení termínů a dalším textovým ukazatelům. Je zřejmé, že není možné každé vysvětlení termínů (zejména v odborném stylu nebo ve stylově nejednoznačných textech) považovat za determinologizaci. Avšak vysvětlování termínů je vhodný nástroj pro přiblížení textu laickému adresátovi prostřednictvím použití synonymních nebo ekvivalentních výrazů, výkladu apod. V některých případech se mohou objevit také metajazyková hodnocení, kontaktní prostředky a další prostředky, které do určité míry „snižují vážnost“ odborné terminologie, případně posouvají význam termínů. Ze své podstaty se tento prostředek objevuje zejména ve stylu populárně naučném, který je publicistickému stylu blízký a využívá jeho prostředky.

4.3.4. Posuny významu, změny formy, chybná užití

Nepřesným užitím termínu, zejména v neterminologických kontextech, dochází k posunu nebo změně jeho významu. Dále dochází v některých případech k chybnému užití termínů, které může být způsobeno neznalostí nebo neoborností mluvčího. Chyby v užití termínu se objevují dvojí: jednak jde o významové nepřesnosti, kdy je termínu přiřazen jiný význam (což je zpravidla patrné z kontextu), jednak se vyskytují formální chyby, které jsou typicky způsobeny tím, že mluvčí neovládá správné skloňování (často jde o termíny, které pocházejí z řečtiny nebo latiny a mají tak specifický způsob skloňování). Ze všech zkoumaných termínů jsem vybrala několik příkladů, u nichž jsou tyto změny velmi výrazné, tudíž je lze považovat za nejvíce determinologizované. Další jednotlivé doklady uvádím v *příloze IX*. V následujících příkladech ukazují jednak tyto změny a posuny významů (a forem), jednak se snažím zachytit proces determinologizace jednotlivých termínů v co největším rozsahu. Vybranými termíny jsou *epiteton*, *oxymóron*, *holá věta*, *eufemismus* a *kondicionál*.

4.3.4.1. Příklad – termín *epiteton*

4.3.4.1.1. *Původní význam termínu a jeho posuny*

Příkladem termínu, jehož determinologizace je způsobena použitím v jiném než odborném kontextu, přičemž dochází ke změně významu lexikální jednotky, je literární termín *epiteton*. V původním terminologickém významu je *epiteton druh obrazného pojmenování, básnický přívlastek* (ASCS), podle SSJČ je to *přívlastek jako slohový prostředek*, podle Lotkova slovníku *obvyklý přívlastek, často básnické povahy*. Žádný z korpusových výskytů termínu nemá jednoznačně pouze tento původní význam, respektive žádný z výskytů se nevyskytuje v takovém kontextu (odborném), který by zajistil významovou stabilitu pro původní, přísně vymezený význam.

Korpusový výzkum ukázal, že se tento termín vyskytuje v neodborném kontextu a jeho význam se v publicistickém stylu výrazně posouvá. Také dochází k chybnému skloňování. Jak determinologizace probíhá, přesněji, jak postupuje a jaké má podoby, lze pozorovat v jednotlivých korpusových výskytech.

4.3.4.1.2. *Role kontextu*

Ve dvou následujících příkladech se termín *epiteton* vyskytuje v neodborném kontextu, tedy v takovém textovém okolí, které mu nezajišťuje významovou stabilitu, ačkoliv posun jeho původního terminologického významu není ještě tak zřejmý.

*Jak se mi tedy odjinud jeví Praha: Je špinavá, zapatčaná, okoralá, umatlaná a, s dovolením, permanentně nasraná. Samozřejmě, že je také stověžatá, ale tohle **epiteton** přestává mít využitelný potenciál, už je to jen taková fráze.*

*Uplynulo již šedesát roků od bombardování Drážďan. Florencie na Labi, tak kdysi nazval Drážďany německý myslitel a spisovatel Johan Gottfried Herder a toto pojmenování se pak ujalo rychle jako u nás **epiteton** Zlatá Praha.*

V prvním příkladu je patrná jednak expresivita textu, jednak jsou zřejmé prvky publicistického stylu, a to zejména snaha o inovaci a používání novinářských obrátů, jako jsou výrazy *permanentně* nebo *využitelný potenciál*. Původní význam je zachován, jde o básnický přívlastek, případně obvyklý přívlastek básnické povahy. Avšak použitím v publicistickém textu v expresivním kontextu může termín nabývat nové významové

odstíny. To lze doložit bezprostředním kontextem – uvažuje se o tom, že *epiteton* má *využitelný potenciál* a že je to *jen taková fráze*. Tento kontext bychom v odborných textech zřejmě těžko hledali. Je evidentní, že by se stejně dobře mohlo použít i zcela jiné, obecnější slovo nebo termín (např. *označení, slovo, název, adjektivum, přídavné jméno, přívlastek* apod.) a význam věty by se příliš nezměnil, konotace a pragmatický význam promluvy však už ano.

Druhý příklad je obdobný. Na stejné významové úrovni jako *epiteton* stojí ve větě *pojmenování*, vlastní význam termínu není tedy tak zásadní pro význam věty, spíše by bylo možné uvažovat nad tím, že význam tohoto slova v textu je spíše obecnější, tedy opět *slovo, název, adjektivum* apod. V obou případech je termín *epiteton* zvolen s úmyslem inovovat publicistický text, učinit jej použitím tohoto literárního termínu zajímavým.

4.3.4.1.3. *Publicistické aktualizace*

V dalších příkladech už je snaha o aktualizaci zcela zřejmá a objevuje se také posun významu původního termínu, což je dáno zapojením do frazémů, ironií, nadsázkou, expresivitou a zapojením do nejrůznějších kontextů a metafor. Celkem uvádím 8 příkladů:

- 1) *Generace, která ještě pamatuje výuku vědeckého komunismu, má před tímto **epitetem** oprávněnou hrůzu ...*
- 2) *Přívlastek okouzlující jde úplně mimo; a poslední **epiteton** zde působí jako chudý příbuzný, přibráný čistě jen do počtu ...*

Prvním příkladem je zapojení termínu do frazému, což je jakožto spojení odborného, spisovného výrazu se spíše kolokviálním frazémem pro publicistický styl typické. Spojení *mít před epitetem hrůzu* je inovativní právě spojením běžného frazému a odborného výrazu. Tento určitý nesoulad v textu zaujme, zároveň se termín v tomto spojení dostává do kontextu běžného lexika a determinologizuje se. Obdobná situace nastává ve druhém příkladu zapojením termínu do frazémů *jako chudý příbuzný a přibrat jen do počtu*.

- 3) *Za výrok „Talmud má blíže ke Koránu než ke křesťanství“ jsem si vysloužil **epiteta** „hroší kůže, historická amnézie, absence studu, notná dávka ignorance a zlovůle“...*

4) *Pro německé národovce Rakousko představovalo hlavní překážku německého sjednocení, a proto nešetřili **epitety**, jimiž je Evropě představovali jako zaostalou reakční mocnost a brzdu všeobecného pokroku ...*

5) *Do příběhu o blbečcích podobná pochvalná **epiteta** nepatří, a basta!*

Ve třetím a čtvrtém příkladu je patrná ironie a nadsázka při použití termínu *epiteton*. Ta je zřejmá ve třetím příkladu použitím slovesa *vysloužit si*, které znamená *zásluhou získat* (SSČ), *vysloužit si* tedy lze spíše něco pozitivního. V tomto případě však jde však o negativní hodnocení, které si mluvčí *vysloužil*, nicméně jsou označena jako *epiteta*, která ale v původním významu nemají pozitivní nebo negativní konotace, případně jsou spíše poetické, řekněme tedy pozitivní. *Vysloužit si epiteta* je tedy zcela ironické spojení. Podobně i ve čtvrtém příkladu je za *epitetem* skryto nějaké negativní hodnocení. Spojením se slovesem *nešetřit* je opět vytvořena ironie. Také je nutno podotknout, že ve třetím (potenciálně i ve čtvrtém) příkladu nejde ve všech případech uvedených *epitet* o (básnické) přívlastky – dochází zde k posunu významu, význam se stává obecnějším (termín *epiteton* je použit spíše ve významu *spojení, pojmenování* apod.). Pátý příklad je ukázkou expresivního použití, resp. použití v expresivním kontextu, i v tomto případě se přidává významový rys hodnocení (*pochvalná epiteta*).

6) *Dělíme se sice na komunisty a ty ostatní, ale pak následují upřesňující **epiteta**, jednou ozdobná a jindy pejorativní ...*

7) *... daleko, předaleko od domova byl zatčen podnikatel Viktor Kožený, přizdobila ono jméno (...) atributem „pirát z Prahy“. Nikoli poprvé. Hle, publicistické **epiteton** constans – asi jako nesmyslná zkratka FOK (film-opera-koncert) za Symfonickým orchestrem hlavního města Prahy. Jakmile český tisk nazve Koženého „pirátem z Prahy“, většinou se od té neodolatelné přezdívky ihned distancuje ...*

Podle slovníků (např. ASCS, Lotko, SSJČ ad.) se rozlišuje *epiteton constans* a *epiteton ornans*, tedy *epiteton* ustálené a ozdobné (SSJČ rozlišuje ještě *metaforické epiteton*). V šestém příkladu se objevuje vedle spojení *ozdobné epiteton* také *pejorativní epiteton*. *Pejorativní epiteton* však odborné příručky a slovníky neznají, jde taktéž o inovativní použití. Zároveň dochází opět k posunutí (rozšíření) významu, mění se jeho kolokabilita a objevuje se u něj evaluativnost, podobně jako v příkladech 3, 4 a 5.

V sedmém příkladu je přítomné reflektující metajazykové vyjádření, tedy vymezení, že se jedná o *publicistické epiteton constans*. To samo o sobě znepřesňuje význam původního termínu už tím, že mu přisuzuje novou stylovou platnost, což je spojeno se ztrátou pojmové jednoznačnosti, protože to zvyšuje nejistotu přesnosti. Dále zde dochází opět k posunu významu, jelikož *pirát z Prahy* ani *zkratka FOK* nejsou přívlasky, termín *epiteton constans* je zde použit spíše ve významu *opakovaně přisuzovaná přezdívka*, ale zároveň i pro *část názvu*, význam je tedy velmi obecný. Tento významový posun je patrný i z kontextových synonym, která se v textu vyskytují, tedy *atribut* a ještě výraznější *neodolatelná přezdívka*.

8) *Setřásl ze sebe novinářsky nepřesná epiteta „nový Bob Dylan“ či „David Bowie 21. století“ a navzdory současným showbusinessovým kánonům se stal ničím neotřesitelným originálem ...*

Příkladem metaforického užití je uvedený osmý příklad, tedy spojení *setřást ze sebe epiteta*. Jde o obrazné vyjádření zbavení se *epitet*, *epiteta* jsou zde jako *nečistoty*, které jsou *setřeseny* z těla. Zároveň jde opět o metajazykovou reflexi (srov. příklad č. 7) – *epiteta* jsou zde označena jako *novinářsky nepřesná*. Kvůli své nepřesnosti jsou *epiteta* něčím nežádoucím, jsou setřesena, což taktéž podporuje nahlížení na ně jako na něco negativního, přidává se zde opět evaluativnost. Podobně jako v předchozích příkladech se význam původního termínu i zde stává obecnějším, významově se blíží spíše k *přezdívce*.

4.3.4.1.4. Změna významu i formy

Poslední skupinou příkladů jsou taková použití, u nichž dochází k markantní změně významu, případně i ke změně formy. V některých případech je změna významu tak velká, že je třeba vzít v úvahu také možnost chybného užití, které nicméně také přispívá k determinologizaci. Uvádím celkem 6 příkladů:

1) *... ale opatrnější bych byla s epitetami jako něha, jemnost či křehkost ...*

2) *Na tehdejší rodící se trh s uměním se ale hodila i další epiteta: „Neznalost, malá dávka noblesy, dravost, závist, absence vzdělání,“ vyjmenovává Richard Šubrt.*

V prvním a druhém příkladu je zcela zřejmá změna významu. Prvky, které jsou v obou případech označovány jako *epiteta*, jimi vůbec nejsou, nejde totiž vůbec o přívlasky, natož

o básnické přívlastky nebo přívlastky coby slohové prostředky. Význam původního termínu se tak opravdu zásadně rozšiřuje, protože jde spíše o *vlastnosti*. Není zřejmé, zda je použití zapříčiněno neznalostí původního významu termínu *epiteton*, nebo jde o snahu záměrně použít tento termín nepřesně – jistou významovou souvislost mezi *epitetem* a *vlastností* spatřuji v tom, že přívlastek může mimo jiné označovat vlastnost substantiva, ke kterému se váže. Ať už je ale nepřesné použití záměrné, nebo nezáměrné, jde o determinologizaci, protože oba případy posouvají původní termín do okruhu běžné slovní zásoby.

3) *Barbar je hodně staré slovo. V novověku se stalo **epitetem** okupantů a válečníků všeho druhu – s výjimkou národně osvobozeneckých.*

K obdobnému posunu významu dochází i ve třetím příkladu. Zřejmá je snaha o inovaci a o použití nějakého zajímavého výrazu, avšak použití termínu *epiteton* zde není na místě, protože významově neodpovídá. Namísto slova *epiteton* by v tomto kontextu bylo vhodnější použít spíše termín *synonymum*. Je nezbytné si také zde položit otázku, zda jde v tomto případě o posun významu termínu *epiteton*, nebo spíše o jeho chybné použití. Ať už je význam termínu posouván záměrně jeho značným rozšířením (tedy i na případy, kdy nejde o přívlastek), nebo nezáměrně chybným užitím, v obou případech jde o proces determinologizace, podobně jako v předchozích příkladech.

4) *Někomu jinému se tento **epiteton** možná spojuje se živou mrtvolou nebo s výmluvným mlčením ...*

5) *Od konce védské doby je [bohyně] spojována s mluveným slovem, proto **epitet** vágdéví, bohyně řeči ...*

6) *A tak by si Rakovník mohl pro tento čas k **epitetonu** královský přiřadit ještě kytarový.*

V příkladech 4, 5 a 6 dochází ani ne tolik k posunu významu, jako spíš ke změně formy. To lze také interpretovat jako případ determinologizace. Slovo *epiteton* je původně řecké, je středního rodu a jako slovo zakončené na *-on* má specifické skloňování, a to podle vzorů město a moře. Autorovi (mluvčímu textu) zřejmě nebyl termín *epiteton* dobře znám, zejména jeho rod a skloňování, a tak došlo v textu k chybám. V příkladu č. 4 byl zaměněn střední rod za mužský, jak je patrné ze zájmena *tento*. V pátém příkladu byl první pád

singuláru *epiteton* nahrazen formou *epitet*, rod není zřejmý, ale lze odhadovat, že bude také mužský. V posledním příkladu proběhla opět záměna rodu a ve třetím pádě singuláru bylo ponecháno koncové *-on* a použito skloňování podle vzoru *hrad*, tedy *epitetonu*. Na uvedených příkladech se ukazuje, že výraz *epiteton* je sice užíván formálně nepřesně, ale tyto chyby směřují k systémovosti a odstraňování nástrah skloňování nepůvodních jednotek slovní zásoby, což je jeden z ukazatelů posouvání směrem do centra slovní zásoby.¹²

4.3.4.1.5. Shrnutí

Žádný z korpusových výskytů tohoto termínu nelze považovat za původní, terminologické užití, zejména z toho důvodu, že žádný z výskytů není součástí odborného (literárního nebo literárněvědného) textu. Jde vesměs o publicistické texty se zaměřením na kulturu, společnost, historii, politiku a podobná témata, ve kterých převažuje funkce informativní a přesvědčovací, případně ovlivňovací a působící. Už výskyt termínů v neodborném kontextu je prvním krokem k determinologizaci. Dochází v něm ke změně stylistické platnosti a k posunům a rozšiřování původního významu. Spolu se změnami významu probíhají také změny kontakcí (zde např. přibývá rys hodnocení) a rozšiřuje se jeho lexikální spojitelnost. Objevují se také změny formy původního termínu, které svědčí o nepřesnosti v jeho užití.

4.3.4.2. Příklad – termín *oxymóron*

Jiným příkladem determinologizace, při které dochází ke zřetelnému posunu významu, je termín *oxymóron*. Termín *oxymóron* je *přívlastek, který je svým významem ve (zdánlivém) rozporu s významem podstatného jména, které určuje* (ASCS, stejnou definici uvádí i Lotko a SSJČ), SSČ pojímá tento termín širěji, je to *básnická figura spojující slova, která jsou běžně ve významovém rozporu, tedy nemusí jít nutně o přívlastek*.

¹² Srov. například korpusová data (korpus SYN2010) pro skloňování slova *datum* – jeho skloňování je obdobné jako u slov se zakončením na *-on*, avšak je v četných případech skloňováno jako slovo mužského rodu.

Při analýze korpusových dokladů pro determinologizaci termínu *oxymóron* se zaměřím především na posun významu a s tím související kontext a kolokabilitu. Celkem má termín *oxymóron* v korpusu 70 výskytů, z nichž se asi čtvrtina vyskytuje v textech, které se týkají politicky zatížené polemiky o tom, jaký je význam termínu *oxymóron*. K tomu uvádím následující tři příklady, z nichž je patrné, jakým způsobem byla diskuse vedena:

*V případě pana Topolánka jde o dvě slovní spojení – „věrný manžel“ a „moudrý vůdce“. A vskutku se jedná o **oxymóron** ...*

*A to si pan Paroubek jistě nemyslí. **Oxymóron** jako básnický prostředek plný opravdové jiskry a vtipu najdeme spíše v literatuře než na ulicích.*

*A za druhé, výrok na billboardu přísně vzato není **oxymóron**.*

V těchto textech můžeme hodnotit užívání termínu jako determinologizaci. Termín se stává předmětem diskuse, jejíž cílem je nalézt a zhodnotit jeho význam (zhruba řečeno, diskutuje se o tom, zda slovní spojení „věrný manžel“ a „moudrý vůdce“ lze ve spojení se jménem konkrétního politika považovat za *oxymóron* či nikoliv). Vzhledem k tomu, že kontext této debaty je jednoznačně politický a diskusními stranami jsou zástupci politických stran, se význam termínu stává vlastně předmětem politického soupeření. Termín se tak dostává zcela jednoznačně mimo odborný kontext. V dalších výskytech termínu *oxymóron* můžeme pozorovat významové posuny, jak ukáží na následujících příkladech.

*Nizozemci razí výraz „sociální podnikatel“: zní to jako **oxymóron**, ale chtějí tím říci, že ani soukromí poskytovatelé péče a pojišťovny si nemohou dělat, co chtějí ...*

*... dokázal Mandelson, že spojení „užitečný europolitik“ není tak docela **oxymóron** ...*

*V první řadě, termín „válka proti terorismu“ je **oxymóron**: válka JE teror, takže tato fráze znamená?*

*Osobně se domnívám, že slovní spojení „zodpovědný osmnáctiletý kluk na motorce“ je vcelku vydařený **oxymóron** ...*

V uvedených čtyřech příkladech je význam termínu zachován částečně, jde v podstatě o podstatné jméno a přívlastek, avšak prokazatelně nejde o básnickou figuru. Rozpor mezi podstatným jménem a přívlastkem není přímo obsažen v jejich významu, ale je do textu

vnesen kontextem, přičemž svou roli tu hraje také ironie a nadsázka – právě tato otázka po významu byla diskutována také ve výše zmíněné politické debatě. Navíc pro *oxymóron* v původním významu je typické (zřejmě díky známým Máchovým *oxymórům*), že slova jsou jen ve zdánlivém rozporu a vypadají jako protimluv, ale ve skutečnosti mají skrytou souvislost. U uvedených příkladů je tomu vlastně přesně naopak – spojení zdánlivě není v rozporu, ale vysvětluje se, proč rozporné je (příp. mohlo by být).

*Přirozeně mě nejvíc zaskočilo spojení „úsporná politika“ a „sociální demokracie“ v jedné větě. V literární teorii se tomu, myslím, říká **oxymóron**. Spojení dvou slov, která jdou významově proti sobě ...*

*Než rozpory v myšlení Václava Klause, vidíme spíš **oxymóron** v této Fischerově větě: Klima prý není příznivé, je proto třeba zavést nové regulace – a právě svobody dosáhneme až s těmito regulacemi ...*

*Spojit do jedné věty garanci vyšší míry proporcionality s volební prémie je totiž **oxymóron** srovnatelné se slavnými Máchovými „zbortěné harfy tón, ztrhané strůny zvuk, mrtvé milenky cit“ ...*

Oxymóron je slovní spojení podstatného jména a přívlastku, podle SSČ jde o spojení slov. Ve výše uvedených třech případech se však význam termínu oxymóron posouvá na úroveň vět, rozumí se jím významový rozpor v nějaké větě. To je také v textech reflektováno, navíc je v prvním příkladu explicitně vyjádřeno, že jde o *spojení*, ve třetí se pak objevuje výraz *spojit do jedné věty*. Z původního významu termínu se tedy vytrácí význam *básnická figura* a částečně také *spojení slov*, zůstává pouze *významový rozpor*. Nicméně jde ještě stále o jev, který je na úrovni slov, je to rozpor více *spojení* v nějaké větě.

V následujících příkladech chybí i tento rys – význam *oxymóra* se posouvá na úroveň mimojazykové skutečnosti, jde o rozpor, který není vyjádřen spojením slov ani větou. Význam termínu oxymóron se tak blíží výrazům *rozpor*, *nesmysl*, *absurdita*, *protismyslné události* apod. Termín tak definitivně ztrácí význam (básnické) figury.

*Demokracii nemůžete nikomu vnutit: to je **oxymóron** ...*

*Není děsivě rychlý, úsporný a pohodlný sedan **oxymórem**? Audi S4 s motorem 3,0 TFSI a pohonem všech kol se snaží dokázat, že v Ingolstadt mají patent na pokrok ...*

*... že správná gejša se nesmí zamilovat. Tahle se však pro slzičky diváků nejen zamiluje, ale v posledku dokonce šťastně, což je podobný **oxymóron**, jako kdyby pilot kamikaze slavně splnil misi a vrátil se do náruče své vyvolené ...*

*Jenže současná předpověď růstu ekonomiky a poklesu finančního sektoru je čistým **oxymórem**. Logicky tyto dvě věci prostě nemohou jít dohromady ...*

*... volný trh, pokrok, nebo nějaký jiný obvykle nekvantifikovaný faktor udělá z nekonečné materiální expanze na konečné planetě menší **oxymóron**, než jak to plyne z veškeré logiky a vědeckých důkazů ...*

Termín *oxymóron* patří mezi termíny, jejichž determinologizace je zcela zřejmá, protože lze prokazatelně zaznamenat posuny významu. Termín se objevuje v publicistických textech, které se týkají politiky, světového dění, ekonomie, kultury nebo motorismu. Jeho kolokabilita se rozšiřuje spojením s výrazy jako *vcelku vydařený, čistý* nebo *menší*. Význam termínu se také mění z původní *básnické figury* na označení *rozporu* nebo *nesmyslu*, ztrácí se také význam *spojení slov*. Touto změnou významu a kontextu se ztrácí pojmová jednoznačnost a původní přesná významová platnost, čímž je otevřena cesta k tomu, aby se termín stal součástí běžné slovní zásoby a v podstatě synonymem slov *rozpor, absurdita, nesmysl*.

4.3.4.3. Příklad – termín *holá věta*

Příkladem termínu, který ztrácí svůj původní terminologický význam je také termín *holá věta*. Dokládají to zejména následující příklady:

*Natrefit při oslavách osvobození v Plzni na zástupce pořadatelů, kteří nejsou schopni promluvit anglicky ani v **holých větách**, to je zážitek, jaký asi veterána příliš nepotěší ...*

*Média si vše ověřují z nejméně dvou nezávislých zdrojů. Jak to dělají, nejsou-li redaktoři většinou schopni pochopit ani **holou větu**, je otázkou ...*

Už v prvním příkladu se termín *holá věta* nevyskytuje v původním, terminologickém významu – termín je zde použit jako doklad nízké jazykové úrovně. *Holá věta* je tak synonymem pro *nejjednodušší možné vyjádření v jazyce*, čemuž odpovídá i druhý příklad. Dále lze oba příklady označit za emocionální vyjádření, což dokládají spojení *nebýt schopen promluvit ani ...* a *nebýt schopen pochopit ani*. Další tři příklady jsou podobné:

*Politici v této chvíli nejsou příliš sdílní a většinou se spokojí s **holými větami**, které pouze popíší výsledek jednání ...*

*S novináři se komunistický expremiér Lubomír Štrougal baví nanejvýše v **holých větách** ...*

*České zákony se v tomto ohledu omezují na **holou větu**: „Prezident má nárok na úhradu zdravotní péče“ ...*

V prvním a druhém příkladu vyjadřuje termín *holá věta* strohost, jednoduchost vyjádření, odměřenost. To dokládá i kontextové zapojení: *nebýt příliš sdílný, spokojit se (s holými větami), bavit se nanejvýše (v holých větách)*. Poslední příklad pak dokládá tento posun významu nejlépe, protože vyjádření, které je termínem označeno, mu neodpovídá, nejde totiž o větu *holou*. Význam *strohosti* je opět posilován kontextem prostřednictvím vyjádření *omezovat se (na holou větu)*. Další příklady determinologizace tohoto termínu uvádím v přílohách, zde jen výběrově několik dalších spojení: *odpověď by se možná vešla do jediné **holé věty**; zmohou se jen na odpovědi v **holých větách**; vystačil si pomalu s **holými větami***.

4.3.4.4. Příklad – termín *eufemismus*

Jednoznačný posun a zejména pak rozšíření významu se objevuje u termínu *eufemismus*. *Eufemismus* je podle slovníku *nahrazení výrazu drsného nebo označujícího nepříjemné skutečnosti nebo představy výrazem jemnějším, mírnějším* (ASCS). SSČ a SSJČ nabízejí téměř stejnou definici, dodávají, že je to zároveň také *tento náhradní výraz*. Lotko uvádí, že jde o *slovo nebo výraz označující nepříjemný nebo nežádoucí fakt (denotát) zjemňujícím nebo vylepšujícím způsobem, a to místo označení přímého a hrubého*.

Posun původního významu dokládám následujícími příklady:

*Většinou se nic neděje, jen se pořád mluví a mluví v otravných **eufemismech** ...*

*A že ty **eufemismy**, vytáčky a mytí rukou, jimiž se Yuri ospravedlňuje, jsou vlastně jejich ...*

*Proto je zajímavý kandidát s nejmenší šancí na zvolení, Dennis Kucinich. Jako jediný ze všech kandidátů hovoří jasně a neuchyluje se k **eufemismům** ...*

V těchto třech příkladech je terminologická platnost zachována, ale význam je rozšířen. V prvním příkladu je termín spojen s přívlaskem *otravný*, čímž je jednak (spolu s opakovaným slovesem *mluvit*) vytvořena kontextová expresivita, jednak je vyjádřen negativní hodnotový postoj k eufemismům. Toto negativní hodnocení se objevuje i ve druhém příkladu a je evidentní především z výčtu, který za termínem následuje – *vytáčky* a *mytí rukou* mají negativní konotace a spojením s nimi přebírá negativní konotace i termín *eufemismus*. Ve třetím příkladu je obdobné rozšíření významu způsobeno použitím výrazu *uchylovat se k eufemismům* v kontrastu k *hovořit jasně*. Další rozšíření významu ukazují následující příklady:

*Při námitkách proti takové těžbě slyšíme stereotypní odpověď: „Jedná se o obnovu nebo omlazování lesa.“ Což je **eufemismus** pro výraz tunelování ...*

*Nedodržení citačních norem by bylo příliš velkým **eufemismem**. Ve skutečnosti, podle mě, jde o velmi závažné porušení standardních vědeckých praktik ...*

*Tenhle kýčovitý imperativ pohody, „cool“ nadhledu a jak se tomu ještě říká, je jen efektním **eufemismem** pro přelhávání vlastní úzkosti, bolesti a smrtelnosti ...*

V těchto třech příkladech je význam termínu *eufemismus* rozšířen tak, že by se dal definovat jako *úmyslné zkreslení skutečnosti*. V prvním příkladu je to zřejmé z kontextu zejména proto, že *obnova a omlazování lesa* nemá významově s *tunelováním* nic společného, je těžko představitelné, že jde o tutéž činnost – lze tedy soudit, že *eufemismus* má význam spíše *nepravdy* nebo *polopravdy* či *zástěrky*. Ve druhém příkladu je tento rozšířený význam vyjádřen také spojením se slovy *příliš velkým*, což vyjadřuje, že *eufemismus* může mít různé stupně závažnosti, a zejména pak protikladným výrazem *ve skutečnosti*. Ve třetím příkladu je zmíněné rozšíření významu dáno spojením s výrazy *efektní* a především pak *přelhávání*.

Zcela jiný, posunutý význam má pak termín *eufemismus* v následujícím příkladu:

*V synových výročích lze předpokládat jistou míru **eufemismu** a zaujatosti ve prospěch rodičů.*

Rozšíření významu termínu *eufemismus* a jeho kontextové zapojení ukazuje na jeho přesouvání do běžné slovní zásoby. V některých použitích se tento termín stává synonymem pro *záměrné zkreslení skutečnosti*, případně pro *nepravdu* nebo *polopravdu*.

Dále se přidávají negativní konotace, *eufemismus* je hodnocen v textu jako negativní jev, čemuž odpovídá také kolokabilita (*pouhý, otravný, trapný apod.*).

4.3.4.5. Příklad – termín *kondicionál*

Dobrým příkladem pokročilé determinologizace je termín *kondicionál*¹³. *Kondicionál* je jedna ze tříd verbálního modu vyjadřující děj možný, resp. něčím podmíněný, podmiňovací způsob (Lotko), podle ASCS je to *slovesný způsob, jehož hlavní funkcí je vyjádření hypotetičnosti*, podle SSČ a SSJČ *podmiňovací způsob*. V publicistických textech je tento termín používán v jiných, posunutých významech, jak ukáží v následujících příkladech.

4.3.4.5.1. *Hypotetičnost, nejistota*

*Co bude s Komerční bankou, kdyby k převzetí došlo? Mluvíme v **kondicionálu**, ale kdyby k tomu došlo, tak nevidím důvod, aby Komerční banka nezůstala pro nového majitele srdcem stejného byznysu, který teď dělá ve střední Evropě.*

*... jsou poměrně blízko tomu, co by se mohlo vyskytovat na některé planetě. Ale všimněte si, že jsem těch **kondicionálů** použil opravdu hodně ...*

*A tím pádem i dnem, po jehož skončení by mělo být o nejsilnějších klasech obou stran poměrně jasno. **Kondicionál** je ale stále na místě. Letošní primárky patří mezi nejméně odhadnutelná hlasování v americké historii ...*

*Elektronická tržiště mohou představovat revoluční nástroj ve vzájemném obchodování mezi společnostmi. Úmyslně píš v **kondicionálu** ...*

V těchto příkladech má termín *kondicionál* význam něčeho, co je pouze *hypotetické* nebo *nejisté*. Jde vlastně o metajazykovou reflexi (podobně jako téměř ve všech následujících případech) použití podmiňovacího způsobu. V prvním příkladu je v první větě opravdu použit kondicionál a následně je to reflektováno větou *Mluvíme v kondicionálu*, čímž se zdůrazňuje, že se uvažuje o hypotetickém případě. *Mluvit v kondicionálu* má zde význam *mluvit/uvažovat o hypotetické situaci*. Podobně i ve druhém příkladu má konstrukce *použít opravdu hodně kondicionálů* význam *uvažovat/mluvit*

¹³ Obdobné posuny se objevují i v případě synonymického termínu *podmiňovací způsob* a podobným způsobem se také determinologizují termíny pro označení gramatické kategorie času, k tomu viz kap. 4.3.1.2.3.

o problematice jen hypoteticky, ne s jistotou. Podobný význam mají i konstrukce *být na místě* ve spojení s *kondicionálem* ve třetím příkladu a *úmyslně psát v kondicionálu* ve čtvrtém příkladu. Ve čtvrtém příkladu je tento význam *hypotetické situace* ještě evidentnější, protože ačkoliv mluvčí reflektuje použití kondicionálu, kondicionál ve skutečnosti nepoužívá (předchozí věta, které se to týká, je v indikativu, je v ní použito modální sloveso *moci*)¹⁴. Následující dva příklady jsou také doklady uvedeného významu, byť význam v těchto případech ještě více směřuje od *hypotetičnosti* k *nejistotě*.

*„Realita letošního politického roku ukazuje, že ten **kondicionál** je třeba použít“, naznačoval lídr ODS, že případná dohoda není jistá ...*

*Mf Dnes se v jednom ze svých hlavních textů dne snaží prokázat, že zatykač na podnikatele Tomáše Pitra byl vydán na přání premiéra Jiřího Paroubka. Text se pohybuje převážně v úrovni **kondicionálů**: „Pokud by to byla pravda, šlo by o závažný případ“ ...*

V prvním příkladu je to explicitně vyjádřeno slovy *případná dohoda není jistá*, která mají vysvětlovat, proč je *třeba použít kondicionál*. Ve druhém příkladu je tato nejistota vyjádřena slovy *text se pohybuje na úrovni kondicionálů* – spojení *úroveň kondicionálů* vytváří představu toho, že jde o nějaké hodnocení textu na určité škále, přičemž podle kontextu lze usoudit, že měřítkem této škály je jistota mluvčího o pravdivosti informací uvedených v textu. *Úroveň kondicionálu* je tak vyjádřením nízké míry této jistoty.

4.3.4.5.2. Podmíněnost

*... což považuji za ohromný úspěch a znamená, že by to mohlo jít. Ale ten **kondicionál** je na místě. Záleží na tom, jak se ubrzdíme dál.*

*Poslední „tři slova“, která zbývala při jeho únorové návštěvě ve Washingtonu, jsou podle něj dohodnuta – i když v tom, co říká, jsou prý stále „**kondicionály**“ ...*

*... že doporučení okamžitě podmínil dalším zlepšováním. Bukurešti i Sofii **kondicionál** prospěje, podobně jako v minulosti jiným kandidátským zemím ...*

¹⁴ Nutno k tomu dodat, že v delším předchozím kontextu se podmiňovací způsob skutečně vyskytuje, ale vyjádření *píši v kondicionálu* se zjevně vztahuje k delšímu textu, tedy i k tomu, který v kondicionálu není.

V uvedených třech příkladech má termín *kondicionál* význam podmínky. První příklad má významově blízko k již zmíněné *hypotetičnosti* a *nejistotě*, opět se opakuje konstrukce *být na místě*. Vzhledem ke kontextu (zejména k následující větě *Záleží na tom, jak to ubrdíme dál*) zařazuji tento příklad spíše k významu *podmínky* (*aby to mohlo jít dál, je potřeba se ubrzdít*). Ve druhém příkladu je význam *podmíněnosti* daný kontextem, věta *v tom, co říká, jsou prý stále kondicionály* má význam *ještě nejsou splněny všechny podmínky*. Ve třetím příkladu je uvedený význam vyjádřen explicitně slovem *podmínit*. To, že *Bukurešť a Sofie „mají“ kondicionál* je významově ekvivalentní s *podmínkou dalšího zlepšování*. Ve druhém a třetím příkladu (ani v delším kontextu) se neobjevuje podmiňovací způsob, termínem *kondicionál* tak není reflektován přímo text, ale širší souvislosti skutečnosti.

*Ale platí za předpokladu, že udržím koalici, že vyhraju kongres v prosinci, že budu lídrem do dalších voleb, že vyhraju další volby. To je tolik **kondicionálů** najednou, že je přání otcem myšlenky ...*

V posledním příkladu k významu *podmíněnosti* je uplatněna metajazyková reflexe, ale o kondicionál ve skutečnosti nejde. Ve větě, která předchází termínu *kondicionál*, se žádné tvary podmiňovacího způsobu nevyskytují, jsou to tvary indikativu. Nicméně explicitně je tam vyjádřeno, že jde o nějakou podmínku, *předpoklad* – termín *kondicionál* tak nemá význam *podmiňovací způsob*, ale *podmínka*.

4.3.4.5.3. Zkreslení informací, opatrné vyjádření

*Moc práce si s tím nedala – doslova exhumovala rok a den starý článek z Práva, přidala k tomu několik anonymních zdrojů z diplomacie a policie a za použití mnoha **kondicionálů** sdělila, že protikorupční policie prověřuje fungování call centra ve Lvově, že se jí případ dostal na stůl po odvysílání pořadu v ČT.*

V tomto příkladu je význam *nejistoty* a *hypotetičnosti* ještě posunut a je přidán navíc význam *zkreslení informací*. Konstrukce *za použití mnoha kondicionálů* zde má význam *úmyslně nepřesně a zkreslujícím způsobem*. Zároveň je v tomto textu patrná emocionalita a v kontextu dostává *použití kondicionálů* negativní hodnocení (*exhumovat, anonymní zdroje, dostat na stůl*).

*Vládní koncepce s tím tedy už jednou provždy počítá a zcela jasně a natvrdo konstatuje (už bez **kondicionálu**), že s obcemi se bude ohledně přípravy stavby spolupracovat ...*

Význam termínu *kondicionál* v tomto dalším příkladu je ještě rozšířenější, kromě *zkreslení informací* je v něm obsaženo také *opatrné* nebo *nepřímé vyjádření*, *vytáčky*, což je dáno především kontextovým protikladem (*konstatovat*) *bez kondicionálů* k *zcela jasně a natvrdo konstatovat* a také předcházejícím *jednou pro vždy*.

*Při oslavných projevech v Paříži **kondicionál** vskutku převládal. Pomineme-li země z klidného severu Evropy, sešla se u kulatého stolu vskutku bizarní parta politiků z geopolitické oblasti, jež dosud spíš evokovala napěchovaný sud s dynamitem.*

Tomu významově blízké je i použití v posledním příkladu. Zde význam odpovídá opět *opatrnému vyjádření* nebo *zmírnění*. *Kondicionál převládal* je zde použito v tom významu, že nebylo možné mluvit otevřeně, ale mluvilo se opatrně, diplomaticky. Tento význam je vytvořen zejména kontextem, a to metaforou – představou států jako *napěchovaných sudů s dynamitem*. Užití obraznosti se spojením *bizarní parta politiků* opět vyvolává emoce a obsahuje hodnocení.

4.3.4.5.4. Shrnutí

Termín *kondicionál* je v korpusu SYN2013PUB použit v mnoha v případech v posunutém nebo rozšířeném významu, což posuzuji jako determinologizaci. Posuny jsou evidentní zejména díky kontextovému zapojení termínů a také jeho kolokabilitou. Termín je zapojován do frazémů a ustálených obrátů, objevují se spojení jako *kondicionál je na místě* (k tomu viz kap. 4.3.1.2.3), *pohybovat se v úrovni kondicionálů*, *kondicionál (někomu) prospěje*, *tolik kondicionálů najednou*, *za použití mnoha kondicionálů* apod. Rozšířením kolokability termínu a díky kontextu se termín dostává do běžné slovní zásoby a dochází ke změnám významu a narušení přesné významové platnosti. Význam termínu se posouvá od původního terminologického významu *jedna ze tříd verbálního modu vyjadřující děj možný, resp. něčím podmíněný* (Lotko) tak, že příznak *jedna ze tříd verbálního modu* už není podstatný (v některých příkladech tvary podmiňovacího způsobu nejsou vůbec) a termín se stává vlastním vyjádřením *hypotetičnosti, nejistoty*,

podmíněnosti nebo zkrácení informací a opatrného vyjadřování. Jsou to v podstatě významy kondicionálu (tedy to, co je kondicionálem vyjádřeno), avšak tyto významy jsou zahrnuty do samotného termínu *kondicionál* a významový rys *verbální mód* (sloveso v odpovídajícím tvaru) je opomíjen.

4.3.5. Příklady změn významu a formy – shrnutí

Uvedené příklady použití termínů *epiteton*, *oxymóron*, *holá věta*, *eufemismus* a *kondicionál* a komentáře k nim jsou ukázkou toho, jak mohou být termíny v publicistickém stylu determinologizovány a jak lze tento proces zachytit.

Změnou významu ztrácí termín systémovou a pojmovou jednoznačnost, dostává se do běžné slovní zásoby a zároveň s tím se mění komunikační podmínky, za kterých je použit. V publicistickém stylu lze některé jazykovědné termíny označit za módní, ty jsou pak používány nejen v posunutém významu s pragmatickými významy expresivity, emocionality nebo evaluativnosti, ale dokonce v některých případech dochází k chybnému použití, ať už významově, či formálně (např. je termín chybně skloňován). Ztrácí se terminologická významová přesnost i přesnost v užívání a mění se konotace a kolokabilita termínů.

5 Závěr

Cílem této práce bylo zachytit a popsat proces determinologizace jazykovědných termínů v mediálním diskurzu na materiálu publicistických textů ze synchronního korpusu psané publicistiky SYN2013PUB. Zejména jsem se zaměřila na analýzu kontextových okolností, které mají vliv na stylovou platnost odborných termínů a na jejich lexikální význam. Jako zdroj pro výběr zkoumaných termínů jsem použila Lotkův *Slovník lingvistických termínů pro filology* (2003).

Teoretickým východiskem práce bylo vymezení termínů a terminologie v odborné literatuře a stylistické aspekty termínů. V teoretické části jsem se tedy na základě odborné literatury věnovala různým pojetím termínů a terminologie a specifičnosti lingvistických termínů a vymezila jsem funkci termínů v odborném stylu a jejich zapojení do stylů jiných než odborných, zejména do stylu publicistického. Dále jsem se věnovala teoretickým otázkám vztahu běžné slovní zásoby a terminologie a s nimi souvisejícím pojmům terminologizace a determinologizace. Svůj výzkum opírám zejména o rozlišení determinologizace v širším a užším slova smyslu (částečnou a úplnou), jak ji ve své práci představuje Poštolková (1984; dále srov. Holubová, 2001).

Prostřednictvím analýzy jednotlivých korpusových dokladů jsem stanovila ukazatele determinologizace, což jsou charakteristické prostředky publicistického stylu (zejm. publicistické aktualizace, srov. Čechová a kol. 2008), ve kterých jsou zapojeny termíny, a dále publicistické inovace kolokability termínů, specifické způsoby vysvětlování termínů v textu a významové, příp. formální změny termínů. Na základě dalšího podrobného zkoumání kontextového zapojení, kolokability a změn významů a významových odstínů (konotací) jazykovědných termínů jsem na jednotlivých příkladech naznačila, jak determinologizace probíhá, v jakých případech k ní dochází a jaké může mít formy.

Díky tomuto výzkumu se ukázalo, že o determinologizaci jazykovědných termínů je nutné uvažovat jako o dynamickém, neuzavřeném procesu, který může být proveden v různé míře. Největší míra determinologizace se projevuje u termínů, jejichž význam je změněn, posunut nebo rozšířen (např. doklady zapojení termínů *eufemismus*, *kondicionál*), a pak také v příkladech ustálených frazémů s termíny, z nichž některé jsou

již zachyceny ve slovnících (např. *mluvit o něčem v superlativech*). Oba tyto případy směřují k determinologizaci v užším slova smyslu, tedy úplné.

U determinologizace v širším slova smyslu (částečné) je velmi obtížné stanovit její přesné hranice, které jsou neostré stejně, jako jsou neostré hranice mezi odborným a neodborným stylem v publicistickém diskurzu. Zároveň je v mnohých případech nejednoznačné, zda jde o determinologizovaný termín (zda si uchovává svou terminologickou platnost), anebo zda jde o slovo běžné slovní zásoby, které má nulovou terminologickou platnost. U těchto případů se obě interpretace nabízejí jako možné, zároveň lze v těchto případech uvažovat o určitém *stupni terminologizace* (srov. Hausenblas, 1962). Jednoznačně lze k částečné determinologizaci přiřadit ty případy, ve kterých se objevuje nějaký její ukazatel – pro publicistický styl je to zejména zapojení termínu do nějaké z typických publicistických aktualizací (např. zapojení do obrazného vyjádření, do frazeologického nebo publicistického obratu apod.), ve které si termín zároveň zachovává svou terminologickou platnost.

Z úvah o částečné a úplné determinologizaci tedy vyplývá, že nelze jednotlivá použití termínů jednoznačně kategorizovat. Spíše se nabízí uvažovat o míře determinologizace jako o určité škále, a tedy determinologizaci považovat za neuzavřený, stále probíhající proces. Na jedné straně této škály by byla taková užití termínů, jejichž stylová platnost není zcela jednoznačná, a tak nelze určit přesnou hranici mezi částečnou determinologizací a původním terminologickým užitím. Dále by následovala použití termínů, v kterých si termíny sice zachovávají terminologickou platnost, ale jejich význam není upevněn odborným kontextem, a následně takové případy, v nichž vlivem kontextového zapojení dochází ke změnám významu termínů. Na konci škály by pak byly takové případy termínů, které jsou determinologizované do té míry, že začínají přecházet do běžného jazyka (např. ustálené frazémy s termíny), a pak obecné a nadoborové termíny, u kterých je otázkou interpretace, zda jsou to determinologizované termíny, nebo zda jde o slova běžné slovní zásoby (např. termíny *adresát, klišé, parafráze*). Zároveň platí, že ve většině případů nelze jednotlivé jazykovědné termíny zařadit na určité místo na této škále, protože jsou zpravidla v jednotlivých použitích (zde korpusových

dokladech) determinologizovány v různé míře. To dobře dokládá například použití termínu *epiteton* (viz kap. 4.3.4.1).

V širším kontextu pojetí termínů a terminologie je třeba dodat, že tato práce potvrzuje potřebu uvažovat o významu a funkci termínů v textových a komunikačních souvislostech. Ukázalo se, že tradiční pojetí termínů jako čistě pojmových jednotek bez pragmatických významových rysů nelze jednoznačně aplikovat. Výzkum jazykových termínů prokázal, že jejich význam není jednoznačný a omezený na odborný text, ale že v publicistickém stylu mohou termíny vlivem kontextového zapojení a kolokability nabývat nové významy, významové odstíny a také pragmatické rysy významu, a to zejména emotivnost, evaluativnost a expresivitu. Dále u nich dochází také ke změnám ve stylové platnosti – termíny jsou zapojovány do prostředků publicistického stylu, včetně kolokviálních a nespisovných výrazů.

V této práci jsem se zaměřila na zachycení determinologizace v současném mediálním diskurzu. Jistě by se nabízelo přistoupit k této problematice také z diachronní perspektivy, která by nepochybně ukázala další zajímavé výsledky, které by zřejmě přinesly možnost podrobnějšího popisu determinologizace a jejího průběhu a poskytly by snad nějaká vodítka tam, kde není jisté, zda je nějaký lexém determinologizovaný, nebo terminologizovaný. Další možné výhledy práce spatřuji v podrobnějším výzkumu morfologických, případně morfologickosyntaktických a lexikálních či slovtvorných aspektů termínů (např. zdobnělin, neologismů apod.), pro jejichž výzkum je korpusové vyhledávání obtížně využitelné, ale které jsou pro výzkum determinologizace relevantní.

Literatura o determinologizaci není u nás v současné době příliš rozsáhlá a jen její malá část se věnuje výzkumům na reálném textovém materiálu. Tato práce přináší nejen návrh toho, jak je možné determinologizaci zkoumat, ale odkrývá také množství otázek, které se týkají souvislostí mezi terminologií a běžnou slovní zásobou, jejichž vztahy a společné hranice jsou zatím jen málo prozkoumány.

6 Seznam literatury

ANTOS, Gerd – WICHTER, Sigurd. *Wissenstransfer zwischen Experten und Laien*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2001. ISBN 978-3-631-36572-4.

BEČKA, Josef V. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0020-8.

BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství)*, Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1539-4.

BUSSE, Dietrich. Sprachwissenschaftliche Terminologie. Verständlichkeits- und Vermittlungsprobleme der linguistischen Fachsprache [online]. *Muttersprache. Vierteljahresschrift für deutsche Sprache*. Wiesbaden: 1989, č. 99, s. 27–38. [cit. 2018–12–18]. Dostupné z:

http://www.germanistik.hhu.de/fileadmin/redaktion/Fakultaeten/Philosophische_Fakultaet/Germanistik/Germanistische_Sprachwissenschaft/Dateien/Busse/Text/Busse-1989-01.pdf.

ČECHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-020-3.

FELBER, Helmut. Všeobecná teória terminológie. *Kultura slova: časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu* [online]. Bratislava: VEDA, 1986, roč. 20, č. 5, s. 129–135. [cit. 2018–12–19]. ISSN 0023–5202. Dostupné z:

<http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1986/5/ks1986-5.lq.pdf>.

FILIPEC, Josef. *Funkce odborného a běžného lexika v odborných textech a v jazykovém systému*. In: *Termina '94: konference o odborném stylu a terminologii*, Liberec 1994. Liberec: Technická univerzita, 1995.

FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František. *Česká lexikologie*. Praha: ACADEMIA, 1985.

CHLOUPEK, Jan. Dialektika stálého a proměnného v publicistickém stylu. *Slovo a slovesnost*, 1978, roč. 39, č. 3-4, s. 317-320. ISSN 0037-7031.

CHLOUPEK, Jan. *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1986.

HAUSENBLAS, Karel. *K specifickým problémům odborné terminologie*. In: BĚLIČ, Jaromír – DOLEŽEL, Lubomír, – PECIAR, Štefan (eds.) *Problémy marxistické jazykovědy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

HAUSENBLAS, Karel. Termíny a odborný text. *Československý terminologický časopis*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, roč. 2, s. 7–15. ISSN 0577-4152.

HAUSENBLAS, Karel. Text, komunikáty a jejich komplexy (Zamyšlení pojmoslovné). *Slovo a slovesnost*, 1984, roč. 45, č. 1, s. 1–7. ISSN 2571-0885.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN, 1980.

HOLUBOVÁ, Václava. *K pojetí determinologizace*. In: ŽEMLIČKA, Milan (ed.) *Termina 2000: sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000*. Praha: Galén, 2001. S. 157–160. ISBN 80-7262-105-X.

HORECKÝ, Ján a kol. *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 1989. ISBN 80-224-0047-5.

HORECKÝ, Ján. *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1956.

JANOVEC, Ladislav, K projevům jazykových vývojových tendencí v současné češtině. *Naše řeč*, 2007, roč. 90, č. 2, s. 57–66. ISSN 0027-8203.

JEDLIČKA, Alois. K jazyku a stylu českých esejistických textů. *Slovo a slovesnost*. Praha: 1989, roč. 50, č. 2, s. 114–127. ISSN 0037-7031.

JEDLIČKA, Alois, ed. *Slovník slovanské lingvistické terminologie = Slovar' slavjanskoj lingvističeskoj termonologii = Dictionary of slavonic linguistic terminology*. Praha: Academia, 1979. ISBN 3-87118-272-9. (= SSLT)

KADERKA, Petr. Text, kontext, diskurz. *Jazykovědné aktuality*, 2001, roč. 38, č. 4, s. 5–12. ISSN 1212-5326.

KARLÍK, Petr a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8. (= PMČ)

KOCOUREK, Rostislav, *Evropský rok jazyků a jednocení školské jazykovědné terminologie*. In: HÁJKOVÁ, Eva – MACHOVÁ, Svatava (eds.), *Školská jazykovědná terminologie: sborník z konference konané dne 29. listopadu 2001 na Univerzitě Karlově v Praze – Pedagogické fakultě*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2002. S. 46–52. ISBN 80-7290-095-1.

KRAUS, Jiří – PETRÁČKOVÁ, Věra. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000 (dotisk). ISBN 80-200-0497-1. (= ASCS).

KŘEN, M. – BARTOŇ, T. – CVRČEK, V. – HNÁTKOVÁ, M. – JELÍNEK, T. – KOCEK, J. – NOVOTNÁ, R. – PETKEVIČ, V. – PROCHÁZKA, P. – SCHMIEDTOVÁ, V. – SKOUMALOVÁ, H.: *SYN2010: žánrově vyvážený korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>.

KŘEN, M. – HNÁTKOVÁ, M. – JELÍNEK, T. – PETKEVIČ, V. – PROCHÁZKA, P. – SKOUMALOVÁ, H.: *SYN2013PUB: korpus psané publicistiky*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2013. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>.

LOTKO, Edvard. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Praha: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0720-5. (= Lotko).

MACHOVÁ, Svatava, *Lingvistická terminologie*. In: ŽEMLIČKA, Milan (ed.) *Termina 2000: sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000*. Praha: Galén, 2001. S. 212–215. ISBN 80-7262-105-X.

MAREŠ, Petr. *Kontext*. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: 2017. [cit: 2018–12–19]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KONTEXT>.

MARTINCOVÁ, Olga – BOZDĚCHOVÁ, Ivana, *Termín*. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: 2017. [cit. 2018–12–19]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TERMÍN>.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2979-4.

MINÁŘOVÁ, Eva, *Žurnalistický styl*. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: 2017. [cit. 2018–12–19]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/%C5%BDURNALISTICK%C3%9D%20STYL>.

NEKVAPIL, Jiří. *The history and theory of language planning*. In: HINKEL, Eli (ed.), *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning. Volume II*. New York & London: Routledge, 2011, s. 871-887.

POŠTOLKOVÁ, Běla. *Odborná a běžná slovní zásoba*. Academia, Praha: 1984.

POŠTOLKOVÁ, Běla – TEJNOR, Antonín – ROUDNÝ, Miroslav. *O české terminologii*. Praha: Academia, 1983.

ROUDNÝ, Miroslav. Z historie českých definic odborného názvu. *Slovo a slovesnost*. Praha: 1977, roč. 38, č. 3, s. 237–240. ISSN 0037-7031.

SCHWARZOVÁ, Eva. *Terminologizácia a determinologizácia odbornej lexiky*. In: POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M. – ZELENKOVÁ, A. (eds.), *Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století (Stav – metodologie – mezinárodní souvislosti)*. Brněnské texty k slovakistice VIII. Brno, Ústav slavistiky FF MU: 2005, s. 205–210.

Slovník spisovného jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia, 1989. (= SSJČ).

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 1994. (= SSČ).

SOCHOR, Karel. *Příručka o českém odborném názvosloví*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1955.

ŠKRABAL, Michal. *Korpus SYN2013PUB* [online]. Praha: 2017. [cit. 2018–12–19]. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn2013pub>.

ŠMILAUER, Vladimír. *Zásoba slovní a význam slov*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951.

TEMMERMAN, Rita. *Toward New Ways of Terminology Description. The sociocognitive approach* [online]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Pub, 2000. [cit. 2018-07-24]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=5000183>.

7 Přílohy

Příloha I

Příklady – obrazná vyjádření

*Jednat neznamená vždy nutně dojednat. **Vid dokonavý není vid nedokonavý.** To je česká **gramatika i česká diplomacie ...***

I jemu se do úst vloudí plurál mluvčího všech soupevníků ...

... převaluje tu slabiky v jedné písni ...

*... změna **hlásky** promění **význam** v jadrný **dvojsmysl** a gejzír předpon dává **věť košatý souzvuk** ...*

Jadrné substantivum posera, kterým pražský volební lídr ČSSD David Rath obdařil generálního protivníka Mirka Topolánka za to, že se s ním bojí utkat ve veřejné diskusi, zaskvělo se v nedělní televizní diskusi ...

Oficiální školní (akademické) vzdělání je často chápáno v dokonavém vidu, tj. jako by jednou získané vzdělání bylo věčné a představovalo jakýsi status quo mimo čas a prostor ...

*Inscenací neustále prostupuje hudba či alespoň zvuky. Bublají tady nejrůznější **citoslovce a ruchy** ...*

*Svého času přece hovorová řeč bujela **substantivy** vztahujícími se k sudokopytníkům ...*

*Co jste jí tak strašného udělal? Ubil jsem ji **zdrobnělinami**. Lepší než kladivem ...*

Za pět minut už se klauni a dítě dorozumívají svým vlastním jazykem, jehož syntaxí je hra a gramatikou smích ...

*Nejběžnější slovníčky **akronym** dneska čítají kolem 300 až 400 položek, ale utěšeně kynou, podobně jako databáze emotikonů ...*

Zdánlivé oznamovací věty na nás pomocí otazníků neustále útočí a vtahují čtenáře do své fiktivní existence ...I tenkrát padaly věty o tom, že je potřeba dům koupit ...

„Na městském úřadě je bomba.“ Stručná **oznamovací věta**, která rozvířila poklidnou životní hladinu ve Vodňanech ...

Skandál ještě podtrhly vulgarismy, které v projevu použil ...

Schovaný v krytu vystavěném z náznaků a řetězce podmiňovacích způsobů ponouká straníky, aby vyvolávali jeho jméno ...

... jezdila rukama po ubruse a z úst jí pomalu lezla **slova** bez valného smyslu, kterým se také někdy říká **slovní vycpávky** ...

... zahrnutím do **kodifikace**, což provede skupina vyvolených lingvistů ...

Abychom mohli mluvit o češtině, musíme z té češtiny vyskočit. A jsme v nějakém **metajazyku**, tedy za ním nebo nad ním ...

... se tento Obamův dědeček s šestinásobnou předponou „pra“ v roce 1750 doplaval na lodi *Patience* do Ameriky ...

Ty **metafory, synekdochy, metonymie** a kdovíco ještě patřily nutně k výzbroji každého literáta ...

Viewegha a Hřebejka nespojuje jen předpona nej- ...

... byste rádi dále pašovali skrze pojem „hovorová“ až ke spisovnosti, a že už si oťukáváte terén ...

... a zamotá se do souvětí tak, že nedává smysl ...

Nekličkuje v dlouhých souvětích ...

Nevláčí si s sebou na českojazyčném štítě žádné umazané konotace ...

Mluví skvělou češtinou, zaškobrtne jen u dlouhých slov se spoustou souhlásek ...

Jsou jazyky, které mají větší skrumáže souhlásek ...

... název obce plný přehlásek rovnou přeskočila ...

... zaneřádí svůj text hurónskými atributy a příslovci ...

Třetí do série autorových knížek o češtině, tentokrát procházka etymologická ...

Spojení slov „předběžná retrospektiva“ je sofisma, etymologický pahýl ...

... ve svém úvodním slově k výstavě sršel esoterickou kunsthistorickou hantýrkou ...

Když dětský čtenář spolkne hyperbolu takto zjevnou, určitě přijme i informaci ...

Idiomy jako nejvzácnější šperky z téhle pokladnice hledají v jeho potměšilých ústech doslovnou realizaci popisovaného přírovnání...

... po pěti letech znovu vynutili návrat Hudby Praha na pódia, kam se „za pomlčku“ vrátil i původní název Jasná páka.

V záplavě nekompromisního přechylování napříč českými médii mě ale cosi zarazilo ...

V dramatu nakonec zní dolňáčtina říznutá lašským a valašským přízvukem a ještě přišmrnutá širokými hanáckými samohláskami ...

... sémantické pole slov normální člověk bylo tehdy ještě přeoráno normalizací ...

Z válek na sémantických polích...

Jen se rozhlédněme po sémantických polích češtiny ...

... jsem převzal z etymologického slovníku při brouzdání sémantickým polem vampýr ...

Pořád se nějak nemůžu skamarádit se skloňováním a s budoucím časem ...

Náměstkyně krajského hejtmana Mgr. Olga Kalčíková krátce a s úsměvem meditovala nad slovesným rodem Loučimi ...

Horší je, když tyto složeniny okrádají slova o význam ...

Někdy si s posluchačovou imaginací ošklivě pohrají i homonyma ...

...etymologie jej časem přeměnila na Affenburk, tedy opičí hrad

Etymologie ovšem tvrdí, že jeho základem je latinské slovo satura ...

... je zajímavé, jak mu při představě zamrzlé krajiny ihned naskakují příslušné eufonie...

S trochou nadsázky lze říct, že v hromadě infinitivů a prvních pádů je flexe přítomna na jevišti...

Pořád jsem ji vyhledávala, aby mi pomohla rozkrývat moje fonetické čmáranice ...

... nese přímo v názvu **slovo** společnost. Jen adjektiva či genitivy navěšené na něj se mění ...

Nenechal se spoutat gramatikou, nesklonil se před ní...

Její jméno je skloňováno ve všech **pádech**, ač dle mluvnických pravidel žije pouze v pádě prvním. Jednou nepochybně přijdou další hvězdy a poté i pád poslední ...

Aby směl **podmět** stát až za přísudkem – jako např. když se probudí opilec – to je luxus, který si spousta jazyků nemůže dovolit ...

Rozhodně netvrdím, že za všechny genderovské problémy může přičestí minulé ...

Tak to definoval náš pan prezident, o němž jsme (taky si chceme užít plurál majestaticus)

...

Hromadění předložek je jedním z jevů, které mě v českých textech vždycky rozčilovaly.

Minimálně však již víme, že častý plurál v Paroubkových vyjádřeních je pluralis majestatis a nic víc. My Paroubkovstvo.

Neplacení alimentů je samozřejmě trestný čin, v oficiální hantýrce nazvaný „zanedbání povinné výživy“

Vazbu „jsem tomu rád“ slychal jsem jako kluk už jen z úst lidí hyperkorektních, většinou učitelských ...

... na pomezí osobního prožitku a nadosobního snu, který si lidské vědomí stahuje z vesmíru konkrét i abstrakt, pak se i v této sbírce opírá o surreálná rezidua ...

... je označení levičák, nadto okořeněný adjektivem „krajní“, pro jeho nositele cejchem ...

Nechci však jít do předem prohraného volebního zápolení, které mi pak dodatečně bude opentlováno nějakými útěšnými adjektivy ...

Můžete ubrat sílu argumentů, změkčit adjektiva, to základní ale zůstává ...

Bude to nesmiřitelná bitva proti převaze **adjektiv**, která svým vznešeným kouzlem zatemňují hlavy, a tak snadno kloužou po povrchu formy, než aby se pořádně zaryla do masa

...

Místo přemíry popisných **slov**, místo chuchvalců **adjektiv**, jež místy ztrácejí díky svému nakupení schopnost výpovědi ...

Když se ženy zeptáte, jaký by měl být ideální muž, obvykle se na vás sesype směsice **adjektiv**

...

Svou mluvu také prošpikovávají managementovým **žargonem a akronymy** ve snaze mást lidi ...

... jehož obsah je v nejstručnější možné podobě **akronymu** vtělen do jeho jména...

Bez předchůdce postmoderny Vladimira Nabokova, jenž znal třpyt **aliterace**, sílu promyšlené **kompozice**, chystal čtenářům všelijaké nástrahy a ani na skřípci by nepoužil ošoupané **sloveso** ...

Bojím se, aby se teď nezvrhla v bitvu pocitů maskovaných za vyšší ideály. Nebo dokonce ve fanouškovskou bitvu **citoslovcí a nadávek** ...

Žije-li politik v bytě, který de facto pro něj koupil prominentní advokát s nadstandardními vztahy s premiérem, špičkami ČSSD a byznysu, **konotace** většině občanů naskakují samy ...

... ho bičuje požadavkem **libozvučnosti** vůči prý významným, zahraničním uším ...

Ty **metafory, synekdochy, metonymie** a kdovíco ještě patřily nutně k výzbroji každého literáta ...

... titulek **nabitý metaforami** – nebo nesmysly, podle toho, jak to vidíte ...

V Afghánistánu prohráváme, tak bychom z něj neměli odcházet. Naopak bychom měli rychle opustit válku **metafor** (klišé), která vždy vypuká po každé prohrané či prohrávané válce ...

Herec ji však podával srdečným tónem a prošpikoval ji řadou vtipů a zajímavých **neologismů** ...

*Není tedy divu, že se neobjevuje žádný Antiklaus, jak zní další **neologismus**, jež porodila nejspíš brzká uzávěrka ...*

*Má pravdu, **novotvar** zazářil a zhasl jako prskavka, doklad pomíjivosti některých pojmenování ...*

***Stloukat dohromady jazykové novotvary** napůl antické a napůl současné je nefér i v češtině ...*

K nestydaté urážce použije vytříbeně spisovný jazyk?

Příloha II

Příklady – frazeologické a publicistické obraty

V každém případě dostalo muzeum do vínku název na hony vzdálený **spisovnosti** ...

... po ztracení se ve slepé uličce **aliterací** ...

Česká policie má celkem zaslouženě pověst neschopné a zkorumpované instituce. Paroubek a Bublan vepsali na její štít další **adjektivum**: brutální ...

sám ovšem nediskutuje, ale tluče kolem sebe silnými **adjektivy** na všechny strany ...

Hodně slamů jsem vyhrál s povídkou Nesnesitelná tíha mít **přízvuk**, v níž si hraji s německými **umlauty**, které jsou pro každého Slovana šílená záležitost ...

... dává v rámci opakující se příčinné souvislosti za pravdu **aforismu** Ingrid Bergmannové ...

Gálovo psaní dlouho kroužilo kolem **aforismů** ...

Text je ve vleku **funkce expresivní**, to jest užívá všechny možné prostředky k vyjádření citů a názorů autorky...

Jazyky, kde mají **slabikotvorné r**, se dají ve světě spočítat na prstech jedné ruky ...

Přitom česky lze říci slušně všechno. Nemusí vůbec dojít na **vulgarismy** se **slabikotvorným r** ...

... tam jich je habaděj. Tvůrci reklamy mají **superlativy** stále na srdci, málokdy na jazyku, musí jim stačit **komparativ** ...

... tváří v tvář četným **aliteracím** zachovává zdravou hlavu ...

... v němž vyzdvihl roli „Jeho Jasnosti dalajlamy“, což je **jazykový úzus**, který nemá obdoby ...

... kdy útočí na city diváků třeba jen jemnou **mimikou**, očima, sedíc, ležíc, v **dialozích** i v **monolozích**...

Utkání si čím dál víc říkalo o **přívlastek** „zajímavé“ spíš než o **adjektivum** „strhující“ ...

A vzducholod'? Ta je české **frazeologii** ukradená. Význam spojení „přes to nejede vlak“ jakžtakž chápeme, jeho velké oblibě se divíme ...

Na přetřes tak přišla například jazyková vybavenost poslanců Evropského parlamentu, **nelibozvučnost němčiny** ...

Právě takový **hyperkorektní purismus** jako v případě oněch trenýrek je **medvědí službou** snahám o začlenění menšin do majoritní společnosti ...

... nezaměnitelný hudební projev (extrémními **nosovkami počínaje** a neproniknutelnými **metaforami konče**) ...

... v mysli pak (samozřejmě) **naskočí tvar singuláru** ...

Jistý vliv na tom zřejmě má také ta naše přehnaná touha po **fonetizaci českého pravopisu** málem za každou cenu ...

Politika **nepřeje podmiňovacímu způsobu**. Až budeme mít takové informace, budeme přemýšlet, jak postupovat ...

Na letní brigádě **se to palindromy hemžilo**.

Přestože **si čeština ve zdrobnělinách** až nápadně **libuje** ...

Rozdílly ale **nevězí pouze ve stylistice** ...

Kolektivním mozkiem jsme dali brzy dohromady ty základní. Pohoda. **Kamenem úrazu se však staly částice neboli partikule**. My starší jsme je zákonitě neprobírali ...

Musím přiznat, že taky patřím k těm, co **si pro pejorativní výraz** pro obyvatele našeho hlavního města **nejdou daleko** ...

Záložka knihy, **balancující na hraně pleonasmu** ...

Doma je Čunek **na poli slovotvorby** suverénem ...

Ačkoliv **si němčina obecně libuje ve složeninách** ...

... se zaměňují podle nálady pisatele a vrací se **staré známé spřežky**...

Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český zatím statečně hájí maskulinum, suše konstatujíc, že ženské „hranolka“ příručky neuvádějí ...

Vágnost slov vždy otevírá prostor pro účelové žonglování ...

... Ti mladší na tento kuriózní slovní druh asi v návalu podstatnějších problémů drobet pozapomněli ...

... se autor vyjadřuje trochu jurodivě a nadužívá majestátní plurál ...

Plurál majesticus zněl z jeho hradních úst zvlášt' pikantně ...

Dostat z Šimiho větu, která má podmět a přísudek, vyžaduje vskutku nadlidské úsilí ...

Tahání o poplatky u lékaře je malicherné, připomíná národní spor o pomlčku v názvu našeho bývalého státu.

Různé příklady dokládají, že evropští komisaři a úředníci komise často nehájí zájmy abstrakta „Evropa“, ale nenápadně napomáhají prosazení zájmů své vlastní země (text o evropské politice, význam konstrukt, něco téměř neexistujícího)

Podezření na zeugma se tedy nepodařilo jednoznačně prokázat ...

Před týdnem Tlustý, který je nově onálepkován adjektivem „zhrzený“, prohlásil ...

V sázce je třetí a nejdůležitější adjektivum nalepené hlavním vládním ideologem na daňovou reformu

... spojení typu VIP pacient nepředstavuje z hlediska systémového nic víc než další hovorový výraz, obohativší panoptikum jazykové periferie...

Včera se v LN přiznal její lídr, že nadužívá adjektivum šíleně. Přitom jde o adverbium ...

Obludnost totalitarismu se zde smršťuje do jediné osoby, jejíž jednání je hrůznou metaforou absurdity systémové zvěle ...

Spíš to byl monolog z jejich strany. Týkalo se to Mrázka a nějakých jeho obchodních aktivit

...

Asi to nebyl velký fanda svíčkové či vepřového, protože jí v krátkém, leč úderném monologu vysvětlil ...

Načež inženýrka Tomíčková vysvětlí, jak by z Katusické mohla vzniknout páteřní komunikace Kbel, a celý monolog podtrhne prohlášením, že radnice kácí proto, aby zlepšila životní prostředí ...

... abychom oslňovali publikum libozvučností a vybroušeností své řeči ...

Kde se vzalo příslovce „včetně“?

Výskyt příslovce super v kontextu ekonomické analýzy si však omluvu nezaslouží ...

Řada ostatních onen pejorativní termín s gustem adoptovala ...

... kombinují slovní vatu frází s vlastními antikomunistickými náladami

Naproti tomu euroslova – až na vzácné výjimky – nejsou slepence pahýlů, nýbrž obyčejná slova obohacená o předponu „euro-“ ...

Považuji toto svévolné přechylování ženských jmen za přístup nehodný periodika, které se v názvu ohání slovem „respekt“

... proč panují kolem přechylování mnohdy silné emoce ...

... skloňováním vlastního jména, se snaha nediskriminovat cizí ženská příjmení přechylováním obrátila v tomto případě svůj opak ...

Se záludnou shodou podmětu s přísudkem si poradila hravě ...

Je dobré, když lze říci, že testem prošla jedna z optimálních a „nejrozumnějších“ verzí. Přestože výše použitá přídavná jména jsou velmi subjektivní záležitostí, motor 1,6 l s výkonem 102 koní je vzhledem k poklidnému charakteru vozu příjemný ...

Vzduchem se nesou jeho široké pražské samohlásky a všichni se činí přesně v jejich rytmu

...

Zvláště pro nadané jedince zajímající se o jazyky je to výzkum sociolektů a slangů k nezaplacení...

Po celou dobu raketového politického vzestupu Baracka Obamy (47) platí, že jeho nejmocnější zbraní je řečnictví...

On totiž překvapivě rychle glosoval některé věci, někdy i v rýmech...

A na mistrovství světa v Jihoafrické republice by byl býval dělal jedničku německému národnímu týmu. Podmiňovací způsob a minulý čas jsou na místě – Robert Enke spáchal v úterý sebevraždu ...

Za posledních pět šest měsíců, které uběhly od koupě O2 Telefonikou, se ukázalo, že nemusíme hovořit o spolupráci a fungování v budoucím čase ...

Royalová mluvila o svých prezidentských plánech v budoucím čase.

Za velmi nesolidní a neprofesionální považují také hovořit o radarové základně v budoucím čase, jak se stalo v předmětné reportáži. Používání budoucího času vyvolává v divácích pocit marnosti a zbytečnosti vyvíjení dalších aktivit proti základně ...

Klimatické změny již probíhají - i když se o jejich důsledcích dosud hovoří v budoucím čase

...

Vždyť Vorel jednal zcela pudově, nepřemýšlel v přítomném ani v budoucím čase!

A stále je to něco, o čem sám hráč nerad mluví v budoucím čase. „Nedívám se do dálky...

Ale co to píšu: Budoucí čas přece vůbec není namístě. Harvardský profesor Niall Ferguson ve svém novoročním komentáři pro Financial Times zvolil poněkud provokující přístup ...

Příloha III

Příklady – expresivita

... doplňte jakékoli další nabubřele velkolepé **adjektivum** ...

... nestačilo nazvat věc slovem, které ji označovalo přesně, realisticky a jak zobák narostl. Muselo se přidat **adjektivum**. Oslavné, patetické. Blbé.

Je to tak z poloviny blábol, z té druhé výstižné postřehy, **aforismy**, miniatury ...

Surově vás uchopí pod krkem a nutí definovat **morfém** a **lexém**. Nemůžete mluvit, protože vás ten kretén škrtí ...

... důležitý je pro mě pocit volnosti, tehdy vzniká má **vnitřní řeč** se zvukomalebnými **slovíčky**, nazývám ji tatlanina ...

Většinu sociálních, kulturních a **komunikačních norem** si totiž človíček zakóduje v povědomí dávno před tím, než vstoupí do vzdělávacího procesu ...

Nepatřičného jednání a odpudivého **jazykového chování** našli bychom mezi politiky zajisté víc.

...by znamenala vydrancovat rodinný slovní zásobník do mrtě a ještě si vzít hypotéku u **jazykového korpusu**...

K inventáři jeho strany sice patří pěticipé hvězdy, srpy a kladiva a další veteš, jež v Česku vzbuzuje negativní **konotace** ...

Kolik jejich nasměrovaných, motivovaných a debilních prezentací prošlo mýma ušima, mozkiem a **mluvidly**?

... pouze vymyšlení zrcadlově čitelných větiček, zvaných **palindromy** ...

Jenže kamera vidí jen diváky, kterým 31. prosince připadá k popukání všecičko, i prostá **věta oznamovací**: „To žrádlo mě žere.“

... než začnete křafat zkuste nejdřív **mluvnici** ...

Znamé je například v úředních vyjádření ono různé stereotypní koňské hýkání a huhňání **citoslovcí** typu *ehm, eeé apod.*

„Je to všechno na hovno!“ Použití **přítomného času** je dnes ovšem alarmující. Stejně jako fakt, že některé elementy přežijí všechny režimy ...

Ta **předpona** „pod“ je taková hanebná a potupná ...

Ale těch **syntaktických** anglicismů! Ty nekonečné vazby s **příčestími** tam, kde by to slušelo **vedlejšími větami!**

Jen byste „kurva“ mohl vědět, že **lokál singuláru slova** „křest“ je „křtu“ ...

Dělají si politici srandu? Na tuhle hru nesmíme přistoupit! Bille Gatesi, přepište **thesaurus!** „Úsporný“ necht' znamená „rozhazovačný“ a „zdaňující“ ...

...vazby s **genitivem**, tak typické pro dnešní české primitivy, se objevují...

Zhodnocení charakteru Čulíka (estébáctina ráda používá **genitivů**...

... máme právní řád složitý, nepřehledný, zákony jsou psány příšernou **hantýrkou** ...

... Nebudete dále hovořit o **obecné češtině**, některé z vás to svádí ke kretenismům. Váš kraj se svým **interdialektem** bude propříště nazýván Čížkov...

Nebo používám **pluralis majestaticus**, **onikáme** ... A ona mi klidně řekne, ty vole, já na to zapomněl!

Použít těchto kladných **příslovců** ve spojení s něčím tak hanebným ...

Josef se raduje, že pastevcem ovcí v jejich komuně není profesor **sémantiky**, ale obyčejný trouba ...

Příloha IV

Příklady – prostředky běžně mluveného projevu

*S podobnými **rýmy** a jednoduchou melodií chce organizační výbor nabudit sportovce i fanoušky ...*

*Podle mnichovského ministerstva kultury se v loňském školním roce biflovali české **pády** a **vidy** žáci na zhruba 30 školách.*

*Asi by moc nepomohlo hnát komentátory ke zkouškám ze **slovesného vidu**.*

***Nepřechylovat** ženská jména je cool ...*

*... jsme se bavili vymyšlením nejrůznějších ptákovin, kromě jiného i **palindromů** ...*

*Zvlčilá mládež už zase trochu poopravila zásobu svých **pejorativ** ...*

*To si pak rádi hru projdete do konce, jen abyste si poslechli, co má váš parták ve **slovní zásobě** či si odemkli další kousek arzenálu ...*

*... hovořit pokleslou němčinou, hatmatilkou plnou **infinitivů**, **novotvarů** a chybných **koncovek** výhradně **mužského rodu** ...*

*... to nejsou ani **hyperboly**, to jsou naprosté nesmysly ...*

*Neustále také řešil české **skloňování** a **přechylování** ...*

*... je **verbální komunikace** tím nejlepším nástrojem, jak toho druhého sbalit ...*

*... je to jen písňový text, nemá to žádný **konotace** ...*

*Vždycky, když jsem přinesl ze školy nešťastnou kouli z **mluvnice**, ...*

*Není to tak úplně špatná **metafora** ...*

*Na **mluvnici** byste mě nacytala, ale umím přeložit, co potřebuji ...*

*Zapomeňte proto na biflování **gramatiky**, dnes už existují nové metody výuky ...*

*A když si vezmeš rytmickou mřížku, tak zjistíš, že každá **samohláska** a **souhláska** sedí na nějakou dobu, má to totálně synkopickej rytmus ...*

*Na nic nápaditějšího a údernějšího jsem nepřišel, a tak sem do titulku vrazil suše **třetí pád***

...

Příloha V

Příklady – termín jako prostředek inovace, metajazyková vyjádření

... vysvětloval Právu „**spisovným**“ podlužáckým **jazykem** jeden z capartů, vyzbrojený zdrojem hluku ...

... tím bych se dostal do přímé ideové rozepře s patrným „pozicováním“ (a vidíte, sám jsem „**argotem** konsumerismu“ trochu postižený)

Vrch, na němž rozhledna stojí, se původně jmenoval Špičák nebo měl **přívlastek** Uhlířský. Název Císařský kámen získal poté, když lokalitu navštívil císař Josef II. ...

Davy, které už nechtěly žít ve voliére, vyjadřovaly při demonstracích na podzim 1989 své, jak se říká, naděje a tužby různými slogany, mimo jiné i **čtvrtým pádem** toho slova, rozporcovaného na **slabiky**: „De-mi-si, de-mi-si!“

V kulturních rubrikách například zakořenilo jedovaté **adjektivum** poctivý. „Je to poctivý film“ ...

... Drama o osušce, jež samo vyobcováno z množiny **spisovného jazyka** může nejlépe popsat balancování na hraně pokleslého žánru ...

Podstatné jméno změna se v nynější uspěchané době **skloňuje** snad stokrát denně ...

... neudržel jsem se a začal policistům dost razantně vyčítat, že by měli spíše hlídat majetek lidí a ne buzerovat v tomhle místě. Můj **monolog** byl dost dlouhý a ostrý, takže jsem čekal pořádnou pokutu ...

Jestliže si navzdory těmto skutečnostem „uchoval svou hodnotu“, pak v recenzi chybí jedno **přídavné jméno**, upřesňující kvalitu této své hodnoty ...

Ale „milé“ se v následujících vleklých dvou hodinách změní v „uslintané“, „hrozivé“ v „neškodné“, nucený humor dodají nesnesitelně bodří bobři a režijní invenci nahradí opulentní triky. Další **adjektiva**? Sterilně ušlechtilé: vládce Narnie, lev Aslan, potřásá digitální hřívou a mluví moudře a vznešeně jako generální tajemník ...

Všichni mluví v **množném čísle** o „nutnosti šetřit“ a televizní moderátor se jich nezeptá, koho slůvkem „my“ vlastně myslí ...

Pan Sobek o sobě velmi rád a často hovoří v **první osobě jednotného čísla**. Například, že je disident a intelektuál ...

Úmyslně zde hovořím v **množném čísle**, obávám se jako lékař, že touto nakažlivou chorobou trpí většina z nás, stoprocentně Vám mohu říci, včetně mne ...

Nesouhlasím s obecnými **exklamacemi** některých lidí, že novináři například škodí fotbalu tím, že napíší, že česká liga nemá kvalitu ...

Stačí přitom zdánlivě tak málo, vložit do věty **kondicionál**. Jenže ten **kondicionál** představuje rozdíl v myšlení v řádu tisíce let.

Poslední „tři slova“, která zbývala při jeho únorové návštěvě ve Washingtonu, jsou podle něj dohodnuta – i když v tom, co říká, jsou prý stále „**kondicionály**“ ...

Byl jsem u toho, když to říkal, a proto vím, že ten výrok nebyl tak jednoznačný, on to říkal v **kondicionálu**: že kdybychom chtěli jít na menšinovou vládu, tak by bylo zapotřebí napřed zrušit to bohumínské usnesení ...

„Zdaleka nejoblíbenější jsem v zemi jako televizní komentátor,“ říká tento proslulý filmař. **Přítomný čas** v předchozí větě není omylem: televize jej po čtyřletém embargu letos opět najala na Tour de France ...

A použije **přítomný čas**, ostatně jako všichni, kdo tu o koni mluví. Jako by odmítali přijmout drsnou realitu ...

Přítomný čas zdůrazňuje, protože transformace zdejší společnosti podle něj ještě zdaleka neskončila ...

... nedal se víkend nazvat jinými slovy než těmi se společným **kořenem** „tanec“ ...

Pokud by si podobný **lexikon** osvojil Jiří Čunek, nemusel by nikoho navádět k opalování na sluníčku, ale stačilo by žadateli o státní dotaci doporučit, za koho se má považovat ...

Posledním příspěvkem do bohatého **lexika** tohoto **slova** je spojení mediální mrdky. Ano, to jsme my, novináři ...

Politické debaty tedy byly daleko řidší a většinou utnuté mávnutím ruky a některou **odvozeninou** slova mafie.

... počítá i s tím, že vysoké školy se budou lišit z hlediska cílů (...). **Budoucí čas** je přitom ale skoro zbytečný. Rozrůžňování už začalo ...

Opatrné předpovědi, v kterých po New Hampshiru přibylo **podmiňovacích způsobů** a **slova** pravděpodobně či nejspíše, teď říkají, že demokratický souboj se krystalizuje ve zcela vyrovnaný zápas mezi Clintonovu a Obamou ...

... člověk se pak může s chutí oddat gastronomické či vinařské specialitě nebo si ulevit **substantivem** „merde“ ...

Našli se ale i tací, kteří poslali dramatický **opus**, ve kterém byly kromě **spojek** jen samé **vulgarismy** ...

Švejnarova fascinace budoucností se projevuje též **substantivy** jako projekt, téma, vize, přání ...

Kromě pestrosti a náročnosti našel Radek Haman ještě jedno **substantivum**, které si s letní přípravou spojuje. „Vyváženost“ ...

Takový slib mu totiž nikdo veřejně nedal. Všichni lidovci užívali jenom **podmiňovací způsob** ...

Věty rozvité může přemýšlivý politik říkat, kdy chce, než se dostane k **přísudku**, vypnou ho ...

Stoupenci vyjmenovaných německých **deklinací** a **nepravidelných tvarů** anglických **sloves** ...

... měla pocit, že tito žáci nebudou moc komunikativní, ale po chvíli se **monolog** změnil v **dialog** a budoucí zdravotníci se rozpovídali...

... nebo tráví-li dovolenou spolu, opět na tom nic nevidím,“ hájí Havel Topolánka
oznamovacím způsobem. Pak ovšem přechází do **kondicionálu**: „Kdyby ale měl ČEZ ...

O základně se v souladu se zvykem vicepremiéra Alexandra Vondry hovoří v **budoucím čase**, nikoli v **podmiňovacím způsobu** ...

Nevím, jaká je běžná verbální produkce průměrného daňového poplatníka. Ale řeknu vám, že to musí být pěkná hromada **souhlásek, dvojhlásek a samohlásek**. Čárek, teček, dvojteček, středníků, vykřičníků i otazníků.

Daří se uzavřít dohodu. **Nedokonavý vid** je na místě. Na úspěch by nikdo nevsadil ...

... jeho projevům scházela ta správná **emfáze** ...

... pokoušet se postavit nějakou **eufonii** ze slov, která znějí dost divně ...

Navíc mě tvorba Jiřího Duffka utvrzuje v tom, že pokud je Homo sapiens pánem tvorstva, pak je to nepochybně v rodě **femininum** ...

„Šalda – kritik politicko-společenský bude v příští monografii o Šaldovi kapitola nikterak ne malá a podobné závažnosti jako Šalda – kritik umění,“ napsal již v roce 1932 mladý Václav Černý. Po pětasedmdesáti letech není třeba v této větě měnit ani **futurum** ...

Mohl by, prosím, někdo českým novinářům sdělit, že existují i jiné **pády** než **genitiv** ...

Co vede české novináře k vášnivé lásce pro dlouhé série **genitivů** ...

Hodiny ubíhaly a zoufalí editoři listovali **synonymickými slovníky** a obměňovali titulky, aby se na obrazovce alespoň něco dělo: „Stav Jana Pavla II. ...

Abychom zůstali u fotbalu, pro příznivce Slavie je od letošní sezony sedmička **synonymická** se slovem Londýn

... k podobně detailním informacím prokouše jen zkušený cifršpion, vybaven znalostí účetně byrokratické **hantýrky** ...

Pan P. ztrácí kontrolu a vykřikuje slovesa v **imperativu**.

*Celkově byla situace vysvětlena nedostatečně, zástupci města nepřipouštěli možnost věc revidovat, a demokracie, čili vláda lidu získala opět pachut' třetího **pádu**, tedy vláda komu čemu, nikoliv koho čeho ...*

*Učil jsem měsíc a zjistil, že studentky zajímá všechno, jen ne **perfektum sloves** a další krásy němčiny.*

***Pleonasmus** je jednou z nejoblíbenějších disciplín českých médií.*

*E-ideologie, e-organizace, e-volič, e-volby, e-poslanec povedou, pokud by se to fungovalo, doleva. Tomu se samozřejmě pravice pokusí bránit a to jistě prostředky bez **prefixu e-**.*

*Stich o tom dokázal přesvědčit bez násilí, prostou silou své osobnosti (kteroužto vazbu by sám označil za nevzhledný **publicismus**).*

*Doplňuji samozřejmě nezbytná **příslovce** prý a údajně, protože oficiálně tuhle informaci zatím nikdo nepotvrdil ...*

V této době to vypadalo s Branickými zle. V boxerské terminologii to bylo na ručník ...

*... výběr kamenů byl proveden značně nesystémově (jak bychom řekli v **terminologii** dnešních politiků) ...*

*Tenkrát se provedla v republice různá ekonomicko-finanční úsporná opatření, dnešní známou **terminologií** se utahovaly opasky, takže Alois Rašín to musel vysvětlovat ...*

*Tak vypadá řečeno sportovní **terminologií** skóre pondělního konfliktu na mítinku ČSSD v Brně ...*

*Najít Bendu s právníckou **předponou** však není až tak těžké. Trvá to několik vteřin. Stačí zadat do internetového prohlížeče heslo JUDr. Marek Benda a objeví se řada odkazů ...*

*Šlo o kongres, který bude proslulý nejen definitivním odchodem otce zakladatele Václava Klause, ale zejména až teatrálním **skloňováním** slova změna, a to bez ohledu na mocenskou frakci, ideový směr a vztah ke stranickému vedení ...*

*... až budete zase někdy v novinách číst, že mzdy v nemocnici porostou, vězte, že se jedná o **čas budoucí**, nikoli **přítomný** ...*

Příloha VI

Příklady – lexikální spojitelnost (kolokabilita)

V poslední době začíná absolutní devalvace slova politik.

V naší branži by měla zvítězit diskuse se zvědavým spotřebitelem, nikoli monolog jedné ze stran ...

... v řadě případů se i našinec může pokochat vtipnými neologismy ...

FYI (pro vaši informaci), praotcem českých komunikačních akronym byl můj profesor ze střední.

S trochou nadsázky lze říct, že v hromadě infinitivů a prvních pádů je flexe přítomna na jevišti ...

Urážlivá adjektiva na adresu lidovců ..., jimiž se dnes hemží česká média

Když se řekne zelení, většině voličů reflexně naskočí adjektivum „rozhádaní“ ...

... autor si v názvech svých knih potrpí na aliteraci ...

Nemám na to bouchat do stolu a nutit žáky, aby se zamilovali do plusquamperfekta ...

... málokdo si bude stěžovat na to, že s pouhými sedmi pády zaostáváme za bohatou jedenáctipádovou finštinou, a lidí, kteří jsou hluboce zkroutěni absencí plusquamperfekta, je naštěstí také nemnoho ...

... že sis v jazykovědě pouze trapně zadíletoval ...

Jen je mi moc líto, že se teď čeština pítvoří anglickými koncovkami ...

Propírala svůj soukromý život, bývalé pracovní a soukromé aktivity od a až do zet. Tyto monology se pohybovaly v rozmezí půl až dvou hodin ...

Někteří kolegové mu začali vyčítat, že chce zákoník zahltit archaismy ...

Káravá naléhavost adjektiva „pozdní“ je právě v apelu ...

Otázkou zůstává, kdy se tak stane. Místostarosta Lubomír Gajdušek reagoval podmiňovacím způsobem. „Bylo by mým přáním, aby se to podařilo ještě letos“, řekl.

Avšak o kasárenském slovníku toho už bylo řečeno hodně, povrtal bych se spíš v gramatice, v té bizarní syntaxi jazyka vojáků z povolání.

Přehršel zdrobnělin ovšem vyvažuje název další doprovodné muziky ...

„Do Bítýšky si trošičku šlápneme a zpátky pěkně parníčkem,“ lákal ji ve zdrobnělinách ...

To jsou poslední slova románu bohatého na jazykové, stylistické a syntaktické vylomeniny a zkratky, které stojí za to si vychutnat ...

... vezme ji prostě jako jedno obrovské složené slovo – Andělmediacentrum – a jako kompozitum to pak skloňuje. Řekne například: Bydlím blízko Andělmediacentra. Nad nestvůrností této složeniny (neboť i skládání slov, stejně jako jejich odvozování, se řídí určitými pravidly) nemá důvod uvažovat ...

...zmírnit tak českou obsesi jazykovou správností...

Nejprodávanější český spisovatel se tentokrát pokusil o hru na metatext ...

Takže tu vlastně máme vzpouru proti kodifikaci ...

A neslibujeme si nic ... A potom je tu frivolní a poetická etymologie. Latinské sloveso compromittere, z jehož významového pole pojem kompromis bere energii ...

... genderově senzitivní mi snad odpustí toto generické maskulinum ...

... učitelka se dopustila generického maskulina ...

Moc se mi líbí to hromadění genitivů ...

... bude nesmlouvavě přihlížet ke gramatice ...

Dříve užívaná „stolice“ se z mluvy pomalu, ale jistě vytratila, o její ústup se postarala nešťastná homonymie toho slova ...

Podstatné jméno „stát“ (z latinského status), komicky homonymní s infinitivem frekventovaného slovesa ...

Já špatně snáším **sousloví** časový horizont ...

Často sám v hovoru používám výraz vlastně, ale to je **podvědomá a nevinná slovní vata** ...

Milovníci pomlček ji mohou doplnit ...

„ (...) No řekněte, není to krása?“ pokládá **hrdou řečnickou otázkou** Petr Chalupa ...

Na úvod budiž řečeno, že **přechylování není nic nemravného** ...

Záludnosti a nástrahy přechylování ...

Neskrblí slovy s příponou -ost ...

Ostře protestuji proti dokonavému vidu slovesa „soustředit se“.

... ponechává i řeč, byť tentokrát **krocenou do spisovnosti** ...

Obsahuje taky **slabikotvorné r** a obzvláště s **přívlastkem** mediální je toto sprosté **slovo půvabné** ...

Slogan EU o – bariéře sociálních jistot proti globalizaci je dnes již **komickou slovní vatou**

...

Je nejvyšší čas na modernizaci českého jazyka a nejenom v **genderovském přičestí minulém** ...

Kuriózní paronymum se podařilo vytvořit jedné babičce, když o komsu prohlásila, že je pěkný rusofil: To je pěknej rusofíra ...

Dámám v publiku říká „holky“ a vede k nim příjemně **feministický monolog** ...

... mě rozhodně **bolševickým frázováním** neošálíte ...

Záludný rozkazovací způsob?

Ovšem, mravenčí práce je trapně ohraná, slušelo by se **přivynalézt** nějaký **onačejší frazém** ...

To ona řekne dnes už onu **legendární větu** ...

... do jisté míry platí Friedmanova **jedovatá hyperbola** ...

Naprosto se ujala v češtině primitivní hyperkorektnost „je pravdou“ ...

Činili tak nespisovným řazením **slov do vět**, balastními ukazovacími zájmeny, občasnou neshodou skrytého **podmětu s přísudkem**...

Místo minulého času předchozího překladu Štěpána Kopřivy zvolila Dana Krejčová akční prézens, vyvarovala se **vulgarismů** i neadekvátní **spisovnosti v přímých řečech** ...

Abych však nebyl obviněn ze zavilého jazykového purismu ...

„Čunkiáda“ je oproti tomu čerstvý publicismus (například Martin Fendrych v Týdnu č. 11 z 12. března nazval svůj komentář právě jen tímto slovem), výraz příležitostný, nabídnutý lidu „shora“ ...

... zda nemají právo na stejně hodnotné přičestí minulé asi jako na stejnou mzdu.

Básník nemrava by určitě aplikoval úplně jiné a jadrnější příslovečné určení ...

...upřednostňuje před neukázněným skloňováním dané floskule střízlivější, prozaičtější, přesnější výraz ...

... svérázná stylistika a schopnost autorky pohrát si s bohatými imaginativními jazykovými prostředky Existují ale i kurióznější odvozeniny jako čunkačinka či čunkofleky ...

Toto košaté adjektivum pochází z jeho básnického pera ...

... autor komentuje použité latinské výrazy trefnými aforismy ...

Objevy představí muzeum podobně netradiční formou jako loni, když letáky s ústeckými superlativy visely v trolejbusch...

... perfektně anglicky s frapantním německým akcentem ...

Občas spáchá Metro docela zábavný jazykový lapsus (je špatným stylem hromadit **adverbia**), a ještě k tomu v titulku ...

A ten [policejní stát] má u našich západních sousedů vzhledem k pohnutým dějinám 20. století možná ještě nepříjemnější konotace. Ještě včera večer musela policie rozhánět v několika německých městech demonstrace ...

Volil jsem jako symbol časopisu zajíce kvůli vtipné sexuální konotaci, protože je obrázkem, který nepohoršuje a zároveň něco naznačuje ...

Občané regionu známého svérázným nářečím ...

Slavnostně naladěny potom poslouchaly povídání tetiček v krojích s typickým nářečím ...

... od tradičně vynikajícího jazyka, zde prošpikovaného mnoha reáliemi, výrazy v jidiš a četnými **neologismy** ...

Mohl bych se tady ještě teď hodinu vztekat a snášet další barvitá adjektiva ...

... což je v angličtině docela nevinná aliterace ...

Víte, tohle je otázka sémantiky, čemu říkat rovná daň...

Dveře domu vyzdobil psím citoslovcem ...

Po vydání Ellingova čerstvého alba Nightmoves už dochází jen na euforické citoslovce ...

Přeludné konotace holocaustu jako násilí vymykajícího se lidskému chápání, jako prostoru brutální fantasmagorie v dokumentu ...

Nezkrotnost, nekompromisní přístup k tvorbě, slova protestu i osvobozující libozvučnost ...

Mladí autoři na základě své šestnáctileté životní zkušenosti zhusta sdělují čtenářům (pravidelně za použití vykloubené morfologie i syntaxe a konotací, jimž druhý den nerozumějí ani oni sami) veliké pravdy o podstatě světa ...

... s televizí a bulvárem coby zdroji intelektuálních metafor možná vystačíte před redakcí Lidových novin ...

Většina tisku takhle diferencovaně o vlaku nepsala a byla plná naivních metafor ...

Bush byl během svého prvního mandátu nesčetněkrát předmětem kritiky a výsměchu za svoji barbarskou angličtinu plnou neohrabaných konstrukcí a bizarních neologismů ...

... zavedla jsem pro tyto jazykové hříchy speciální maminkovskou kategorii „infantilní neologismy“ ...

... do francouzských jmen vkládala na správných místech ušlechtilé nosovky ...

Bohužel se tím do debaty dostávají podivné novotvary, kterým rozumí pouze jejich autor ...

... selektuje argumenty i protiargumenty klausovců i švejnarovců. A jde o trapná opozita ...

... vychází z ruštiny místo Sašovy rodné ukrajinštiny, která je češtině bližší a v níž bychom například hotentotsky působící náhrady sloves „být“ a „mít“ nenašli ...

Adjektivum: pozitivní, okořeněné, lákavé, jedovaté, drsné, všudypřítomné, urážlivé, podezřelé, ...

Disputace: nesrozumitelná, vzrušující, rozvleklá, rozpracovaná, jazyk i mysl tříbící, ...

Hyperbola: ošidná, komická, reaganovská, expresivní, fantaskní, extrémní, ...

Pejorativní: nádech, konotace, klišé, symbol, smysl slova, přídech, narážka, poznámky, termín, dotazy, charakter, pachut', ...

Syntaktický: hlavolam, rébus, kolaps

Příloha VII

Příklady – ekvivalentní výrazy k termínům

*...by ráda ctěné obecenstvo vyškolila , jak se píše literární legrácka zvaná **synekdocha** ...*

***Podmiňovací způsob** je však klasickou formulací, kterou auditorské firmy používají ...*

*Taky jste si všimli, jak si čeština umí vychutnat **zdrobněliny**, titěrné cukrovíčko jazyka?*

*Informačně jejich **dialog** vydá na jeden časopisecký **interview**, zbytek je **slovní vata**, mejdanové plkání.*

*Utkání si čím dál víc říkalo o **přívlastek** „zajímavé“ spíš než o **adjektivum** „strhující“ ...*

*... **slovo** „romantická“ nahradilo **adjektivum** „kouzelná“ ...*

*... kde nejsou **dialogy** a místo slov znějí jen **citoslovce** a skřeky ...*

*Inscenací neustále prostupuje hudba či alespoň zvuky. Bublají tady nejrůznější **citoslovce** a ruchy ...*

*Básnířka se „neskrývá“ do pojmově obrazných **kalambúrů** a jiných spletitostí.*

*... pouze ověřují, že ještě mohou operovat svými dávno zrezlými nástroji, jako jsou **trochej** nebo **kalambúr** ...*

*Je to smutné, i když jsou tam **fórky**, **hříčky**, **metafory** a **narážky** z mladších let ...*

*V naší branži by měla zvítězit diskuse se zvědavým spotřebitelem, nikoli **monolog** jedné ze stran ...*

*... na to se jeho básně příliš často hemží **novotvary**, hermetickými kejklemi, hříčkami či duchaplnými banalitami ...*

*Vrch, na němž rozhledna stojí, se původně jmenoval Špičák nebo měl **přívlastek** Uhlířský. Název Císařský kámen získal poté, když lokalitu navštívil císař Josef II. ...*

*Pokud u nás někdo umí zpívat **oznamovací věty**, zprávy bez exprese, pak je to Petr Fiala ...*

Příloha VIII

Příklady – vysvětlování termínů

*Pokud dokáže dobře odhadnout délku **promluvového úseku** (tedy toho, co řekne jedním dechem), většinou klade důrazy zcela citlivě a nikoliv náhodně...*

***Elipsa** se prý říká tomu, když se něco radši nedopoví ...*

*Rovněž tak komeník místo kominík a kuroptev místo koroptev ... Učeně se to jmenuje **disimilace**.*

*...čeština je jazyk **flektivní**. Ve vietnamštině se nic **neohýbá** ani **nečasuje**, v češtině se tak děje prakticky kdykoliv a s čímkoliv.*

*generické **maskulinum** (užívání **podstatných jmen rodu mužského** pro souhrnné označení mužů i žen – politici, hasiči, zaměstnanci...*

*... a hlavně mu, občanovi, posloužit. „Pojďme si říct!“ je **imperativ**, jímž mluvící vyzývá soupeře na souboj...*

*... chápe nutnost vyjadřovat se v **hyperbolách**. Jinak řečeno, některé věci záměrně zveličuje...*

*...utahovali si z **homofonů**. To nejsou mobily ve vlastnictví páru stejného pohlaví, nýbrž stejně znějící slova rozdílného pravopisu ...*

*Tato rozlišovací schopnost je předpokladem kultivované řeči, základem toho, co se vzletně nazývá **jazykovou kulturou** ...*

*... je známo, že je jedním z hlavních nástrojů při budování žertu **hyperbola**, nadsázka, žertovné zveličení ...*

*Takové snaze uměle „pospisovnit“ něco, co se autorovi jeví jako podezřelé a nekorektní, se říká **hyperkorektnost***

*Zato mám silný pocit **vyšinutí z vazby**. To je, zjednodušeně řečeno, když **věta** nějak začíná, ale pokračuje jinak ...*

*... že by jen odstranění pracně vybudovaných škod na vodních tocích (regulace se tomu říká) přišlo na 115 miliard. Moc hezký je ten **kondicionál** – slovesný tvar, který vypovídá, co by kdyby.*

Příloha IX

Příklady – posuny významu, změny formy, chybná užití

*Klausův **žargon** je zcela jedinečný. Třeba jeho hustě používané spojení opravdu, ale opravdu.*

*... je záhodno zlepšit vlastnickou strukturu, což v čínském oficiálním **žargonu** znamená doporučení privatizovat národní podniky.*

*Druhá nabídka je již přiznaná velká koalice. V Paroubkově **žargonu** „vláda odborníků“ ...*

*„Pokud se v měsíčních kráterech nachází led, může to znamenat možný zdroj vody pro případnou základnu na Měsíci,“ vyjádřil se v hodně **podmiňovacím způsobu** Vincent Eke z britské univerzity v Durhamu.*

*V osm měl mít Patrik výslech. Už rovnou píšu měl mít. **Podmiňovací způsob**, když je hlavní podmínkou jeho přítomnost ...*

*... těžko pochopitelnou zálibu v určování gramatických **slovních druhů** ...*

*Ten připomene Rathovi, zcela v duchu jeho vlastní **stylistiky**, že jeho rodina přivandrovala do Čech z Podkarpatské Rusi ...*

*... Hovořil česky s romským **dialektem**. Policie nyní hledá svědky incidentu...*

*...jak se v diplomatické **hantýrce** řekne, „že někdo lže“, snad že neříká pravdu nebo se mýlí...*

*Alexova angličtina je pravý **idiolekt**: osobitá, výstřední, a přesto svým způsobem dokonalá řeč jednotlivce ...*

*Spojení – český národ a **jazyk** je bez nadsázky ustáleným **idiomem**, oba pojmy dokonce často splývají ...*

*Ano, tak to chodí, když se **spisovnosti** dbalý šedivý bankovní úředník Mulligan (Josef Kaluža) probudí po prohýřené noci v posteli přísně střeženého penzionu ...*

*Zrodil se **foném** jménem Martina Sáblíková ...*

Pojmenování baba je nelichotivé **pejorativum** ...

Za komentátorským pultem ho naopak děsí „disciplína“ jménem **přechylování** ...

V poslední době je hodně moderní **skloňování slov** ekologie, zelená energie, alternativní zdroje a jejich využití ...

Nic takového jako bojové plemeno neexistuje, je to jen **slang**, který používá veřejnost ...

... rozloučí se výrostek, přičemž ve vás zanechá silný dojem, že rozumíte už jen **předložkám**

...

Z těchto vět lze brát vážně asi tak **předložky a spojky**.

Do telefonu vychrlil vodopád urážek, v nichž slušné byly jen **spojky a předložky**.

Zdá se totiž, že jejich jediná slušná slova jsou **předložky, spojky a pár vlastních jmen**.

... jaké je vaše jazykové vybavení? Tady by se toho moc vymyslet nedalo a odpověď by se možná vešla do jediné **holé věty**. Anebo jediného **slova**. Nevalné, anebo dokonce žádné ...

Na dotaz, co si myslím o schválení rozpočtu, jsem odpověděl několika **holými větami** ...

Krausův pořad provokuje a baví i tehdy, když se někteří hosté v reakci na jeho otázky zmohou jen na odpovědi v **holých větách** ...

... konec, já jim vůbec nerozumím, nedokážu dát dohromady ve francouzštině ani **holou větu**

...

Pokračoval totiž ve svých obvyklých odpovědích po úvodním utkání na Valašsku, kde si vystačil pomalu s **holými větami** ...

Předseda Kalousek přece jistě potřeboval víc než **holou větu** na vysvětlení, co se nabízí, a ostatní ten holub na střeše asi také trochu lákal ...

Tedy alespoň vytvoření takového dojmu pro lidi, kteří se domnívají, že z mainstreamových médií skutečně dostanou užitečné informace v **holých větách** ...

Příloha X

Seznam analyzovaných termínů

Tučně jsou zvýrazněny termíny, u nichž byla zaznamenána determinologizace.

Slovo v závorce znamená, že termín byl vyhledáván (z důvodu jeho odlišení od polysémních lexémů) pomocí filtru kolokací a byla analyzována jen spojení termínu se slovem (lemmatem) v závorce.

Z výzkumu musela být vyřazena tato polysémní slova z důvodu příliš velkého počtu výskytů (viz kap. 4.1): *aspekt, atribut, částice, doplněk, heslo, jméno, konstrukce, objekt, předmět, příznak, skladba, vokál, výpověď, výpůjčka, způsob*.

abreviatura	antroponomastika
abstraktum	antroponymum
adjektivum	aorist
adverbium	apelativum
afonie	apostrof
aforismus	apostrofa
agrafie	apozice
akcent	argot
akronymum	asimilace znělosti
aktuální členění věty (větné)	atribut
akuzativ	bezpříznakový
alexie	bilingvismus
aliterace	bilingvní
amfibolie	bohemikum
anafora	brachylogie
anagram	brusičství
anakolut	citoslovce
analýza syntaktická	čas budoucí
antepozice	čas minulý

čas přítomný

časování

časovat

český národní korpus

číslo jednotné

číslo množné

číslovka

člen určitý

člen neurčitý

dativ

deklinace

dekódování

deminutivum

demokratizace

demonstrativum

denotace

denotační

denotát

devalvace slov

diachronní

dialekt

dialektologie

dialog

diftongizace

diglosie

digrese

disimilace

disputace

distinktivní rysy

druhy slov

duál

dubleta

dvojhláska

dvojjazyčnost

dvojjazyčný

dvojtvar

dvoznačný

ekonomie jazyková

ekvivalence

elipsa

emendace

emfáze

epigrafie

epiteton

esej

etymologie

etymologický

etymologie lidová

eufemismus

eufonický

eufonie

exklamace

exemplifikace

exonymum

explicitní vyjádření

expresivita

expresivní

expresivnost

faux amis

fejton

femininum

filologie

flektivní**flexe****flexivní**

fonace

foném**fonetický**

fonetika

fonetizace

fonologie

frazém

frazeologie

frazeologismus

frázování

funkce apelativní

funkce emotivní

funkce expresivní

futurum**generický****genitiv**

geonymum

gerundium

grafém

gramatika

gramatika generativní

gramatika historická

gramatika normativní

gramatika transformační

hantýrka

haptika

homonymie**homonymní****homonymum**

honorifikum

huhňavost**hyperbola****hyperkorektní****hyperkorektnost**

hyperonymum

hyponymum

ideogram

idiolekt**idiom**

idiomatika

idiosynkrazie

imperativ

imperfektum

incipit

inference

infinitiv

infinitivní

instrumentál

intelektualizace

interdialekt

internacionalismus

interpunkce

intonace

izoglosa

jádro výpovědi

jazyk běžně mluvený	jazykový snobismus
jazyk formální	jazykový úzus
jazyk mezinárodní	jazykozpyt
jazyk národní	jméno podstatné
jazyk přirozený	jméno přídavné
jazyk spisovný	juxtapozice
jazyk tónový	kalambúr
jazyk umělý	kalk
jazyk znakový	kategorie gramatická
jazyková homogenizace	kmen (slovo)
jazyková jednotka	kód komunikační
jazyková kategorie	kód (jazykový)
jazyková kodifikace	kodifikace
jazyková kompetence	koherence
jazyková konvence	koheze
jazyková kultura	kohyponymum
jazyková norma	kolektivum
jazyková periferie	kolokabilita
jazyková politika	kolokace
jazyková rovina	kolokviální
jazyková situace	komparatistika
jazyková správnost	komparativ
jazyková výchova	kompozitum
jazykové chování	komunikace verbální
jazykové plánování	komunikační akt
jazykové povědomí	komunikační funkce
jazykověda	komunikační kompetence
jazykový atlas	komunikační normy
jazykový korpus	komunikační role
jazykový plán	komunikační situace

komunikační úspěšnost
komunikant
komunikát
koncovka (slovo)
kondenzace
kondicionál
konjugace
konkrétum
konotace
konsonant
korpus
kořen (slovo)
kreativnost/kreativita jazyka
kultivovanost (projev, jazykový)
langue
lapsus linguae
lemmatizace
lexém
lexikografie
lexikologie
lexikon
lexikum
libozvučnost
lingua franca
lingvistika
lingvistika algebraická
lingvistika aplikovaná
lingvistika feministická
lingvistika formální
lingvistika generativní
lingvistika historická
lingvistika kognitivní
lingvistika počítačová
lingvistika korpusová
lingvistika matematická
lingvistika obecná
lingvistika textová
logogram
makrotext
maskulinum
melodie věty
metafora
metajazyk
metatext
metonymie
metrika
měkčení
mimika
minuskula
míšení jazyků
mluvčí rodilý
mluvidla
mluvní akty
mluvnice
mnohojazyčnost
mnohoznačnost
modulace
monoftongizace
monolog
morfém

morfologie

multiverbizace

nadnářečí

narace

nářečí

několikanásobný větný člen

nelibozvučnost**neologismus**

neurčitek

neurolingvistika

neutrum**nominativ****nosovky****novotvar**

objektový jazyk

obouretné

odvozenina**odvozování****onikání**

onkání

onomastika

onomatopoeia**opozitum**

ortografie

osoba („v první/druhé/třetí osobě“)

oxymoron**pád** (první–sedmý)

pád předložkový

pád přímý

palatolalie

palimpsest

palindrom

paradigmatika

parole

paronomázie

paronymum

participium

partikule

patiens

pejorativní**pejorativum****perfektum**

perifráze

personifikace

pleonasmus**plurál**

plurál autorský

plurál inkuzivní

pluralis maiestaticus**plusquamperfektum****podmět**

poetika

poetismus

pole sémantické

polylog

pomlčka

posesivita

postpozice

pragmatika

prajazyk

pravidlo normativní
pravopis
pravopis diakritický
pravopis fonetický
pravopis historický
pravopis spřežkový
predikace
predikativ
prefix
prestižnost jazyka
préteritum
prézens
produktor
profesionalismus
promluvový úsek
proprium
prozódie
předložka
předpona
přehláska
přechodník
přechylování
přejímka
přesmyk
příčestí
přídomek
příklonka
přípona
přípona kmenotvorná
přípona slovotvorná

přípustka
příslovce
přísllovečné určení
přístavek
přísudek
přívlastek
přízvuk
přízvuk slovní
přízvuk větný
psycholingvistika
publicismus
purismus
recepce textu
retnice
rinolalie
rodina jazyková
rod jmenný
rotacismus Bohemicus
rým
řeč autorská
řeč nepřímá
řeč polopřímá
řeč přímá
řeč vnitřní
řečnická otázka
řečnictví
řečový akt
samohláska
sémantické pole
sémantika

sémiologie
sémiotika
singulár
singulare tantum
skládání slov
skladba
skladební dvojice
skloňování
slabika
slang
slovesný rod
slovesný vid
slovesný způsob
sloveso
sloveso akční
sloveso dokonavé
sloveso obouvidové
sloveso silné
sloveso sponové
sloveso zvrátané
slovní druh
slovní vata
slovní vycpávka
slovní zásoba
slovo autorské
slovo básnické
slovo kontaktové
slovo nářeční
slovo výplňkové
slovo zrádné

slovo zvukomalebné
slovosled
slovotvorba
slovotvorný
složenina
sociolekt
sociolingvistika
souhláska
sousloví
souvětí
spisovnost
spisovný
spodoba
spojka (předložka)
spojovník
spona
spřežka
stupňování
styl publicistický
stylistika
stylová vrstva
substantivum
subtext
sufix
superlativ
sykavky
syllabus
synekdocha
synonymický
synonymum

syntagma
syntaktický
syntaktika
syntax
tantum
tematická posloupnost
teorie informace
teorie komunikace
teorie textu
terminologie
těsnopis
textace
textová databáze
textová lingvistika
textový vzorec
textologie
tezaurus
topika
toponomastika
toponymum
transkripce
transkripce fonetická
translatologie
transliterace
trialog
trojjazyčnost
tropus
tvarosloví
tvoření slov
typ jazykový

umlaut
univerbizace
vágnost slov
variabilita
varieta jazyka
vázání slov
věta
věta dvojčlenná
věta holá
věta nominální
věta oznamovací
věta podmínková
věta přací
věta rozkazovací
věta tázací
věta zvolací
větný člen
větосled
vícejazyčnost
vid
vokalizace
vokativ
vulgarismus
výpustka
výraz obecný
výslovnost
vyšinutí z vazby
vytříbenost
význam doslovný
význam primární

význam přenesený

zájmeno

zájmeno neurčité

zájmeno osobní

zájmeno posesivní

zájmeno tázací

zápor

zdrobnělina

zeugma

zkratka

způsob oznamovací

způsob podmiňovací

způsob rozkazovací

zvukomalebnost

žargon